

Városi Könyvtár

908
D 10

Mezőkovácsháza

**KUNÁGOTA ALAPÍTÁSÁNAK
150. ÉVFORDULÓJÁRA**

908
D10

**KUNÁGOTA ALAPÍTÁSÁNAK
150. ÉVFORDULÓJÁRA**

KUNÁGOTA ALAPÍTÁSÁNAK
150. ÉVFORDULÓJÁRA

DÁCZER KÁROLY

ÜZENET MÁSFELEZ SZÁZAD TÁVLATÁBÓL
Geócstelep születése Kunagota pusztán

DR. SZABÓ PÁL

A ZÁSZI Q TARTÓ
(BERECZKI MÁTÉRA EMLÉKEZVE)

KUNÁGOTA, 1994

KUNÁGOTA ALAPÍTÁSÁNAK 150. ÉVFORDULÓJÁRA

DÁCZER KÁROLY:

ÜZENET MÁSFÉL ÉVSZÁZAD TÁVLATÁBÓL
Geocztelep születése Kunágota pusztán

DR. SZABÓ PÁL:

A ZÁSZLÓTARTÓ
(BERECZKI MÁTÉRA EMLÉKEZVE)

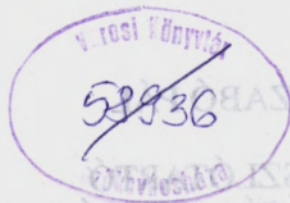
KUNÁGOTA, 1994

Szerkesztette
SZABÓ FERENC

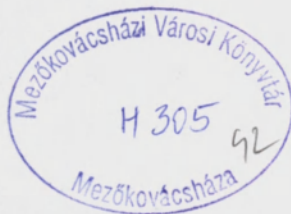
KUNÁGOTA ALAPÍTÁSÁNAK
150. ÉVFORDULÓJÁRA

DÁCZER KÁROLY

ÜZENET MÁSFEK ÉVSZÁZAD TÁVLATÁBÓL
Geöcztelep szülötte Kunágota pusztán

2000 AUG. 24

1997 12 11

ISBN 963 03 3704 5

Kiadja: Kunágota Község Önkormányzata

Felelős kiadó: Pápai Zoltán polgármester

Bevezetés

PÁPAI ZOLTÁN

A haza számunkra elsősorban lakóhelyünket, Kunágotát jelenti. Hazaszereztünk legtermészetesebb megnyilvánulása lakóhelyünk szeretete. Számunkra Kunágotát jelenti a gyermekkort, a családot, az otthont. Nekünk ismerős itt minden utca, nekünk sokat mesél itt minden ház, nekünk elmondja itt minden titkát a határ. Ez a község örömünk, bánatunk helyszíne, ez a község jelenünk és a jövőnk. Ez az a hely, ahová mindig visszavágyunk, mert hiányoznak az ismerős arcok, hiányzik a család oltalmazó szeretete, hiányzik az emlékek közelsége.

A szülőfalu, az itt élő közösség olyan indítást adott, amely egész életünkön végigkísér, megszabja gondolkodásunkat, erkölcsi tartásunkat, életrendünket. Az évek múlásával egyre erősebb bennünk szülőföldünkhöz való ragaszkodás, hiszen egyre jobban megértjük az ide kötő szálak sorsunkat formáló erejét, és egyre fontosabbak lesznek számunkra múltunk szívet melengető emlékei.

1994 tavaszán ünnepli Kunágotát alapításának 150. évfordulóját. Fontos ez az évforduló számunkra, mert a jelent csak akkor érthetjük meg igazán, ha ismerjük és megbecsüljük múltunkat. Azt a múltat, amelyből jelenünk is táplálkozik, hiszen elődeink munkájára, erkölcssteremtő erejére épül jelenünk.

Kunágotát története hasonló a környező település községek történetéhez. 1844 tavaszán dohánykertészek alapították, akik szorgalmukkal, szaktudásukkal a puszta virágzó termőföldre változtatták, és egy rohamosan gyarapodó és fejlődő települést hoztak létre. Már az alapítás első évében tanítója s jegyzője, papja és imaháza volt a községnek.

A kincstári földeken élő bérlőkben, majd a bérelt földek megvásárlása után kialakuló szabad paraszti rétegben erősödött a polgárosodás vágya, felébredtek és egyre erősödtek az egyéni ambíciók. A második nemzedék – kihasználva a búza árának emelkedését – a dohánytermelésről a gabonatermelésre tért át.

A meginduló polgári fejlődés következtében 1869 és 1930 között a Csanád megyébe tartozó község lakossága megháromszorozódott. Elsősorban az országos átlagot jóval meghaladó természetes szaporodás következménye ez. A népesség ilyen nagyarányú növekedése mutatja, hogy a lakosság megszerette ezt a települést és bízott a jövőben. Pedig a jövő nem volt mindig biztató. A két világháború, a mezőgazdasági válságok sok szenvedést, áldozatot követeltek a lakosságtól.

A második világháború utáni években a lakosság megőrizte vállalkozó szellemét, munkaszeretetét, kezdeményező készségét. Ezt bizonyítja a ciroktermelés, a sertéshizlalás és a háztáji gazdálkodás fellendülése.

Az alapítás 150. évfordulója tiszteletére – az önkormányzat kezdeményezésére – zászlaja és címere lett a településnek. Címerünk alapját a község régi pecsétjén látható pajzs képezi. A pajzs: kék alapszíne Békés megyéhez való tarto-

zásunkat jelenti, a dohánylevél pedig dohánykertész őseink emlékét őrzi. A pajzson lévő korona a régi kincstári birtokra emlékeztet. A zászlónk zöld színe a település mezőgazdasági jellegére utal. Legyen új címerünk és zászlónk múltunk megbecsülésének, összetartozásunknak és a községért való tenniakarásunknak a jelképe!

ÜZENET MÁSFÉL ÉVSZÁZAD TÁVOLÁBÓL Geöcztelep születése Kunágota pusztán

DÁCZER KÁROLY

A kamarai birtokok élete és vezetése

Kunágota területe a töröktől való felszabadítás után (1695-től) egészen Geöcztelep létrejöttéig, Kupa területéhez hasonlóan, kincstári pusztá volt. Ezen időszakban lakosság állandó jelleggel nem élt rajta. A terület hasznosítása bérbeadás útján történt. Leginkább erdélyi származású örmények vették ki, akik a havasalföldi és részben az erdélyi vásárokon tavasszal összeszedett tinókat ezeken a jófűvű legelőkön göbolyökké hizlalták, és ősszel lábön elhajtvá a pesti vagy a bécsi vásárokon értékesítették. Foglalkoztak még juhtartással is, de a feljavításra és értékesítésre szánt állományt szintén felvásárlással biztosították. Lovat csak akkor neveltek, ha a kincstári terület bérleti szerződése kötelezte őket erre. Sertéstartásuk az előbbieket mellett teljesen eltörpült, a szállítási nehézségek miatt.

A legeltető állattenyésztés mellett ezek a bérlők piacra történő szántóföldi termeléssel egyáltalán nem foglalkoztak, hiszen a termény paicra, vásárra történő szállítása sok időbe került, és a nagy távolság leküzdése miatt szinte megoldhatatlan feladatot jelentett. Természetesen saját szükségletükre a kenyérgabonát egy félreeső zugban, a mezsgyehatár vagy az utak közelében megtermelték.

A kincstár a birtokait 6–14 évre adta bérbe. A telepítés előtt Budán 1841. III. 1-jén kezdődött az a „közárverés”, amelyen Kunágota mai területét a mellékelt táblázat alapján 14 és fél évre vették haszonbérbe. A szerződéseket a licitálásokon elért eredmények alapján kötötték meg. A pusztákat egymástól elhatárolt részek, ún. „osztályok” szerint bérelték ki. Az egyes osztályokon a bérlő számára volt lakás, egypár gazdasági épület és néhány a jószágok itatására alkalmas kút. Ez idő tájt Kunágota pusztát 7, Kupát pedig 2 osztályra választották szét.

Kimutatás

az 1841-ben bérbeadott 7 kunágotai és 2 kupai osztály bérletéről

	A pusztai osztály						Hivatkozás	
	száma	területe hold	nsz- öl	holdanként ft	bére kr	évenként ft	bérlőjének neve Fasc.	MOL E 148. NRA No.
Kunágotai	1.	1558	547	2	23	3714	25 Korpa János	1871 59
	2.	1670	-	2	41	4481	10 Jósza Mudrity és 45 nagylaki gazda	1871 13
	3.	2062	-	2	30 1/2	5172	11 Czifra Lukács és testvére	1871 21
	4.	2353	-	3	-	7059	- Csernovics Péter	1871 11
	5.	2613	-	2	48 1/2	73381	10 1/2 Csernovics Péter Kövér Emanuel	1871 10
	6.	2695	-	-	-	-	- Czárán János	1871 75
	7.	1231	-	2	-	2462	- Csernovics Péter	1871 9
Össz.	14182	547						
Kupa	1.	1620	685	2	50	4591 46 2/4	Czifra János	1871 65
	2.	3153	591	2	37	8251 451 1/2	Jakabffy Márton	1871 27
Össz.	4774	176						
Kunágotai területe			14 182 hold 547 nszöl, azaz 5 611,04 ha					
Kupa területe			4 774 hold 176 nszöl, azaz 1 888,81 ha					
Összesen:			18 965 hold 723 nszöl, azaz 7 499,85 ha					

A tulajdonos, a Magyar Kamara gazdasági igazgatása Kunágotai és Kupa pusztát a *11 nagy arad-modenai pusztai* között tartotta nyilván, Meggyes, Bodzás, Apácza, Földvár, Nagykamarás, Bánhegyes, Dumiratos, Basarága és Szionda¹ pusztával együtt. Ezek együttes területe kerekén 93 ezer 1100 négyszögöles hold, azaz 36794 hektár volt. A pécskai tiszttartóság igazgatása alá tartoztak, ezért pécskai puszták néven is emlegették őket. A kincstár kiemelten kezelt, féltett pusztái voltak, melyeket ezért nem is népesített be. 1838-ban a kamara a puszták 1/3–1/3 részén úrbéres községet kívánt létrehozni², ez a terv azonban a későbbiek során megfeneklett. Az 1841-ben kezdődő bérleti ciklus szerződéseiben a pusztákra benépesítési tilalmat kötött ki a kamarai uradalom. A puszták központja Meggyes volt, ahol a „pusztai ispán” székel, a telepítés idején *Hamvay József* cs. kir. pusztai ispán személyében. Kamarai szolgálatát 1816. IV. 6-án kezdte, de meggyesi pusztai ispánnak csak 1840. IV. 1-től nevezték ki, évi 200 ft³ fizetéssel, természetbeni lakással,⁴ 30 pozsonyi mérő⁵ kétszeres,⁶ 104 pozsonyi mérő zab, 12 öl tűzifa, 216 bécsi mázsa⁷ széna, 6 szekér szalma juttatással – irodai költségek nélkül.⁸

Több mint 40 évi szolgálat után 1860-ban ment nyugdíjba a megyesi ispáni hivatalból 258 osztrák értékű ft 94 1/2 kr-ral.⁹ Kunágota község lakóinak 26 éven keresztül volt a kamarai birtok révén előjárója, számos alkalommal és igen sok ügyben járt el a községgel kapcsolatban feletteseinél ill. azok megbízásából.

A pécskai tiszttartóság területe a Marostól északra Csanád megyében és Arad megye nyugati részében volt, 19 négyzetmérföldet, azaz 132 587 ha-t tett ki. Ezt az óriási kerületet *Putnik Miksa* helyettes tiszttartó irányítja az 1840-es évek elejétől. Ő 1843/1844-ben kimagasló szerepet játszik a kincstári kertészségek telepítésénél. Ez idő tájt a Délvidéken 20 kertészség alakult meg, és ebből 10-zel Putnik kötötte meg a szerződéseket, és ő végezte el azok előkészítő munkálatait is. Geócstelep kialakításában is jelentős szerepet játszott, és minden bizonnyal ő volt annak gyakorlati megalkotója, tényleges megalapítója.

A pécskai kamarai uradalmi kerület másik 7 tiszttartósággal és 5 számtartósággal együtt a temesi kamarai jószágigazgatóság irányítása alatt állt.¹⁰ Ezt az óriási területű, a délvidéki kamarai uradalmakat összefogó intézményt báró *Ambrózy Lajos* temesi kamarai jószágigazgató vezette a kincstári kertészségek telepítésének idején.

Pozíciója jószágigazgatóságának idején inkább politikai, mint szakirányú tisztség. Ambrózy br. nem a kamara, hanem Temes megye közigazgatásánál dolgozott. A főrendiházban a konzervatív párt számontartott tagja volt a bécsi udvar részéről a reformkori országgyűléseken, amikor 1840-ben, röviddel az országgyűlés után megkapta a cs. kir. kamarás és a királyi tényleges udvari tanácsosi címet. A kitüntetések megköszönése végett Bécsbe utazik. Bemutatkozó látogatást tesz többek között a magyarellenességéről közismert br. Kübecknél, a bécsi Általános Udvari Kamara akkoriban kinevezett elnökénél, a Magyar Kamara teljhatalmú uránál is.¹¹ Hivatalosan ekkor találkozott a telepítési gondolat elindítója és kivitelezetője, de ekkor még nem volt szó arról, hogy a kincstári birtokokra dohánykertészeket fognak telepíteni. Ambrózy br.-t 1841-ben bízzák meg, eddigi működési helyén, Temesvárott a kamarai uradalmak jószágigazgatóságának vezetésével.¹²

Az ország területén lévő jószágigazgatóságok és egyéb más pénzügyi szervek irányítását a *Budán székelő Magyar Kamara* fogta össze, aminek a telepítések idején báró *Mednyánszky Alajos*¹³ volt a vezetője.

A Magyar Kamarának a *bécsi Általános Udvari Kamara* volt a felettes szerve. A hierarchia csúcsán az uralkodó állott, aki magyar király, de ugyanakkor osztrák császár is volt, s akinek magyar királyként voltak a tulajdonában ezek a nagy kiterjedésű földbirtokok.

A kincstári kertészségek telepítésének gondolata *Karl Friedrich Freiherr Kübeck von Kübau* személyétől származik, akit 1840. XI. 25-én nevezett ki V. Ferdinánd a bécsi Általános Udvari Kamara elnöki székébe.¹⁴ 60 éves elmúlt, amikor elnyerte ezt az Osztrák-Magyar Monarchiában pénzügyi vonatkozásban legmagasabb hivatalt.

Morvaországi iparos család szülötte volt. A jogi végzettség megszerzése után fogalmazó gyakornok lett, majd saját erejéből és szorgalmából fokról fokra emelkedett a különböző közigazgatási intézményeken át az államtanács élére. A Lajos főherceg vezetése alatt álló magyar konferencia tagjaként br. Kübeck nagy befolyásra tett szert. A helytartótanács és a nádor felterjesztését intézte el végső fokon, Ferdinánd csak azt írhatta alá, amit a magyar konferencia tagjai elébe tettek. „Schwarzenberggel, gróf Stadionnal együtt ők adatták ki az ifjú császárral 1849. III. 4-én az olmützi alkotmányt, melyben a magyarországi királyság az egy és oszthatatlan ausztriai császárság része lett.”¹⁵ 1851. IV. 20-án a császár kinevezte br. Kübecket a birodalmi tanács elnökévé.¹⁶ Ebben a beosztásában egészen haláláig miniszterelnöki minőséggel felérő tevékenységet fejtett ki. Megbízatásának időszakát „házánkban ... Bach Sándor osztrák belügyminiszter neve fémjelzte, a rendőrralmi rendszer kiépítésével és a bürokrácia túltengésével. Mint a birodalmi tanács elnökétől nem választható el az 1851. XII. 31-i császári nyílt paranccsal az olmützi alkotmány hatályon kívül helyezése és a császári egyeduralom meghirdetése. Ennek megnyilvánulása a nyomasztó katonai-, zsendár-, rendőr-, cenzori uralom volt, mely a magyarság passzív rezisztenciáját szülte.”¹⁷ Br. Kübeck az 1855-ös kolerajárványnak esett áldozatul, IX. 11-én, 75 éves korában végzett vele a félelmetes betegség.¹⁸

Az Appaldónak magyarországi dohánykertészségekre van szüksége

Br. Kübecknek az osztrák általános Udvari Kamara elnökévé történő kinevezésekor már tekintélyes jövedelem származott az osztrák dohányjövedék forgalmazásaiból. A Habsburg-birodalomban csak Ausztriában volt dohánymonopólium. Magyarországon a dohánynak szabad forgalma volt. Engedély és szerződés nélkül bárki termelhetett és vásárolhatta. Ausztriában 1784-ben, II. József alatt az állam vette kezelésbe a dohány-egyedáruságot, az Appaldót. Ez 1829-ben 6 millió ft-ot, 1841-ben már 18 millió ft-ot jövedelmezett.¹⁹ 12 év alatt a jövedelme 12 millió ft-tal emelkedett, ami akkor igen tekintélyes összeg volt. Nincs mit csodálkoznunk azon, hogy ezeknek az igen nagy összegeknek a biztosítására és további növelésére az osztrák pénzügyi emberek mindent elkövettek.

A hazai dohánypiacon vásárolta fel az Appaldó azt a dohányt, ami feldolgozva biztosította ezt az óriási jövedelmet. A dohány átvétele részben az ország több pontján előre meghatározott helyen és időben történt, az osztrák dohányjövédéki szakemberek révén, részben pedig dohánykereskedők útján, szerződésileg kikötött kontingensek alapján.²⁰ Az utóbbiakat, br. Kübeck kinevezésekor, az

Appaldóra nézve nagyon hátrányos dohányszállítási szerződések alapján biztosították. Kübeck elhatározta, inkább megváltik az állásától, de ezeket a szerződéseket nem hosszabbítja meg, hanem ezt a mennyiséget a Magyarország déli részén levő nagy kiterjedésű kamarai birtokokon termelteti meg. A Magyar Kamara alelnöke ennek megvalósítását br. Kübecknek megígérte.²¹

A hazai dohánypiacról a kor hazai dohánytermesztési szaktekintélye így ír: „Honunk azon ország, mely Európában legtöbb dohányt termeszt, ...alkalmasint anyagra nézve a legjobbat is. Az évenként termesztett összegnek, amennyi a bel-fogyasztáson fölül marad, eddig főleg az ausztriai dohányregie²² volt a vevője, ...Nem tudhattam meg, mennyi vétetik a francia regie és a triesztiek számára. Azonkívül Porosz-, Szász-, Bajorországba és Svájcba is vitetik ki nyers dohány: szivar és burnót²³ egy darab és csipet sem.”²⁴

Az osztrák dohányjövedék több évi felvásárlásának átlaga elérte az évi 266 666 bécsi mázsát.²⁵ A kortársak megítélése szerint, jelenléte ennek ellenére nem volt áldásos, mert tevékenysége a hazai dohánypiac beszűkülését idézte elő.²⁶ Az előre meghatározott árakon történő dohányátvétel, a dohánynak első kiforrás utáni állapotban tavasszal – a szezon után – történő felvásárlása, a hazai piachoz egyáltalán nem alkalmazkodó gazdaságpolitikája, idegen nyelve, bürokratikus rendszere, igen rövid, mindössze 2 hónapig tartó működési ideje nem egyszer hozta lehetetlen helyzetbe az Appaldót.²⁷ Most is, 1842-ben, bajban van, mert az 1839-ben felhalmozott készletek elfogytak.²⁸ Ezeknek az embereknek fogalmuk sem volt a szabad piacról. Az osztrák-magyar határt átlépve magukkal hozták a magyar dohánypiacra politikai és gazdasági hatalmukat, monopolisztikus gondolkodásukat. Ennek káros hatásáról egy kortárs így vélekedik: „Hogy a dohánytermesztés néhány év óta évről évre alább száll, s az eladó dohány, legalább e vidéken, évről évre kevesedik, tagadni nem lehet; minek okát a dohányárának ingatagságában, a kereskedési bizonytalanságban, s ezeknek szülő anyjában, az egyedáruságban lehet feltalálni... azon kereskedőknek, ki árcsökkenés mellett a kincstár számára szállítja a dohányt, csak meghatározott ár fizettetik az általa bealkudott mennyiségért, s ez tetemes mennyiség, s már ennek azon kell igyekeznie, hogy legalább egyévi kellék előlegesen készen álljon raktárában, mert számolnia kell a rossz termésre is; s minthogy ő kétség kívül nyerni akar, úgy kell neki beszédnie a dohányt, hogy nyerhessen, azaz az ő kezében van, s kényétől függ a dohányárának meghatározása.”²⁹ 1840-ben és 1841-ben a Sina cég egyidejűleg volt vállalkozó Franciaország és az Appaldó számára. Monopolisztikus helyzetében a dohányárakat lenyomta, sok kertész felhagyott a dohánytermesztéssel. Fokozta a nehézségeket az 1839-ben piacra került rendkívül nagy és jó minőségű dohánytermés. Dohánykereskedőink ezzel az olcsó és nagy mennyiségű dohánnyal betörték a francia piacra,³⁰ és az elkövetkező években a nagyobb arányú francia export tételei – az egyébként is szűkülő piac mellett – csak más tételek terhére voltak teljesíthetők.

Legnagyobb valószínűség szerint ez a magyarázata annak, hogy az egyik legnagyobb francia exportőr, a Wodianer cég a pécskai puszták 1841. III. 1-jén kezdődő haszonbéri árverése során 14 és fél évre bérbe vett a nagykamarási, a földvári és a bánhegyesi pusztából 15 312 hold 1029 négyszögölet,³¹ és József főhercegtől a 9586 holdas bánkúti pusztát,³² összességében 24 898 1100 négyszögöles hold és 1029 négyszögölet dohánytermesztés céljára. Mivel általában a kertészségek területének egynegyedén volt dohánytermesztés, így 6224 holdon 34 000 – 37 000 bécsi mázsa dohányt termelhetett volna ezen a területen, ami egy exportáló cégnek is tétel. A 4 bánhegyesi pusztai osztályt jelentkezők hiányában nem tudták betelepíteni, így ezeket átengedték Csernovics Péternek. Bánkút–Kamarás elnevezéssel létrehozták az ország minden bizonnyal egyik legnagyobb kertészségét 400 kertésztelekkel, és a következő évben 60 kertész családdal Földvárt, ahol a kertészeknek a szokottnál nagyobb volt a dohányföldje és a numerusa.³³

Ebben az időben a dohányzás módja Európában és nálunk is átalakulóban van. A divatba hozott szivarozás egyre terjed. A hazai dohánytermelők jó pipadohánynak való árut termeltek.³⁴ Termesztett fajtáink leginkább erre alkalmasak, ennek a termesztési technológiáját ismerik a dohánykertészek. A szivarkészítésre alkalmas dohány termesztése más fajtát és más technológiát kíván. A fajták, ha lassan is, de terjedőben vannak, azonban a termesztés technológiája változatlan. Pipadohánynak való tételeket állítunk elő, amikor a szivarnak való dohány a keresett. Ezért az exportőrök kevesebb előlegeket folyósítanak a dohánykertészeknek, a hazai dohánypiac egyre jobban szűkül.

Az Appaldó az általános piaci helyzetben, az elhangzott figyelmeztetések ellenére, észre sem vette privilegiális³⁵ helyzetében, hogy felvásárlási módszerével felrúgta a szabad piac szabályait, és ezzel saját maga alatt vágta a fát. Amikor munkája keserű gyümölcse beérett, akkor az egyik tisztségviselője magabiztos hangon mondta a magyarországi kormánynak: „Ezért, úgy vélem, eljött az ideje annak, hogy a magas állami vezetőségnek bővítenie kellene a magyarországi dohánytermesztést, és el kellene gondolkoznia az ehhez szükséges eszközökön.”³⁶ Egy magát megújítani képtelen, az élethez alkalmazkodni nem tudó, üzleti érzékkel nem rendelkező, osztrák érdekeket szolgáló szervezet figyelmeztetése ez, és szinte a magyarországi kormányzat kötelességévé teszi annak megvalósítását, amit elérni nem tudott, de amit rövidlátásával sikeresen tönkretett. Az Appaldónak egyet kellett volna megtennie csak, az átvett dohányért meg kellett volna adnia a tisztességes árat. Igazat kell adni Érmentinek, amikor azt írta: „...s ha szorgalmának kellő gyümölcset ízelheti a termesztő, attól sem kell tartani, hogy elég, s elég jó dohány nem lesz.”³⁷ Nehéz ezt megérteni egy abszolutisztikus³⁸ rendszernek. Könnyebb a kerülőút választása. A bécsi Általános Udvari Kamara új vezetője, br. Kübeck követi a Wodianer cég példáját, és Magyarországon a délvidéki kamarai birtokokon kívánja megtermeltetni a piacról hiányzó tételeket az osztrák dohányjövédék számára.

Báró Kübeck 1842. V. 18-án felhívja további vizsgálódás és mérlegelés végett a Magyar Kamarát irányító br. Mednyánszky Alajosnak figyelmét a dr. L. A. Krause, a cs. és kir. dohánygyári igazgatóság helyettes felügyelője által szerkesztett „Promemoriá”³⁹-ra, mely a Magyar Kamara birtokain telepített dohánykertészségek termelvényei útján kívánja ellátni kellő mennyiségű és minőségű dohányjal a cs. és kir. dohánygyárakat.⁴⁰ Miután a kincstári birtokokon történő dohánykertész-telepítés gondolata a bécsi kamara vezetőjében elhatározássá érett, szakértőkkel meg kellett határozatni annak mikéntjét is. Ennek foglalata Krause Promemoriája. A felszólításból következőleg a dolog érdekessége, hogy br. Kübeck ezt már 1842. V. 18-a előtt ismerte, míg a Magyar Kamarához csak 1842. VI. 15-én terjesztik be, alelnökének felhívására.⁴¹

A Promemoria hosszan foglalkozik az osztrák dohányjövedék hazai felvásárlásának módszereivel, majd rátér eredményeire. 1836 és 1841 között 1 483 702,35 bécsi mázsa dohányt vásároltak fel az Appaldó bizottságai. Ehhez számítható még a finom kerti magyar dohány, a sarjlevelek és a br. Sina által az utóbbi két évben szállított 100 000 bécsi mázsa leveles dohány. Ebben az időszakban az Appaldó kerekén 1 600 000 bécsi mázsa dohányt vett át, amiből egy évre átlagban 266 666 bécsi mázsa jut.

A cs. kir. dohánygyárak évente 220 000 mázsát dolgoznak fel, ez a mennyiség évente átlag 6 000 bécsi mázsával növekszik. Az egyedáruság 60–70 ezer bécsi mázsát exportál még Franciaországba. Így 20–30 ezer bécsi mázsás hiány mutatkozik évente. A dohányfogyasztás az egész világon emelkedik, ezért ez a hiány egyre növekedik majd.

Érdekes, ahogyan Krause megindokolja, hogy miért célszerű az Osztrák-Magyar Monarchián belül éppen Magyarországon a dohánytermesztés fokozása. „... mint minden kereskedelmi növény után, semmiféle maradék nem marad, melyet trágyaként ismét a földbe lehetne juttatni; a dohány ennél fogva csakis ott termeltethető előnyösen, ahol nagy, szántóföldi művelésbe még nem vett területek vannak, és ahol a feltalaj olyan gazdag, hogy hosszú éveken át trágyázás nélkül is gazdag termést ad, mint ez Magyarországon van és még sokáig lesz is, minthogy itt a nagy folyók áradásai fokozzák a föld termékenységét. Azonkívül a dohánytermesztésnek Ausztriába történő kiterjesztése illetve bevezetése szükségszerűen azzal a következménnyel jár, hogy a kész termék eladása csökken, minthogy semmilyen eszköz nem bizonyult megfelelőnek ahhoz, hogy a termelőt visszatartsa terméke élvezetétől, amellet, hogy ezek az eszközök nyomasztóak voltak, kivitelezésük a legnagyobb mértékben kellemetlen és a hatóság számára költséges.”

Dohánytermesztésre kertészségek telepítését javasolja. Részletesen foglalkozik a kertészségek jogi helyzetével és életvitelével. Fokozatosan javasolja a kertészetek létesítését, olyan ütemben, ahogyan erre megfelelő telepesek akadnak.

Megadja a telepítés keretszámait is. A kertészekről évi 100 000 bécsi mázsa dohány előállítását várja. Kataszteri holdanként (0,5755 ha) 12 bécsi mázsa dohányterméssel számol. Így a fenti mennyiség megtermelésére 8333 kat. holdra lenne szükség. Általában a kertésztelek nagysága a dohánytermelő terület négyeszerese, tehát 33 332 kat. holdnyi terület szükséges a kertészetek részére. 12 kat. holdas kertésztelek esetén 2777 család telepedhetne le és ugyanennyi ház felépítésére lenne szükség, aminek építőanyagáról gondoskodni kellene. Minden kertésztelken egy dohány szárító-pajta felállítása is szükséges, ennek faanyagát a helyszínrre kell szállítani.

Említést tesz arról is, hogy a kertészetek telepítéséből a Dohányappaldónak két előnye származik. A kertészetek dohánytermése biztosítaná a szükségletének egy részét, így a továbbiakban az nem függne a kereskedők káros tevékenységétől. Másrészt a dohányárak fokozatos emelése ill. csökkentése révén a cs. és kir. Appaldó igazgatóságának lehetősége nyílik arra, hogy az új kertészségekben, és az ország többi részén is, a dohánytermesztés mértékét úgy szabályozza, hogy ne keletkezzen hiány v. fölösleg a magyarországi dohánypiacon.⁴² Itt hullik le a lepel az Appaldóról és káros piaci tevékenységéről, és tisztán látni azt a szándékát, hogy Európa legnagyobb és szabad dohánypiacán ő akarja érdekeinek megfelelően diktálni az árakat, ő akarja uralni a hazai dohánypiacot, meg akarja törni a dohánykereskedők uralmát, akik számos alkalommal törtek már borsot az orra alá. A szabad piaci konkurenciaharc vesztesének bosszúja ez, mert tartalékaik kiapadtak, sem felvásárlásaival, sem szerződéses tételek biztosításával nem képes azokat feltölteni. Politikai hatalma révén a kertészetek telepítésével kívánja helyreállítani gazdasági egyensúlyát, hogy megszerezze Európa legnagyobb dohánypiacán a hegemoniát. Az Appaldónak ez a szándéka valósult meg a szabadságharc bukása után az 1850. XI. 29-én kelt legfelsőbb nyílt parancssal, mely 1851. III. 1-jétől léptette életbe a Magyar Korona Országaiban a dohánygyedárusítást.

A Promemoria beterjesztése után 10 nap múlva 1842. VI. 25-én br. Mednyánszky Alajos 382. sz. elnöki rendeletével intézkedik is ez ügyben. Felszólítja br. Ambrózy Lajos temesvári jószágigazgatót, hogy tegyen jelentést a magas helyen kezdeményezett szándékkal kapcsolatban, mely a bánáti és az aradi kamarai birtokokon megszervezendő dohánytermesztésre irányul.⁴³ A másik délvidéki jószágigazgató, Grosschmid János szóbeli megbízatást kap, hogy a zombori jószágigazgatóság területén történő dohánytermesztés bevezetésével kapcsolatban fejtsse ki nézeteit.⁴⁴ A harmadik vezető, akit e tárgyban jelentéstételre szólítanak fel, Preysler János, aki mint a szegedi sóhivatal vezetője egyben a szőregi uradalom felügyelője is.⁴⁵ Ezekkel a felszólításokkal indul be a kamara vidéki központjaiban is a dohánykertészségek telepítésének ügye. Ezeknek az első felméréseknek a továbbiakban döntő jelentőségük van. A gazdasági vezetőknek ebben

a kérdésben elfoglalt álláspontja meghatározta azt, hogy csak a szőregi uradalommal megnagyobbított temesi jószágigazgatóság területén fog a Magyar Kamara dohánykertésztségeket létesíteni.

A fogalmazványból kihúzott hivatali fricskáért – Geöcztelep

A kamarai uradalmak irányítói közül elsőnek 1842. VIII. 24-én Grosschmid János zombori jószágigazgató küldi be e tárgyban jelentését. Jószágigazgatóságának birtokállapotaira és az ott folyó kendertermesztésre hivatkozva a saját költségen, robotmunka felhasználásával történő dohánytermesztést javasolja, s csak megkésve tesz ajánlatot a feles dohánykertésztségek telepítésére, de akkor már br. Ambrózy a tervszámokat gyakorlatilag megvalósította.⁴⁶ Ezért Grosschmid nemcsak kegyvesztett, de üldözött is lett további működése során.⁴⁷ Preysler János a szegedi sóhivatal vezetője, s így a szőregi uradalom felügyelője is, jelentésében leírta, hogy a dohánykertészek a magánkereskedőktől előlegeket kapjanak, és ezenfelül tőlük a megtermelt dohányt magasabb áron veszik át, mint amit a cs. kir. dohányjövedéktől kapnának.⁴⁸ Br. Kübeck nem tudta lenyelni azt a véleményt, hogy azért nem jár sikerrel az Appaldó felvásárlási időszaka, mert a hazai piacon áron alul igyekeznek hozzájutni a számára létfontosságú dohányhoz. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy a szőregi uradalmat átesatoltatta a temesi jószágigazgatósághoz,⁴⁹ ahol a vezetők a kertésztségek ügyében szája íze szerint gondolkodtak.

Br. Ambrózy Lajos 1842. IX. 13-án terjeszti be a kincstári kertésztségek telepítéséről szóló első felmérését. Ez a jelentés csak közvetve érinti Kunágotát, még nincs szó benne az ide történő telepítésről. A jelentés szerint 1841-ben a temesi jószágigazgatóság területén 42 997 bécsi mázsa dohányt termelnek. Ebből a pécskai tiszttartóság területére 30 000 bécsi mázsa jut, azaz 69,78 %. Ennek felét pusztai bérlők termeltetik. A másik négy kerületre csak 30,22 % esik, s így a dohánytermelés súlypontja, az átlagot jóval meghaladóan, a pécskai kerületben van. Ennek földje alkalmas a dohány termesztésére, kertészek is vannak a közelben, de a 11 nagy pusztá bérlete 1855-ben jár le, akkor kerül vissza a kincstár szabad rendelkezésébe. Most csak akkor vehetők igénybe, ha időközben egyik-másik bérlő elhalálozna, vagy a bérleti díjat nem tudná megfizetni. Ez esetben a pécskai puszták felének a benépesítését javasolja, míg a Marostól északra elszórtan lévő puszták kétharmad részének az igénybevételét tartaná megfelelőnek a dohánytermesztés céljára a temesi jószágigazgató.

Ambrózy br. ez ideig számba vehető eredményei:

	A családok száma	A várható dohány mennyisége bécsi mázsában
Összesen	1283	38 59050
Dr. L. A. Krause tervszámai	2777	100 000
Mutatkozó eredmény %-ban	46,27 %	38,59 %

A temesi jószágigazgató Krausénál alacsonyabb termésátlaggal számolt, és így több kertészre van szükség. Ezért mércéül csak a dohánytermés adatait használhatjuk. Ezen még javít a szőregi uradalom dohánykertészsegeinek az adata, de összességében ez még az előirányzat felét sem éri el.

Így amikor a jelentések egy negyedévi elfekvése, latolgatása, a helyzet alaposabb számbavétele után 1842. XI. 30-án *Geöcz László* kamarai tanácsos megkezdi a Magyar Kamara előterjesztését „Öfelségéhez”, még van min gondolkoznia, hogy hogyan lehetne a hiányzó mennyiséget előteremteni.

Geöcz László 1816-ban, a temesvári jószágigazgatóságtól került 39 évesen Budára a Magyar Kamarához, a nemességet is megkívánó kamarai tanácsosi beosztásba.⁵¹ A kinevezéséről szóló dekrétum úgy rendelkezett, hogy érdemeiért továbbra is megkapja a Temesvárott élvezett évi 2000 ft-ot.⁵²

A nemességet édesatyja, mint gróf Károlyi titkára, 1765. X. 8-án kapta Mária Teréziától. 1777-ben első alispán és kir. tanácsos⁵³ Szatmár vármegyében.

Geöcz László a Szatmár megyei Dobon 1778. XI. 8-án született⁵⁴ és 1860. VI. 21-én halt meg Pesten a Váci utca 18. sz. házban.⁵⁵

1815. előtti életéről ránk maradt kézírásos munkájában így vall: „Nem nyithatom én ki az öreg leveles ládát, és a fakós szű ette irományokba nem gyönyörködhetnek. Megboldogult atyám virtusain feljebb nem található semmi istápot. Magamnak tehát kellett szorgalommal és egyenességgel a világ kegyelmét megérdemelni.”⁵⁶

Mint fiatal tanácsosnak jogilag elhibázott, de nagy fontosságú megbízatásnak kellett eleget tennie. Az úrbéri rendeletet⁵⁷ Mária Terézia alatt csak Magyarországon hajtották végre, Erdélyben az nem történt meg. Az ügy az erdélyi országgyűlés hatáskörébe tartozott.

1813-ban megkezdődött az ínséges esztendőök hosszú sora.⁵⁸ 1816-ban a termés rendkívül gyenge, Szatmár, Bereg, Bihar és Krassó megyében 1816–1817 telén egykorú becslés szerint 50 000 ember hal éhen.⁵⁹ „... voltak helységek, ahol a kukorica a sok eső miatt kétszeri vetés után kirohadt, a Partiumban 1817-re egész falvak maradtak pusztán.” Ilyen állapotban találta 1817-ben Erdélyt I. Ferenc császár, amikor azt beutazta. Az adózó jobbágyok állítólag 13 000 kérelem levelet adtak át neki, melynek többsége úrbéri vonatkozású volt.⁶⁰

A kormányzat nem bízik az erdélyi nemességben, az ügy rendezésére nem hív össze országgyűlést, mint kellene, hanem Cziráky Antal magyar kamarai alelnököt, a későbbi országbíró és államminisztert küldi ki királyi biztosként

Erdélybe; mellé 3 biztost rendel: Geöcz László magyar udvari kamarai tanácsost, Géczy István volt helytartótanácsost és Majláth György Pozsony megyei első alispánt, a későbbi államtanácsost és országbíró.⁶¹

1819. V. 17-én elrendeli az úrbérrendezési eljárás megindítását, a parasztság valóságos helyzetét feltáró összeírás elkészítésével. Az 1819 nyarán meginduló összeírás kezdettől fogva a nemesség elkeseredett ellenállásába ütközött. A tiltakozások az úrbéri rendezés országgyűlés nélküli végrehajtása ellen irányultak.⁶² Valójában a birtokos nemesség a robot nagy arányú csökkentésétől tart, ha megvalósul a rendelkezés.⁶³ A 3 biztosnak megfelelően Erdélyt 3 részre osztották fel. Geöcz székhelye Kolozsvár, körzete az Északi Partium⁶⁴ és Észak Erdély, a szülőföldjéhez közel eső terület, Kraszna, Közép-Szolnok megye, Kővárvidék, Kolozs, Doboka, Belső-Szolnok megye, Kolozsvár város⁶⁵ volt. Ez a vidék a vándorpatrióta⁶⁶ Wesselényi Miklós hazája, az ő felfogása és a királyi biztos elletétes nézete elkerülhetlenné tette összeütközésüket.

Az úrbérrendezést megelőző összeírások megszervezését kerületi gyűléseken kezdik meg. A törvényhatóságok sorra tiltakoznak ez ellen, mert alkotmányellenesnek tekintik, ennek az ügynek az országgyűlésen van a helye. 1819. szeptember legelején, a Kolozs megyei gyűlést, a királyi rendelkezés értelmében, Geöcz László királyi biztosnak kellene vezetni, de ezt a rendek nem hajlandók elfogadni. Wesselényi Miklós Geöcz László elnöklete ellen erőteljesen érvel és tiltakozik. Az ülésről a főispán kivonul. A rendek Geöczöt csak a rendeletek ismertetése végett engedik be. Amikor az úrbérrendezés fontosságáról igyekszik a közgyűlést meggyőzni, „Wesselényi kereken és kurtán kiutasítja.” A biztos visszavág, de jobbnak látja, ha az ülést otthagyja. A Közép-Szolnok megyei gyűlésen való megjelenését oly feltételhez kötik, amelyekkel azt el nem vállalhatja. A rövidesen sorra kerülő Kraszna megyei gyűlésen Wesselényi hatására a rendek a tisztségeket hibáztatták az ügyben nélkülük tett intézkedésért, és megtiltották az úrbérezési iratok levéltárba tételét. A vitakezdő általános helyeslés közepette utasítja rendre hangneme miatt a királyi biztost. Wesselényi Miklós az úrbérrendezés ügyében Geöcz Lászlóval szemben tanúsított magatartásával szerzi az első rossz pontokat a kormányzattal szemben. A történelem érdekes játéka ez, mert itt kerül szembe először Sziráky Antallal és Majláth Györggyel,⁶⁷ későbbi politikai ellenfeleivel, az örökválság ügyének általuk lett mártírja.

A legtöbb megye a munkálatok rá eső részét megtagadta, így az udvar 1820-ban a királyi biztosok feladatává tette az összeírások elvégzését.⁶⁸ A Guberniumnak⁶⁹ és a királyi biztosoknak sikerült az ellenállást letörni, az összeírás lefolyt.⁷⁰ 1820-ban megindulhatott a helységek úrbéres viszonyainak a megállapítása szempontjából azok döntő jelentőségű osztályozása, de a legtöbb törvényhatóság az e munkában való közreműködést is megtagadta. A községek osztályba sorolását, a telki állomány megállapítását rendeleti úton, az összeírások alapján végre lehetett volna hajtani, de az udvar az erőszakos szabályozástól visszariadt.⁷¹ 1822. IX. 10-e után nincs nyoma a bizottság működésének, a ren-

dezési kísérlet befejezetlenül maradt.⁷² 1822. VIII. 13-án a király elrendelte, hogy a hadiadót november 1-től ezüstpénzben fizessék be, és Erdélyre is kiterjesztette a rendelet érvényét. Ez az ezüstpénz és a váltócédulák értékének eltérő volta miatt 2,5-szeres adóemelést jelentett,⁷³ az összeírásban nyert többleten felül.

Az urbárium⁷⁴ rendezésének ürügyével az udvar burkolt célját – az adók emelését – elérte. Az ügy indulásakor úgy látszott, enyhíteni igyekszik a nép gondjait, de még nagyobb terheket rakott rá. Ez a fordulat vezetett az erdélyi 1848/49-es szörnyű eseményekre. Helytálló Kemény Zsigmond megállapítása: „...ha 1819-ben úrbért nyer a nép, 1848-ban nem omlik annyi vér Erdélyben.”⁷⁵

1873. X. 31-e óta őrzi az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára *Geöcz László munkáját, a „Scripta Posthuma”-t*⁷⁶ Az első oldalon levő bejegyzés szerint 1820 és 1837 között írta, tehát egy részét erdélyi tartózkodásának idején. Az úrbéresítésért folytatott szélmalomharc idegeket felőrlő állapotát magyar versek írogatásával, német, latin és görög stílus– és nyelvgyakorlatokkal oldotta fel. Irodalmi értékéért aligha forgatta valaki ezeket az írásokat. Szinnyei is igencsak a teljességre való törekvés kedvéért vette számba⁷⁷ ezeket a kedvtelésből készült gondülő füzeteket. Különös véletlen az, hogy az utókorra maradtak, dokumentálva, mivel foglalkozott egy királyi biztos Erdélyben és egy kamarai tanácsos otthon a szabad idejében,⁷⁸ és ugyanakkor megismertetnek azzal az ódon veretű magyar nyelvvel, amelyet beszélt.

A telepítés idején ő a legidősebb kamarai tanácsos. Aláírását és kézjegyét a birtok- és a személyi ügyekkel foglalkozó aktákon láthatjuk. 1842. XI. 30-a és XII. 5-e között „*Ofelségéhez*” címzett 63 oldalas előadói ívén dolgozik, és ebben próbálja összeötvözni a Grosschmid, Preysler és Ambrózy br. jelentésében foglaltakat a Magyar Kamara véleményével. A lúdtoll, amit használ, a szokottnál vastagabban fog. Tanácsosi beosztása ellenére nem az írnokával, hanem saját kezűleg, néha-néha megremegő kézzel írja le véleményét. Ez az elgondolás patriarchálisabb, mint Ambrózy br. rideg földbirtokosi szemlélete, s ha az általa javasoltakat fogadtatta volna el Kübeck az uralkodóval, úgy valamivel emberségebb sorsuk lett volna a kincstári kertészeknek.

Első mondatában a kincstári telepítés okát mellébeszélés nélkül a következőképp írja le: „A cs. kir. Általános Udvari Kamara több elnöki írásától indítatva, hogy miként lehetne a kir. magyar kamarai birtokokon ismét élénkíteni és bővíteni a dohánytermesztést, és ezáltal megkönnyíteni és biztosítani a Magyarországon működő beváltási helyeken a cs. kir. dohánygyárak számára a szükséglet felvásárlását?”

Az Ambrózy br. által javasolt, az Egyedáruság Aradon létesítendő felvásárlási ügynökségének jelentőségét a Magyar Kamara nem ismerte fel, mert a temesvári jószágigazgatóság területén eddig termelt dohánymennyiséget vette fi-

gyelembe.⁷⁹ A Magyar Kamara javaslata ellenére mégis megépítették, és 1851-ig évente átlagosan 10 000 bécsi mázsá bálázott dohányt vásároltak fel, mázsánként 6–7 fot-os áron.⁸⁰

A temesi jószágigazgató feles dohánytermesztési elképzelése nagyon kemény, de egyben helytálló megállapításban részesül: "... a szerződéstervezet nem alkalmas arra, hogy megalapozza a dohánytermesztésnek tervezett fokozását és folyamatos felvirágzását, mert a dohányföldek megterhelése az aratott dohány fele részének leadása miatt túlságosan nagy ...s ez kiül a kertészekből minden vonzódást a dohánytermesztés iránt." A szerződés ezen kikötése valóban rákfenéje volt a kincstári kertészségeknek, s amint lehetett, 1848-ban, meg is szabadultak a kötelező dohánytermesztéstől.

A Magyar Kamara az ürményháziaktól kertésztelkenként 32 ft haszonbért javasol. Ambrózy br. javaslata, mely legfelsőbb jóváhagyást is nyert, 93 ft 13 1/8 kr, tehát a kettő között a különbség 65 ft 13 1/8 kr kertészenként. Ez nagyon szépen mutatja, hogy mit jelent a valóságban br. Ambrózy tétele, „hogy a dohánykertészek a lehető legkevesebbet teljesítsék készpénzben, és a lehető legtöbbet dohányban.” A 93 ft 13 1/8 kr-ból 80 ft a feles dohány ára.

A lóláb akkor bújjik ki, amikor a szerződési minták jönnek szóba: „A magánszemélyeknél bevezetett telepítési szerződések az államigazgatás számára azért sem megfelelőek, mert a kamarai földesuraság azt akarja, hogy bérlői az egész termést a cs. kir. dohányjövedéknek szállítsák be, magánembereknek teljesen mindegy, kinek adják el a kertészek a náluk maradó részt.” A tét az egész dohánytermés megszerzése, és sajnos a Magyar Kamara is olyan szerződést kíván, mely ezt lehetővé teszi. A buktató itt az Appaldó előre meghatározott árán történő felvásárlás. Emlékezzünk a II. világháborús és az azt követő tervgazdálkodás beszolgáltatásaira és maximált áaira! Nincs mit csodálkoznunk azon, hogy a kincstári dohánykertészetekben a későbbiek során a szerződésekben előírt kötelező dohánytermesztés mértékét még a Bach-korszak sem tudta fenntartani, ezen a téren súlyos engedményekre kényszerült.

Érdekes Geöcznek a bérbé adott földek allodiális jellegéről kifejtett véleménye: „... az államigazgatás a már letelepült kertészeket bérleti éveik lejárta után sem tudja többé eltávolítani (ahogy az magánföldbirtokosoknak olykor sikerült), ezek a szerződéses telepések a nekik egyszer már juttatott földekhez annyira hozzátapadnak, hogy a kamarai földesuraság az ilyen koronauradalmi földekkel többé nem rendelkezhet.” Egy hosszú szolgálat során szerzett tapasztalat mondatja el a kertészségekről, amit már azok megszületésekor látott, és ami teljes mértékben meg is valósult.

Kunágotával kapcsolatban is találkozunk egy pár sorral, amit áthúzott és az udvarhoz küldött felterjesztésbe nem írták bele, így tulajdonképpen ez a rész nem is került nyilvánosságra. Azt említette, hogy az arad-modenai uradalom Pécskáról irányított 11 nagy pusztája jelentős kiterjedése, talajadottsága és összefüggő területe miatt dohánykertész-telepítésre kiválóan alkalmas lenne, de 14

és 1/2 évre, 1855. X. 31-ig bére van adva. A sorok olvasásakor úgy tűnik, Geöcz ezt elfogadta és tiszteletben kívánja tartani. Azonban váratlan fordulattal a következőképp folytatja az írást: „Ambrózy úgy látszik nem gondolt arra, a kamarai földesuraság szerezhet-e előnyt, és ha igen, milyen, a jelenlegi bérleti időszak alatt is a dohánytermesztés tekintetében e bérlemények mostani helyzetéből? Az 1841. VI. 16-i 20 748 sz. alázatos előterjesztésünkkel jelentettük Fel ségednek, hogy több bérlő a maga pusztai részén részben már telepített dohánykertészeket, részben pedig kezdtek telepíteni. Ha erre ...”⁸¹ A gondolatsor itt megszakad, mert elkezdni elkezdte, de a folytatás bizonytalan kimenetelű peres eljárást vehet fel. Az egészet kihúzta az előadói ívből, mintha megérezte volna, hogy ez az út a kincstár részére jót nem hozhat.⁸²

A 11 nagy pusztától a továbbiakban sem tágít az előadó, más oldalról közelíti meg a problémát. Ennek magyarázatát az akta záró soraiban véljük fellelni: „...ha a fenti elvhez – hogy minden egyes pusztának csak egy harmadát telepítsük be – ragaszkodni akarunk, akkor a kir. kamarai földesuraság mindaddig, míg a 14 és 1/2 évre bére adott, 92 351 hold összetételű 11 nagyobb aradi puszta szabad rendelkezésébe vissza nem kerül, nem lesz abban a helyzetben, hogy a teljes 100 000 mázsa dohánymennyiséget saját földjein megtermeltesse.” Okvetlenül tenni kellene valamit a mutatkozó nagy hiány megszüntetésére. Wodianer és Csernovics után a községek bérletét veszi sorra. Ezek között szerepel Kunágota puszta 6. osztálya is, 2695 1100 négyszögöles holddal, amit Magyarpécska község bérel,⁸³ mert az addigi bérlő, Kövér Emmánuel elhalálozott.⁸⁴ 1841. III. 1-jén Budán a kamarai puszták bérleti árverése során Pécska mezőváros eredetileg 2 v. 3 pusztarészt kívánt bérebe venni,⁸⁵ de csak Basarága és Szionda 1-1 pusztarésztét bérelték ki. Kapóra jött, hogy Kunágota puszta 6. osztálya visszakerült a kamarai uradalom szabad rendelkezésébe, és helyben elintézték a bérbeadását. 1842. II. 18-án Pécskán kötötték meg a szerződést, mely szerint 1841. XI. 1-től 1855. X. 31-ig 14 évre, holdanként 2 ft 51 1/2 kr, összességében 7703 ft 12 1/2 kr évi haszonbért fizetnek érte. A Magyar Kamara 1842. III. 23-án 9473 sz. alatt ratifikálta a szerződést,⁸⁶ tehát érvényben levő megállapodásról volt szó, mint az előadói íven még ezenkívül felsorolt 8 bérletnél is. A telepítésnél hiányzó területnek ezek a pusztarészek összességükben majdnem a felét tesszik ki. Geöcz papírra is veti: „Bizonyossággal nem állítható, de valószínű, hogy e községek között legalábbis néhány, ha engedélyt kapnak arra, hogy a bérelt pusztarészeket saját bérlőikkel benépesítsék, a bérlettől önként elállnak és dohánykertészeknek jelentkeznek majd.”⁸⁷ Érdekeik védelmében ezek a szegény emberek nem tudtak mozgósítani olyan jogi apparátust,⁸⁸ mint a gyapjú- és dohánykereskedő és bankházzal rendelkező Wodianerek, de ennek a gondolatnak a lejegyzése is kihúzásra került, csak az eredeti fogalmazványon van nyoma, a felterjesztésbe nem írták bele. Amit Geöcz becsületessége mérlegelés után megsemmisít, azt Ambrózy br. nagyvonalúsága életre kelti, és a kitűzött cél érdekében megvalósítja. Geöcz javaslataiban bizonyos feltételek szerepelnek. Ambrózy br.

ezeket a feltételeket, mint útjába álló akadályokat félresöpri. Az alapötletet ez a Geöcz László kamarai tanácsos által leírt, de megsemmisített aktatöredék adta, s amit szülőapja nem fogadott el, azt mostohaatyja valóra váltotta. Emlékeznünk kell br. Kübeck Grosschmid János zombori jószágigazgatóhoz írt levelére: „... elhatároztam, minden rendelkezésemre álló eszközt felhasználok, hogy telepítési terveim sikerüljenek,... a kitűzött cél mentől gyorsabban és sikeresebben elértessen.”⁸⁹ Minden bizonnyal minderről br. Ambrózy is tudomást szerzett, és a kihúzott iránymutatásért, mely az illegalitás⁹⁰ határát is elérte, nem volt háládatlan. Nagyon is számontartotta az előadói ívről kihúzott pusztarészeket, és mint a kertészetek telepítésének irányítója és névadója, ezek közül az első szerződésnek megkötésekor leróta hálóját az eredményre vezető terv önkéntelen sugallójának, a napvilágra se került hivatali fricskáért. *A szerződést Pécskán 1843. VII. 30-án kötötték meg a kincstárral a Kunágota pusztára 6. osztályára települni szándékozó kertészek, és az általuk felépítésre kerülő falu, jóval annak megléte előtt, már a szerződésben a Geöcztelep nevet kapta.*⁹¹ Ezt a kincstári nevet viselte az 1849. év elejéig, amikor megyei határozattal megkapta a körülötte fekvő pusztáról annak nevét, és azóta is *Kunágota*⁹² néven ismeretes.

Geöcz László kamarai tanácsos a kertészségek telepítésének idején a nyugdíjazása előtti utolsó éveket tölti a Magyar Kamaránál. A kincstári kertészségek ügyének intézése volt az utolsó éveinek egyik legnagyobb szabású teendője. 1844-ben tüntették ki a Szent István Rend kiskeresztjével.⁹³ 1845-ben ment nyugdíjba.⁹⁴

Nyugdíjazása után még egy népszerűtlen feladatot kellett teljesítenie. A magyar közigazgatást átszervező Geringer Károly báró 1849-ben a fegyelmi bizottmány elnökévé jelöli ki. Kezdetben Geöcz húzódozott, de amikor a kérésében foglaltakat teljesítették, megkezdte működését a bizottság élén. Egy 1849. X. 18-án közzétett hirdetés szerint minden Budán és Pesten szolgálatot teljesítő v. szolgálatot teljesített közalkalmazott és állami nyugdíjas 30 napon belül magát igazolni tartozik. A Geöcz vezetése alatt álló bizottság ezekkel az ügyekkel foglalkozott, és decemberig be is fejezte működését.⁹⁵ Geöcz ezzel a dicstelen feladattal zárta le nyugdíjazása után a közszereplését. Nyugdíjas életében eltelik több mint egy évtized. Úgy tűnik, nevét is elfeledték. Családi neve 1860-ban Geöczy formában tévesen került a halotti anyakönyvbe.⁹⁶ A család három férfitagja közül ő volt az, aki az osztrák császárt leghívebben szolgálta, és az udvar érdekében hivatali teendőin kívül különleges és kellemetlen feladatok megoldására is vállalkozott.

Út a szerződéskötéshez

Térjünk vissza a három gazdasági vezető jelentésének összeötvözésén fáradozó Geöcz kamarai tanácsos dolgozószobájába! 1842. XII. 5-ét írunk, mire ezzel a kényes feladattal megbirkózik. A Magyar Kamara felterjesztésére a válasz a két hónap múlva, 1843. II. 4-én 9396/P.P. szám alatt kiadott udvari leirat,⁹⁷ melyet a kertészek *első alaprendeletének* tekintettek, mert meghatározta a kertészségek létesítésének feltételeit, és intézkedik a felterjesztett kertészetek szervezésének ügyében, és br. Ambrózyt szinte telepítésbiztosi hatáskörrel ruházta fel.

Br. Ambrózy 1843. II. 18-án a kertésztelepítéssel kapcsolatban felterjeszti a szerződés szövegét magyar nyelven, majd 1843. II. 25-én német nyelven is. Az 1843. III. 30-án kiadott udvari leirat⁹⁸ ezt kisebb változtatásokkal jóváhagyja, ezért a kertésztelepítés *második alaprendeletének* tekintették.

Az 1843. IV. 11-én kelt 13 109/212. sz. udvari leirat⁹⁹ a regáliákról¹⁰⁰ és a kertészségekben a középületeknek és a regáliák épületeinek részére telkek kihasználásáról intézkedik. Kunágotán ezek közül ma beépítetlenül egyedül a Bereczki Máté nevét viselő park maradt meg, mely azelőtt piactér volt. Ilyen telken épült fel a rk. plébánia, mely eredetileg a dohánytermesztési felügyelő szolgálati lakása volt, a rk. templom, a jelenlegi kultúrház, melyet rk. népiskolának építettek. Továbbá az általános iskola, a községháza, az iskolai tornaterem, mely eredetileg jegyzői lakásnak épült, és a két világháború között csendőrlaktanya volt, majd 1956-ig a rendőrség használta. A jelenlegi fogorvosi rendelő és a mellette levő Horváth-féle ház helyén állt egy régi háromszatú épület, mely a község első középülete volt, és helyiségei a községháza, az iskola és az imaház szerepét töltötték be. A régi kultúrházat is ilyen telken építette a kincstár, italmérési jogának hasznosítására. A húsmérési jog gyakorlására az előbbi épület mellett levő hatósági hússzék szolgált.

A 25 766/427 sz. és 1843. VII. 6-i keltű udvari leirat¹⁰¹ az engedélyezett kocsmák mellé vendégszoba építéséről intézkedik. Kunágotán még ma is megvan a „nagy kocsmá”-val, a volt kultúrházzal egybeépített vendégszobák maradványa. Ugyanez a rendelkezés engedélyezi dohánytermesztési felügyelők kinevezését és számukra szolgálati lakás építését. Itt történik intézkedés a regáliák bérbe adásának módjáról, egyelőre 3 évre. A bérleti szerződésből az izraelitákat fő- v. albérleti minőségben kizárják. 1848 eszméi kellettek ahhoz, hogy e tilalom feloldoztassék.

Az 5234/P.P. sz. és ugyancsak 1843. VII. 6-i keltű udvari leirat¹⁰² engedélyezi a Bega fölött a kocsihíd megépítését Magyararszentmárton és Szilas puszta között. Elrendeli, hogy a dohánygyár igazgatója a temesi jószágigazgatóságnak küldje meg a dohányszárító-pajta mintarajzát. Br. Ambrózynak „oda kell hatni”, hogy minden kertészetben épüljön egy ilyen pajta. Ez a leirat intézkedik az utólagosan belépő dohánykertész bérletátírásáról. Ezen rendelkezés nyomán szüle-

tett meg az „Általiratási oklevél”, melynek egy példányát az almáskamarási rk. plébánia irattára is őrzi. A legfelsőbb hely a Magyar Kamarának meghagyja, hogy Ambrózy bárót emlékeztetni kell arra, mennyire fontos az, hogy megkülönböztetett figyelmet szenteljen a kertészek megválasztásakor a pályázók vagyoni viszonyaira és eddigi magatartásának kifogástalanságára. Emlékezteti a Magyar Kamarát, értesítenie kell a temesi jószágigazgatót, hogy az 1840. évi 22. törvénycikk 35. §-a értelmében az előlegekről kiállított okiratok alapján elzalogosíthatja a kertész bérlők ingó vagyonát a kincstár javára. A haszonbérleti szerződés szerint a dohánykertészeknek a faluban és annak határában található vagyona csupán ingó vagyonnak tekintendő, s mint ilyen kezelendő. A szerződéskötéssel kapcsolatban újra emlékeztetik az illetékeseket, hogy arról nem maradhat el a hiteles tanúk jelenléte. Részletesen tájékoztat arról, miként értelmezendő a kertészek „in solidum”¹⁰³ kötelezettsége. A szerződő németekkel szemben Br. Ambrózy ilyen megszorítással nem élt.¹⁰⁴

Az 1843. VII. 6-án kiadott udvari leirat 25 436/420 sz. alatt ideiglenesen tudomásul veszi Kövegy, Beka, Töviskes, Zimánd és Szilas telepítésére a Magyar Kamara utsítását, és egyben intézkedik a bekai védőgát megépítéséről.¹⁰⁵

Az 1843. VII. 6-án kelt és 25 859/430 számot viselő udvari leirat Pitvarosról intézkedik, de az ügy még nincs lezárva.¹⁰⁶

Az 1843. VII. 6-i eltű és 4896/P.P. sz. udvari leirat utasításokat ad az „in solidum” kezességgel, az árvíz, a dögvész és már katasztrófa helyzetbe jutott kertészek ügyével kapcsolatban történt módosításról, valamint eligazítást ad a kertészetekben a megművelendő dohányföld területéről.¹⁰⁷

1843. VII. 6-i dátummal eddigi ismereteink szerint öt udvari leiratot is adtak ki, ami szokatlanságával mutatja az ügy sürgősségét és jelentőségét. Az öt egy napon, egy tárgyban kiadott udvari leirat jelképesen azt is kijelenti, hogy a legfelső körök ezekkel az intézkedésekkel elvi síkon megalapozták és lezárták a telepítés ügyét, most már az illetékes kamarai szerveken a sor, hogy a rendelkezések szellemében szerződést kössenek a kertészekkel, és az egységes alapelvek figyelembe vételével minél több kertészetet létesítsenek.

Az 5234/P.P. sz. és 1843. VII. 6-án kelt udvari leirat engedélyezi a székegyházi pusztá egy részén a *dombegyházi* kertészekkel a szerződés megkötését.¹⁰⁸ Nagymajláth néven alapították meg ezt a kertészséget a dombegyházi reformátusok, míg a katolikusoknak a Kunágota pusztá 6. osztályára települt Geócztelep megalakulásában volt jelentős szerepük. A székegyházi pusztára és általában a többi kertészetekre kapott engedéllyel szemben br. Ambrózy Kunágota 6. osztályára a Magyar Kamara előzetes engedélye nélkül kötötte meg a szerződést. Ezt a következőképp indokolta meg a szerződés jóváhagyásra történő felterjesztésében: a 9396/P.P. sz. és 1943. II. 4-én kelt udvari leirat f./ pontja¹⁰⁹ szerint amennyiben a 11 nagy pusztá esetében a bérlő halála vagy szerződésszegése miatt a szerződés felbomlik, a pusztá felén, esetleg kétharmad részén haladéktalanul dohánykertészeket kell telepíteni. Véleménye szerint ide kell sorolni azt is, ha a

bérlő saját elhatározásából kéri a bérlet alóli felmentését, mint ahogyan azt a pécskaiak tették. Mivel Putnik Miksa tisztartó jelentése szerint a pusztá benépesítésére vannak alkalmas dohánykertészek, Ambrózy br. Pécska községtől írásbeli nyilatkozatot kért a bérlet lemondásáról. Miután ezt kézhezvette, 1843. VII. 30-án Pécskán megkötötte Kunágota pusztá 6. osztályára a szerződést.¹¹⁰ A szerződés aláírói a Pécskai Kir. Kincstári Uradalom részéről Perlaki Perlaky Flórián kir. kam. ügyvéd, Putnik Miksa k. h. tisztartó és Richter Ferenc k. számtartó. A szerződést 116 kertész és felesége látta el kézjegyével. 103 házaspár egy ízben, 12-en két ízben és egy házaspár három ízben tett keresztet a neve mellé, ezzel előre jelezte azt, hogy az új kertészségben hány numeruson kíván gazdálkodni.

A Pécskán 1843. VII. 30-án aláírt szerződés a község keletkezése szempontjából döntő jelentőségű. Ennek megkötésével nyílt lehetőség arra, hogy a kertészek szokása szerint a következő év, 1844 kora tavaszán Kunágota pusztá 6. osztályán a kertészek a számukra kimért 130 beltelken felépítsék saját házuakat, és ezáltal megalapítsák Geöcztelep kertészközséget, a mai Kunágota elődjét.¹¹¹ Az itt letelepülők minden bizonnyal nem voltak tudatában annak, milyen jó fejlődési lehetőséget juttatott nekik a sors azáltal, hogy egy nagy határu pusztán mindössze csak ennek az egyetlen kertészfalunak a létesítésére került sor.

A szentandrásai és a pécskai tisztartóság területén 20–20 éves próbaidőre az amerikai dohányfajták termesztését rendelték el.¹¹²

A szerződés feltételei mai szemmel nézve nagyon kemények voltak. A szerződés 610 sorából 545 /89.35%/ a kincstár, 65 /10,65 %/ a kertész jogait biztosítja. A századforduló tájékán nem alaptalanul állapították meg róla: „...szerződésben leginkább csak a kincstár jogai vannak biztosítva...”¹¹³ A haszonbérleti szerződés első pontja a leendő kertésznek a „Geöcztelep” nevet adta. A haszonbérleti idején 1843. XI. 1-től 1863. X. 31-ig 20 egymást követő évben határozta meg. Kunágota 6. osztályának területe 2744 1100 négyszögöles hold és 173 négyszögöl. A második pont határozta meg a kertésztelek, a numerus nagyságát 20 hold és 654 1/2 négyszögölben. A harmadik pont a kötelező dohánytermő terület nagyságát 5 holdban állapította meg. A negyedik pont szerint a dohányföld bére a termesztett dohány fele része. A másik felére a kincstár fenntartja magának az elővételi jogot. Az ötödik pont kimondja, aki a dohányt anyagul műveli, v. a dohánytermesztésre következő földjébe mást vet, minden hold után 10 ezüst ft pénzbírsággal sújtható. A hatodik pont szerint a dohánytermesztésre nem használt minden hold után 2 pengő ft és 30 kr a haszonbér. A huszonnegyedik pont alapján peres ügyekben az uradalmi szóbeli bíróság az illetékes, a kertészek az ezen kívüli törvénykezéstről lemondanak, és magukat alávetik a szóbeli bíróság ítéletének. A harminctödik pontban a kertészek kijelentik, hogy a kincstári uradalom és közöttük nincs úrbéri viszony, s úrbéri jogokat soha nem fognak követelni.¹¹⁴

... és Geöcztelep mégis felépült 1844-ben

Szerződés kötés után az első állomás a kertészet felépítéséhez vezető úton a terület kimérése volt. Ezt a munkát Farkas József, a pécskai tiszttartóság mérnöke végezte el. 1842-ben ő jelölte ki Mednyánszkyházában, majd 1843-ben Töviskesen, Királyhegyesen, Bekán, Geöcztelepen, Nagymajláthon és Apácán a kertészek részére a határt, és ezért 400 ezüst ft jutalomban részesült.¹¹⁵

Kunágota pusztája 6. osztályának felső ÉK-i részén, a mai Almáskamarás, Nagykomarás és Dombiratos határainál kezdődő területen két nyomásnyi földterületet mért ki, melyekben minden kertésznek 5–5 hold szántóföldje volt. Ennek alsó határát a mai r. temető és a tsz mezsgyéjének mindkét irányban a pusztarész határáig történt meghosszabbítása képezte. Az e vonaltól délre eső területen, a pusztarész középső szelvényén szabta ki Farkas a rétet és a legelőt. A harmadik nyomás kitűzésére az aradi út mellett került sor, ahol mindegyik kertész 5 hold földet kapott. Az aradi út mellől a terület felező vonalában a faluhoz dűlőút vezetett. Az Almáskamarás felé vezető út nyomvonalát is kitűzte, és ez az ÉK-i részen a két nyomást választotta szét. Ugyancsak ekkor látjuk először a Medgyes és Dombiratos irányába haladó utakat a mai nyomvonalukon, melyek részei a Pécskáról Medgyesre tartó, a tiszttartóság és a pusztai ispán székhelyét összekötő útvonalnak. Ez volt a kir. kamarai uradalom szolgálati útvonala, és ezért kerülhetett Geöcztelep az út jobb és bal oldalára szimmetrikus elhelyezésben. A települést egy keresztutca osztotta két részre – a mai Rákóczi út – úgy, hogy az ettől északra elterülő házhelytömbökben a medgyesi út mentén 19, míg a déliekben a dombiratosi út mellett 16 házhelyt mérhettek ki. A házak építésére a tömbök hosszanti oldalai mentén került sor, és így Geöcztelepet 4 házsor alkotta. A négy tömb találkozásánál, az utcák egymást metsző vonalainál, a tömbök belső sarkából 2–2 házhely hiányzott. A későbbiek során itt emelték a község középületeit, ill. itt létesítették a piacteret, amelyen ma a Bereczki Máté nevét viselő park található. A kihagyott házhelyek miatt az északi hosszabb tömbökben 36–36, míg a déliekben 30–30, összességében 132 házhely volt, ebből 130-at kertészek, kettőt mesteremberek kaptak meg. A kertészek a birtokbavétel után a beltelkük határát kiárkolták. A kerítés csak az örökváltsági szerződés után kezd terjedni.¹¹⁶

Farkas József mérnök gondolt a település bővítésére, mert a kamarai szolgálati utat keresztelő rövid utcát szélesebbre hagyta. A későbbiek során ez is lett a község főutcája, a mai Rákóczi út. Ezek az alapelvek a továbbiakban is egymást derékszögben metsző nyílegyenes utcák kialakítását tették lehetővé, s egy könnyen fejleszthető települési modell alapját vetették meg. Ennek tetszetős voltára jellemző, hogy Alföld címszó alatt egy angol enciklopédia közölte Kunágota térképét, mint „Egy tipikus kert-város falunak a tervét a Magyar-Alföld-

dön.”¹¹⁷ Móricz Zsigmond 1931-ben tett kunágotai látogatása során szerzett benyomásairól így számol be: „Szemre szép falu. Széles nagy utcák, nyílegyenesek és jól meg vannak fogasolva, olyan sima az út színe, mint a táncterem.”¹¹⁸

A kialakított négy házsor megközelíti az É-D-i irányt. Így a nap sugárzása egyenlő ideig éri az utca két oldalán elhelyezett házsorokat. A házak nagyjából K-Ny-i irányúak, s északi faluk nyílászáró nélküli tömör fal. Ablakaik az utcára és az udvarra néznek. A lakásba az udvar felé, déli irányban nyíló ajtón keresztül lehet bejutni.

Sajnos, a kamarai út kedvéért a tisztartóság mérnöke eltekintett egy igen fontos körülménytől. A kertészség DK-i sarka egy hosszan elnyúló laposba esik, ami átvonul a kertészség területén. Ennek mai neve „Kovácsházi-ér.”¹¹⁹

Mély fekvésű, árvízveszélyes hely ez, igazában településre nem alkalmas. Vízjárta években a legutóbbi időig nagy kárát vallotta ennek a község lakossága.

A szántóföldek és a beltelkek kimérése után adták át a területet a kincstári szervek a haszonbérlelő kertészeknek. Geöcztelep esetében ez még 1843-ben, az őszi vetések idejét megelőzve történt. A szerződést aláírók 1843 őszen – a kertészek szokásainak megfelelően – megjelentek a bérbe vett területen, és elvégezték a kijelölt nyomásban a jövő évi kenyérnek való gabona vetését. Azután visszamentek lakhelyükre, és előkészítették átadásra a dohányt. Megtörtént a terület birtokbavétele és a jövő megalapozása, de a letelepülésük csak 1844-ben valósult meg.

A kincstár a kertészeket bérlőként kezelte, ezért a terület átadásának megtörténtével a kertészséget megalakultnak nyilvánította. A telepítés vezetője Ambrózy br. éppen Kunágotával kapcsolatban így ír egyik jelentésében: „... a telep létrejöttében mindaddig nem lehet az ember bizonyos, míg a telepítési szerződés aláírva és hitelesítve nincs, míg a földek felvételezése és kiosztása meg nem történt...”¹²⁰ Ez a kincstári gondolkodás a település létrejöttének megállapításával kapcsolatban széles körben elterjedt. Annak ellenére, hogy idegen a magyar nyelv felfogásától. Így igen sokan állítják a telepítés évének 1843-at.

A nézetek pontos tisztázása érdekében meg kell vizsgálnunk a *település* és a *község* fogalmát. A település magában foglalja egy embercsoportnak, lakóhelyének és munkahelyének térbeli együttesét.¹²² Községnek államigazgatási önkormányzattal felruházott vidéki, főleg mezőgazdasági jellegű települést mondunk.¹²³ A lakosságot a szerződő kertészek és családjaik adták, a lakosság által használt földterületet a szerződés alapján a kincstár biztosította, de ahhoz, hogy a település létrejöjjön, szükséges az is, hogy a kertészek lakóhelyeiket felépítsék. Geöcztelep esetében a földterület átvétele után 1843-ban az első két feltétel biztosított, de a harmadik csak 1844-ben teljesült, amikor a kertészek házaikat is felépítették. Így a település éve 1844. Az első geöcztelepi községi bélyegzőn is 1844-es évszám szerepel.

Az építkezésnek 1843-ban legfőbb akadálya az, hogy a szerződésben kikötött bérlet ideje 1843. XI. 1-jén kezdődik. A vertfallal történő építkezés szezonja azonban már jóval ez előtt befejeződött, az építkezés így csak a következő év tavaszán, 1844-ben kezdődhet meg.

Kunágotán az ezredévi ünneplő közgyűlésen a község megalakulásával kapcsolatban a következők hangzottak el: „A község a kincstár tulajdonát tevő pusztán – melyet – az 1844-ből fennmaradt első évi jegyzőkönyvön található feljegyzés szerint – a kincstár Geöcztelepnek nevezett... Marczibányi-Dombegyházáról és Heves megye több községéből telepített, a lakosság azonban 1844 tavaszán költözködött be.”¹²⁴

Ez a pusztá gyepre történő kiszállás elég korán kezdődött. Ezt bizonyítják a korabeli feljegyzések: 1844. II. 17-én Kiss Pált felesége Árvai Anna, Mátyás nevű fiúgyermekkel ajándékozta meg. A keresztszülők Alexa Pál és Major Ágnes voltak. 1844 IV. 18-án pedig Takács Gergelynek és Murvai Rozáliának, Apolló nevű leánygermeke született. Keresztszülei Nagy József és Tóth Anna. Még fel sem épült a község, de már itt az új telepen látták meg a napvilágot a jövő reménységei. A kertészek érkezése nem történhetett teljesen egyszerre. Ifj. Balázs Jánosnak 1844. I. 26-án még Marczibányi-Dombegyházán született János nevű fia. Ők csak jóval azután költözhetek át. Öreg Piros Ferenc is még 1844. III. 3-án Bánhidya-Dombegyházán volt. Második feleségének első házasságából származó Julianna nevű gyermekét ekkor temetik.¹²⁵

A dohánykertészek közül általában a szegényebb réteg vállalkozott a településre, ezért a kincstár minden egyes kertésznek házépítésre 150 ft-ot, „kőkémenyre” pedig 50 ft-ot adott, amit 5 éven át részletekben kellett visszafizetni¹²⁶ Ősszel kertészenként ebből mindössze 20 ft-ot vettek igénybe. 1844 kora tavaszán ebből megkezdődhetett az építkezés. 1844. III. 21-én a temesi jószágigazgatóság, a pécskai tisztartó javaslatával egyetértve, a geöcztelepi kertészek részére további 40 ezüst ft, összességében 5260 ezüst ft kiutalását sürgősen kéri a Magyar Kamarától, ahol már 1844. III. 27-én elrendelték a kért összeg kifizetését az előírt elővigyázatossági feltételek mellett.¹²⁷

Igazi pionírok¹²⁸ a Geöcztelep felépítésére összesereglett emberek. A középkori Kunágotá a török időkben 1596-ban végleg tönkrement,¹²⁹ és azóta a telepítésig pusztá volt. Nincs meg a folyamatosság a középkori település és a jelenlegi népesség között, mert a török időkben történt pusztulás óta hiányzott az állandó lakosság a területéről. Az itt talált pusztai viszonyokat rögzíti egyik kérévényük szövege: „...valóságos tiszta gyepre szállván...”¹³⁰

Emberr próbáló nehéz évük volt ezeknek a kertészeknek. Mielőbb házat, istállót, dohánypajtát kellett építeniök, s ugyanakkor meg kellett birkózni az időjárás viszontagságaival, a szántóföldi növénytermesztés feladatival, a dohánytermesztés teendőivel, és el kellett látniök jószágaikat is. A házak elkészültéig a pusztai gyepen megjelent új lakosok fedél alá jutását mai mércével nehéz elképzelni. A régi közmondás vált itt valóra: „Sok jó ember kis helyen is elfér.” 1841.

V. 5-én a bérleti ciklus új bérlői vették át Kunágota pusztá 6. osztályát. A jegyzőkönyvek szerint egy lakóház és a tanyaudvaron lévő kút került csak átadásra. Az istálló és a kocsiszín a javítást már nem érte meg, és ezért eladását javasolták.¹³¹ Ha halványan is, talán ezért maradt meg a pusztai épületek használata a falu emlékezetében.

Az akkori elhelyezési viszonyok között igen nagy áldozatvállalás a pusztára történő kiszállás. Sajnos ezt nem könnyítette meg az időjárás sem. A február elsejei és másodikai enyhébb, olvadékony idő a népi megfigyelésnek megfelelően késő kitavasodást hozott. Harmadikával kezdődően majd egy hetes fagyos idő következett. 9-én megindult az olvadás és már 19-én Gyula határában olyan árvízről számolnak be, mely 1826 óta nem fordult elő. Február folyamán Aradon is volt árvíz. A továbbiakban a februári időjárást éjszakai fagyok, nappali olvadások jellemezték, egy ízben esővel és egyszer hóval, mely még aznap el is olvadt. Március elejére enyhülés jött. 6-án nagy eső esett. 9-én újra fagyott és havazott. 12-én csak annyiban enyhült, hogy nappal olvadt. Március közepén Gyulán az árvíz több házat is lerontott. A sírásók a víztől nem tudtak boldogulni, temetéskor a halottakat csak eláztatták. Az utak úgy elromlottak, hogy nem lehetett rajtuk járni. A tavaszi szikkasztó idő március 16-án kezdődött, de huszadikától a hónap végéig visszatérő jelenség az éjszakai fagy nappali felmelegedéssel. 22-én erős havazás volt. Az enyhébb, melegebb tavaszi időszak április 10-zel kezdődött, és ez kedvező időjárás esetén egy hónappal előbb is megérkezhetett volna.¹³² Ráadásul az aradi és a gyulai árvíznek valami nyomát láthatták az első közt érkezők, mert azok közül, akik Pécskán a szerződést aláírták és Geöcztelepen 1844 tavaszán meg is jelentek, mindössze csak egy akadt, aki a DK-i házhelytömbben építkezett. Ő is annak a legszélén, a község DK-i peremén, a dombiratosi út mellett, míg a többiek elég arányos eloszlásban a fennmaradó három házhelytömböt választották lakhelyül. A kérdés részleteibe beletekintve társul egészen élénk ezeknek az embereknek hősies áldozatvállalása egy falu felépítéséért, új megélhetésük megteremtéséért. Nem csodálkozhatunk azon, ha a mostoha körülmények között ennek az igen nehéz próbatételnek megvannak a maga áldozatai is, és feljegyzésre kerültek az első halálozási esetek 1844 tavaszától kezdve.¹³³

A letelepedést lehetővé tevő szerződés jogilag csak 20 évre, a szerződés idejére tette lehetővé a pusztá újbóli benépesítését, s csak a megváltozott viszonyoknak köszönhető, hogy állandó jellegű település lett itt. Az akkori ideiglenességet a falu építészete, építési szokása a legutóbbi időkig magán viselte. Olcsó építési anyagok felhasználásával rövid időre szóló épületek készítése volt divatban, szemben a dunántúli parasztság építkezésével, amely a tartósságra törekedett. Az építkezési hitelkeret, a kertészek anyagi helyzete, a szállítási lehetőségek és az útviszonyok sem tették lehetővé a tartósabb építési anyag felhasználását. Ezért készültek ezek a házak a helyben található anyagból, vertfalból. De készítőjük szakmai tudását jelzi az a körülmény, hogy – igaz, többsoros téglá

aláfalazással és utólagos szigeteléssel ellátva – több helyütt még állnak ezek a falak. Mutatóba találkozhatunk még „kőkéménnyel” is. A legtöbb helyen azonban az alája húzott födémszerkezet eltakarja.

A felépített ház három részre volt osztva. Az utcára néző szoba volt a legnagyobb. Feladata nemcsak az volt, hogy a dohánykertész népes családját elszállásolja, hanem egyben 5 hold dohánytermésének simítására és csomózására is szolgált a késő őszi és kora téli időszakban. A szobán általában 3 hatszemes ablak volt, melyek közül kettő az utcára, egy pedig az udvarra nézett. A szobák nagy alapterületük ellenére nem voltak magasak. A mennyezetet a szoba hossz tengelyében a mestergerenda tartotta. A két végükkel a falon lévő sárgerendákat tartotta, melyek hozzávetőlegesen egy méterre voltak egymástól. Ezekre kerültek a saralólécek, amiket két rétegben elég vastagon törekes¹³⁴ sárral raktak meg, s felül is meg alul is két rétegben polyvás¹³⁵ sárral tapasztottak be. Az egész szobát fehérre meszelték ki. Padozata döngölt agyag volt, melyet marhatrágyás föld híg oldatával mázoltak föl. Fűtése kemencével történt a konyhából, csakúgy mint a hátsó szobáé. A kemence nemcsak fűtésre, hanem a hetente megismétlődő kenyérsütésre is szolgált, de szerepet kapott a fűtési szezon idején a mindennapi sütés-főzésben is.

A középső helyiséget, az első és a hátsó szoba falából kiindulva, a mestergerendát jó egy méterre alátámasztó fal két részre osztja anélkül, hogy tökéletesen elválasztaná. Ennek a helyiségnek az udvarra eső fele a pitvar. Az udvarról ajtón keresztül lehet ide bejutni, s innen nyílik az ajtó az első és a hátsó szobába. A belső tér a konyha, ami felett egy boglya alakú szabadkémény van kiképezve téglából. Ez a tetején a födél gerince fölé magasodó, téglából épített, tágas belsejű kéményben végződik. Ezeknek a kéményeknek a formája arra utal, hogy nem a kertész építette, hanem mesteremberek készítették. A szabadkémény gyűjtötte össze a két kemence és a tűzhely füstjét, tágasságánál fogva lehűtötte azt, és szikrától mentesen juttatta a szabadba. Talán ennek köszönhető, hogy az egész községet veszélyeztető tüzesetet nem őrzött meg a falu emlékezete, annak ellenére, hogy a házak gyúlékony anyaggal voltak fedve. Zsúp, nád, zindely mellett szalmával, sőt kukoricaszárral is lehetett találkozni. A szabadkéménybe rudakat építettek be vízszintesen, és a füstölni valókat a disznótor után ide aggatták fel.

Az épület harmadik helyisége, melynek ajtaja a pitvarból nyílt, a család nagysága és szükséglete szerint v. lakószoba v. kamra volt. A felhasználása szerint szimplán v. duplán beépített 1 v. 2 hatszemes ablak volt rajta. A kamrának is elég tágasnak kellett lennie, ugyanis egy fél évre való bolti áruval látták el magukat a kertészek, mert a kezdet kezdetén nem volt kereskedő a faluban. Ezeket a cikkeket a 40 km-re levő Aradon a vásáron v. hetivásáron szerezték be, és onnan hozták hoza. Ezeknek az aradi bevásárlásoknak az élménye sokakban kedves emlékként élt.

A ház építésével egyidejűleg az állatok részére istállót kellett készíteni, és dohánytörés idejére fel kellett állítani a potost¹³⁶ és a dohánypajtát is.

A kedvezőbb falukép kialakítását elősegítette az a kincstári intézkedés, mely szerint a házakat akácfával kellett körülvenni.¹³⁷ Ennek hatása ma is él az utcákon a házak előtti fasorokban.

A kertészetekben a legnagyobb munka dohánytermesztés. Ennek sikerét alapozza meg a sikeres palántanevelés, melyhez a kertészeknek kora tavasszal hozzá kellett látniuk. Az új helyen már februárban történő megjelenésüknek is ez az egyik oka. A geöcztelepi dohánykertészek termesztési technológiája egészen más volt, mint a mai, ezért terméseredményeik jóval kisebbek voltak. Jó közepes termésnek egy 11000 négyszögöles kisholdon akkor 6 bécsi mázsát tartottak, ami a hasonló megítélésű termésnek napjainkban még a harmadát sem éri el. Ismert volt, de általánosságban nem volt használatos a melegágyi palántanevelés, amely jóval korábbi kiültetést és így nagyobb termést tett lehetővé. Helyette a szabadföldben rőzse- v. nádkerítés között nevelték a palántát. Előcsíráztatott magot frissen trágyázott, felásott és elsimított területre szórtak ki, melyet előzőleg 4 láb széles ágyásokra osztottak. Vetés után a magot telekkel vékonyan betakarták és jól megöntözték. A palántást akkor készítették elő, amikor a fagyoktól nem kellett tartani. A vetés ideje József nap körül történt.¹³⁸ Így azután kiültethető palántát csak május végére, június elejére tudtak nyerni. Addig viszont naponta lelkiismeretes és gondos munkát igényelt a palántanevelés. Ennek betetőzését és végét jelentette a dohánytermesztés legkritikusabb munkafolyamata, a palántázás, melynek szerencsés megtörténte nagyban elősegítette a jó termést. Erre az időszakra esik Páduai Szent Antal ünnepe, június 13-án. Bálin Sándor erről így ír: „Antal a szegedi dohánykertészek, paprikatermelők védőszentje. Általában erre a napra fejeződik be a palántaültetés, a munka legnehezebbje, most már csak áldás kell hozzá.”¹³⁹ Fáradságos munkájuk jutalmául bizonyára ezt akarták elnyerni a geöcztelepi kertészek, amikor imaházuk védőszentjéül Páduai Szent Antalt választották, s így a falu legnagyobb ünnepe, a búcsú június 13-án volt, a rk. templom felépítéséig. A búcsúi ünnep időpontja, tanúságtétel arról, hogy a lakosság egy része a „szögedi nemzet”-ből szakadt ki valamikor, és annak hagyományait őrzi.

Geöcztelepi iskoláztatás kérdésével foglalkozik Csanád megye közgyűlése 1844. V. 30-án. „Sándka Zsigmond főszolgabíró és Dobsa Ferdinánd esküdt folyó évi 511. számra jelentik, hogy a batonyai kerületben csupán egy újonnan alakult kertész telepítvény va, t. i. /a/ kunágotai, ennek lakosai pedig még lakóházaikat se készítették el egészen – azért iskoláról nem is gondoskodhattak.”¹⁴⁰ Ez az adat is meggyőzően dokumentálja, hogy *Geöcztelep 1844-ben létesült.*

1844. VI. 1-jén, a dohánypalánták kiültetésének idején kezdte meg működését Geöcztelepen Turcsányi Pál cs. kir. kamarai dohánytelep-felügyelő.¹⁴¹ 1858. VII. 13-ig működött Kunágótán, akkor került Csatádra, az ellenőri hivatal írnokának.¹⁴² 1876. X. 1-jén a szentandrásai tisztartóság ispánjaként ment nyugdíjba.¹⁴³ A kincstár által épített szolgálati lakása kibővítve ma a rk. plébánia.

1844. VIII. 17-én a megalakult új községben *első ízben végezték el a rovásadó és közmunka összeírását*. Az adóalanyokat házsám szerinti sorrendben, név szerint jegyezték fel. Ezért biztosak lehetünk abban, hogy az *ebben szereplő 104 kertész építette fel ténylegesen Geöcztelepet*. Így őket tekinthetjük Kunágota újbóli megalapítóinak. Nevüket névsorba szedve, az első házsámozás kiegészítésével adom közre, feltüntetve rajta az ismert házastársak nevét is, melyeket egykorú okmányokból merítettem.

A Geöcztelepet felépítő kertészek névsora:¹⁴⁴

Ssz. Hsz.	A kertész és	házastársa neve
1. 112.	Bakos Márton	Nagy Anna ^A
2. 6	0 Bakó Gergely	Csordás Erzsébet ^B
3. 74.	B. Balázs Ferenc	Nagy ^A /Tóth ^C / Erzsébet
4. 83.84.	0 Md. Balázs Ferenc	Imre ^B /Szekeres ^A / Katalin
5. 65.	Öreg Balázs János	Bús Rozál ^A
6. 63.	0 Ifj. Balázs János	Morvai ^{A, B} /Kocsis ^A / Teréz
7. 87.88.	0 Balázs Mátyás	Kovács ^A /Czene ^B / Ágnes
8. 97.	Balog József	Ujj Ágnes ^A
9. 59.	0 Báló János	Tapasztó Katalin ^B
10. 34,18.	Barát János	Kis Katalin ^C
11. 14.	Bedő György	Bagyik Veronika ^C
12. 33.	0 Belovai László	Szász ^{A, B} /Czuk ^A / Borbála
13. 25.	0 Bellovai Pál	Lolák Rozália ^B
14. 96.	Berta András	Péter Katalin ^A
15. 123.	Berta István	
16. 71.	0 Borsos Mihály	Balázs Anna ^B
17. 72.	Csányi Ádám	Kovács Anna ^C
18. 69.	0 Öreg Csányi István	Gyulai Anna ^B
19. 70.	0 Ifj. Csányi István	Rapcsánszky Mária ^B
20. 80.	Csatlós Pál	Szűcs Ilona ^C
21. 124.	Csordás Mihály	Dubás Borbála ^A
22. 57,58.	0 Czifra József	Balkó Veronika ^B
23. 68.	0 Darabos Jakab	Kovács Erzsébet ^{A, C}
24. 32.	0 Deák Jakab	Juhász Erzsébet ^B
25. 31.	0 Deák Márton	Kovács ^A /Szepesi ^B / Rozál
26. 122.	Demén József	
27. 130.	Febricius János	

28.	128.	Fehér János	
29.	54.	Nemes Ficsor Mihály	Szalai ^A /Fehér ^C / Anna
30.	27.	0 Frank János	Balovai Anna ^B
31.	53.	0 Gábor András	Imre ^{A,B} /Szekeres ^A / Rozál
32.	10.	Hangyási János	Kis Anna ^A
33.	61.,62.	0 Hanyecz István	Kapitány Rozália ^B
34.	100.	Hanyi /Andrási/ András	Pál Judit ^{A,C}
35.	98.	0 Hanyi /Andrási/ István	Varga Veronika ^B
36.	131.	0 Hegedűs János	Borsos Veronika ^B
37.	7.	0 Horváth Imre	Hegy Rozália ^B
38.	99.	K. Horváth János	Bán Katalin ^{A,C}
39.	110.	M. Horváth János	Kispál Anna ^A
40.	79.	0 Imre Mátyás	Barna Erzsébet ^B
41.	77.	0 Jenák József	Vincze Rozália ^B
42.	9.	0 Kapás Pál	Túri Rozália ^B
43.	5.	Kerekes József	Baka Ilona ^A
44.	92.	0 Kis Mihály	Becse Rozália ^B
45.	115.,116.	Öreg Kis Mihály	
46.	121.	Fiú Kis Mihály	
47.	49.,50	0 Kis Pál	Árvai Anna ^B
48.	125.,126.	Nemes Korodi Miklós	
49.	93.	0 Kovács Mihály	Nagy Reviziál ^B
50.	117.	Kovácsovics István	
51.	103.,104.	Kotroczó Gergely	
52.	66.	Kotroczó József	Kovács Terézia ^C
53.	114.	Kotroczó József	
54.	105.,106.	Kun Tamás	Lakatos /Katalin ^A / Rozália ^A
55.	51.	0 Majler /Moller/ István	Torma Veronika ^B
56.	23.,95.	0 Mak /Mag/ Ferenc	Bakos Katalin ^B
57.	39.	0 Marsi Mihály	Hegy Borbála ^B
58.	4.	0 Márta János	Birkás Anna ^B
59.	1.	Mede István	Bozó Borbála ^C
60.	12.	0 Megyeri János	Mezei Anna ^B
61.	26.	0 Megyesi Ferenc	Recski Klára ^B
62.	24.	0 Megyesi János	Soós Terézia ^B
63.	109.	Megyesi József első esküvő	Nagy Rozália ^A 1844. XI. 6.
64.	52.	0 Mezei István	Katona Anna ^B
65.	78.	Morvai Mihály	Bartal Erzsébet ^C
66.	113.	Mudri Mátyás	
67.	85.,86.	Md. Nagy József	Tóth Anna ^A
68.	2.	B. Nagy József	
69.	94.	Nagy József	özvegy ^D

70. 127.	Novák István	Bakó Éva ^A
71. 76.	Oldal István	Pál Erzsébet ^C
72. 107.,108.	Ozsvár Ferenc	Oláh Erzsébet ^A
73. 21.	0 Olasz József	Kecskés Magdolna ^B
74. 20.	Őz Gáspár	
75. 43.,44.	Páger Ferenc	
76. 41.,42.	Páger István	Burutyó Anna ^C
77. 101.,102.	Pápai János	Gránási Anna ^A
78. 37.	Pataki József	Nagy Anna ^C
79. 132.	Pintér Mihály	
80. 35.,36.	Öreg Piros Ferenc	Tóth Anna ^C
81. 111.	Pósa Pál	
82. 129.	Ramotai András	
83. 64.	Recski József	Párdány ^C /Boldizsár ^A / Anna
84. 19.	Rideg József	
85. 30.	Rigó György	Nyári Erzsébet ^C
86. 29.	Rigó Mihály	Berzovai Veron ^A ^C
87. 75.	0 Rigó Mihály	Baranyi Anna ^C
88. 22.	0 Rózsa Ferenc	Magyari Klára ^C
89. 67.,91.	Sándor Mátyás	
90. 3.	Simon Albert	
91. 15.	0 Soós István	Turai Rozál ^B
92. 48.	Szabó Imre	Vámos Julianna ^C
93. 60.	Takács Gergely	Murvai Rozália ^A
94. 16.,17.	Telek György	
95. 28.	0 Katkó Tóth András	Bogdán Rozália ^A
96. 73.	0 Tóth Mihály	Fekete ^B /Kis ^C / Veronika
97. 38.,40.	Törőcsik Ádám	
98. 45.,46.,47.	0 Vámos Mátyás	Bodor Borbála ^B
99. 55.,56.	0 Varga József	Pál Erzsébet ^B
100. 118.,120.	Veczkó István	
101. 89.,90.	0 Nemes Vicze János	Balázs Anna ^B
102. 81.,82.	0 Virág Antal	Túri ^C /Körei ^B / Veron
103. 8.	Virág József	Nagy Borbála ^A
104. 11.	0 Zsóri /Nagy/ János	Mezei Rozália

A 13-as házszám alatt lakott az első geöcztelepi kovácsmester, akit Vetró Eleknek hívtak. Vele szemben, az utca másik oldalán, 119. házszám alatt volt az első bognármester háza. Nevét az összeírás nem örökítette meg. Csak azt tudjuk róla, hogy idősebb ember lehetett, mert a nevet helyettesítő kipontozott rész előtt kiírták az „öreg” szót.

A lakók voltak a kertészek segítőitársai a dohánytermesztésben. Közülük a következők nevét jegyezték föl: az 57., 58-as házsám alatt Molnár Mátyás, a 69. sz. háznál Pap István, a 132. hsz. alatt Pintér Mátyás.

A falu első tanító-jegyzője *Kassai János* volt, aki a közigazgatási és az oktatási teendőket látta el kezdetben. A kincstár, mint említettük, a dohánytermelés irányítására és ellenőrzésére *Turcsányi Pált* nevezte ki. A házsámokból ítélve, a két faluvezető részére még 1844. XI. 22-én nem készült el a szolgálati lakás. Így az 54-es házsám alatt, nemes Ficsor Mihály házában lakott a jegyző, a 89-es számú házban, nemes Vincze Jánosnál a dohányfelügyelő.¹⁴⁵

Az előzőekben felsoroltak áldozatkészségének köszönhetjük Kunágota elődjének, Geöcztelepnek a megalakulását. Itt és így biztosították maguk és családjuk számára a megélhetést, gyermekeik számára az otthont. A hazának pedig egy életerős, törekvő kis falut alkottak. Testük a temetőben rég elporladt, de alkotásuk, a falu sok viszontagságot átélve már megért másfél évszázadot.

Az első geöcztelepi házsámozás sorrendjének térképe nem maradt ránk, de az első és a későbbi falunévsorok egybevetésével és a kertészség portái szabályos elhelyezkedésének ismeretében sikerült azt rekonstruálni. Ezt a házsámozási sorrendet követi az 1844. VIII. 17-i rovásadó-összeírás is. A falunévsor és az alább közölt házsámozási séma segítségével megállapíthatjuk a kertészek lakhelyét, és azt, hogy a belterületen ki hol építette fel az első házat. A házsámozás érdekessége, hogy a mostani Árpád utca mindkét házsora a páratlan számot, míg az akkori faluszéli házak páros sorszámot kaptak. Mindössze a mostani Rákóczi út közelében van négy kivétel. Ez a házsámozási sorrend 1851 elejéig volt érvényben.

Geöcztelep első házsámozásának sémája

E			
66	65	67	68
64	63	69	70
62	61	71	72
60	59	73	74
58	57	75	76
56	55	77	78
54	53	79	80
52	51	81	82
50	49	83	84
48	47	85	86
46	45	87	88
44	43	89	90
42	41	91	92
40	39	93	94
38	37	95	96
36	35	97	98

34	33	99	100
32			101
31			102
Ny			K
30			103
29			104
28	27	105	106
26	25	107	108
24	23	109	110
22	21	111	112
20	19	113	114
18	17	115	116
16	15	117	118
14	13	119	120
12	11	121	122
10	9	123	124
8	7	125	126
6	5	127	128
4	3	129	130
2	1	131	132

Mint országszerte mindenütt, a kertészek között vidékünkön is találunk nemesembereket is. A faluvezetők ideiglenes lakásproblémájának megoldásával kapcsolatban megemlítettük Vincze Jánost és Ficsor Mihályt. Ez az ideiglenes elszállásolás is különösebb megbecsülésre utal. Vincze János volt az, aki a kertészszerződést először írta alá, majd a második numerus aláírói között megint az élen szerepel. Nem véletlen ez, nem is a nemességéből eredő kiváltságának kell ezt tulajdonítani, hanem inkább az új kertészség létesítésével kapcsolatos munkájának elismerését kell látni benne. Ezért is lett ő a község első bírója.¹⁴⁶ Két kertésztelek felett rendelkezik és a kocsmáltatási jog haszonbérője, amiből arra lehet következtetni, hogy anyagilag megelőzött ember volt. A harmadik nemes család feje Dorodi Miklós szintén két kertésztelek bérője. A két numerus haszonbérlete emlékeztet arra, hogy a nemesek az úrbéres községekben 2 jobbágytelket birtokolhattak. A geöcztelepi nemesek elszegényedett v. soha meg nem gazdagodott családok sarjai, akik talán már nem minden esetben éltek nemesi jogaikkal, és átköltözésük esetében a megye által sem ismertették el és hirdették ki nemességüket. A három család közül csak a Vincze család tette ezt meg, Csanád megyében 1826-ban.¹⁴⁷

A 104 kertész 130 numerust vett birtokba. Így elkerülhetetlenné vált, hogy egy kertész több kertészteleket is használjon. A kertészek és a numerusok kapcsolatát 1844-az alábbi kimutatásban láthatjuk.¹⁴⁸

1 kertészre jutó numerusok száma	Kertészek		Numerusok	
	száma	%-ban	száma	%-ban
1	79	75,96	79	60,77
2	24	23,08	48	36,92
3	1	0,96	3	2,31
Összesen	104	100,00	130	100,00

Munkaerő-ellátottság szempontjából legkedvezőbb a helyzet az egy numerus használó kertésznél, mert a családi munkaerőt teljes egészében egyetlen numerus megművelésére fordíthatja, míg a több kertésztelekkel rendelkezőknél a családi munkaerő feleződik ill. harmadolódik. Viszont a kertész a kétszeres, háromszoros területhasználattal biztosan megtalálta a számítását.

1844. VIII. 24-én került sor az 1843. VII. 30-án aláírt szerződés megerősítésére. A hivatalos tanúk, Sánka Zsigmond főszolgabíró és Nyéki János esküdt megjelentek Geöcztelepen, és az egybehívott kertészek előtt a „Haszonbérleti szerződés” minden egyes pontját felolvasták, megmagyarázták, és azt a kertészek jóváhagyták, megerősítették. A hivatalos tanúk ezután záradékkal látták el a szerződést, melyben a történeteket röviden rögzítették, aláírásukkal és pecsétjükkel is ellátták az okiratot. A kertészség nevében aláírta Vincze János bírósági írnök, Balázs Mátyás és Kiss Pál esküdt, Kassai János jegyző. Ezen aláírások mellett szerepel Geöcztelep 1844-es bélyegzőjének viasznyomata is.¹⁴⁹

Ez a megerősítés nem üres formáság csupán. Össze kell hasonlítani a szerződés aláíróinak és az első rovásadó- és közmunka összeírásban szereplőknek neveit. Ugyanis tavasszal az építési munkákra a szerződést aláíró 116 kertész közül csak 46 jelent meg, 45 kertésztelekkel is rendelkezik, míg Czifra János, Czifra József 2 numerussal rendelkező kertész lakójaként él Geöcztelepen. A falut felépítő kertészek névsorában, a szerződést Pécskán aláírók neve mellett a közölt első falunévsorban ez a jel szerepel: 0. Az aláírók 38,79 %-a jött csak el és lett kertész, ami veszélybe hozta a kertészközség megalakulását is a rendkívül alacsony létszám miatt. Az aláírók 61,21 %-a nem jelent meg szerződéses kötelezettségének teljesítésére, így helyettük másokat kellett verbuválni. A falu emlékezetében élt az, hogy megalakuláskor a község elöljáróságából egyesek felváltva kiálltak a forgalmasabb utakra, megállították az arra járókat, elbeszélgettek velük, és így próbáltak toborozni a faluba kertészeknek megfelelő embereket. Így 116 aláíró helyett 104 mégiscsak összegyűlt, és ennek köszönhetően Geöcztelep mégis felépült 1844-ben. Ezért volt nagy szükség arra, hogy 1844. VIII. 24-én hiteles tanúk előtt megerősítsék a szerződést. Nem véletlenül írta le Ambrózy br. a telepítés irányítója, pontosan Kunágotával kapcsolatban: „...tekintettel a parasztok ingatag egyéniségére és folyton változó véleményére...”¹⁵⁰ Már 1843. XII. 31-én valamit sejtett, ami pár hónap múlva, a tavasz megérkeztével Kunágotán be is következett, vagy talán már akkor is folyamatban volt, de ő csak ilyen virágnyelven írt róla.

A Magyar Kamara az 1843/44-ben létesített 20 kincstári feles kertészet közül 19-nek a szerződését jóváhagyta 1845. VII. 19-ig. A huszadiknak, Geöcztelep szerződésének a ratifikálása 1847. III. 3-án, a megerősítés után majdnem 3 év múlva történt meg.¹⁵¹ A feltűnően sokáig elhúzódó kamarai jóváhagyásnak több oka lehetett. Nem kizárt a szerződést aláíró kertészeknek jelentékeny lemorzsolódása. Szerepet játszhatott a telepítés előzetes engedélyeztetésének elmulasztása. Lehetséges indoknak kell elfogadnunk azt a módszert, ahogyan Ambrózy br. megszüntette a pécskaiak Kunágota pusztá 6. osztályára szóló szerződését. Ez a kiemelten nagyon kései ratifikálás nem tett jót Geöcztelep fejlődésnek, hiszen jóváhagyás hiányában akármikor feloszlathatták a községet, ez a helyzet elég nagy bizonytalanságot szülhetett.

1844. XI. 22-én Kassai János jegyző és tanító egy kimutatást terjesztett be a megyéhez, 72 tanköteles gyermekről. A 38 fiú és 34 leány közül állandóan járt iskolába 18 fiú és 13 leány, 20 fiú és 21 leány pedig rendszeresen hiányzott. Így a tanköteles gyermekek 56,94 %-a nem részesül megfelelő alapfokú iskolai oktatásban. A felterjesztésből a tanulók és szülei neve is ismeretes.¹⁵² A nagyfokú hiányzás ma elképzelhetetlenül rossz eredménynek tűnik. A környező települések adataival egybevetve azonban közepszerűnek számít.¹⁵³

Az 1844. XI. 22-i keltezését viseli még Geöcztelep első népesség-összeírása is, amely 654 ember jelenlétét mutatja ki az újonnan megalakult kertészségben. A lakosok közül 343 férfi (52,45 %) és 311 nő (47,55 %) volt 1844-ben. Közel 150 év múlva, 1990-ben 1626 férfi (47,94 %) és 1766 nő (52,06 %) élt községünkben, tehát az arány a nők javára billent, majdnem olyan mértékben, mint kezdetben a férfiak oldalán volt.

Az első telepések életkor szerinti megoszlása csak a férfiaknál ismert, de ennek %-os arányai a nőknél is hasonlóak lehettek.

Férfiak 1–17. évig bezárólag	191 fő, a férfiak	55,69 %-a
18–40 évesek között nők	106 fő, a férfiak	30,90 %-a
18–40 évesek közül nőtlen, özvegy	12 fő, a férfiak	3,50 %-a
40 éven felüliek	34 fő, a férfiak	9,91 %-a
Összesen	343 férfi	100,00 %

Az 1–17 évesek arányszáma, 55,69 % meglehetősen magas. Ezek a fiatalok nemcsak a jövő reménységei, hanem a dohánykertész munkájának jelentős segítségei voltak. A 40 éven aluli lakosság a férfiak adatai szerint kereken 90 %, ami azt igazolja, hogy az új kertészségben főként fiatalok verbuválódtak, a régi fészket bizonyára ők voltak kénytelenek elhagyni, megindultak az életbe szerencsét próbálni.

A 343 geöcztelepi férfi közül 1844-ben 339 római katolikus volt, 98,84 %, 2 az ágostai-, 2 a helvét hitvallást követte, 0,58–0,58 %. Így az első kertészeti alaprendeletnek megfelelően, a csekély kivételt leszámítva, a kertészetben élők egy vallást követtek.

Az összeírásban szereplő nevek alapján biztosan mondhatjuk az első telepekről, hogy kevés kivétellel magyar származásúak voltak. Így azonos vallású és azonos nemzetiségű lakosokból tevődött össze 1844-ben Geöcztelep, mert a telepítők híven követték a kiadott utasításokat, s így községünk első lakosai egysegesen magyarok és szinte valamennyien római katolikusok voltak. Az azonos nyelvet beszélők és egy vallást követők egy kertészetben belüli megtelepítése bölcös dolog volt. Bizonyítják ezt a Kunágótán az 1870-es években történtek, amikor is a telepítésnél ezt az elvet felrúgták.¹⁵⁴

A település előtti időben az egész Kunágota pusztája egyháziilag Mezőkovácsházához tartozott. 1844-ben Geöcztelep kertészséget Lonovics püspök Mezőkovácsházától átsatolta Battonyához, annak ellenére, hogy valamivel távolabb esik, viszont káplánja van. Battonyáról minden ünnepnapon és minden hónap második vasárnapján jártak ki Geöcztelepre a papok a hívek lelki gondozására és a szentmise bemutatására.¹⁵⁵

Geöcztelepet a kincstár dohánytermesztés céljára alapította. A lakosság számadatainak ismeretében önkéntelenül is felvetődik a kérdés: Megfelelt-e hivatásának a község, volt-e elegendő munkaereje a szántó föld és az egy családra eső 5 kishold dohány megműveléséhez? Ilyen vonatkozású egykorú mutatószám nem ismeretes. Ezért a kunágotai adatokat a többi Csanád vármegyében lévő kincstári kertészség adataival hasonlítottuk össze, a könnyebb megítélés kedvéért feltüntettük azt is, hogy a kertészetben egy numerusra és egy hold dohányföldre hány lakos jut. A táblázatban ennek alapján szedtük sorrendbe az 1844-ben alapított vagy átszervezett kincstári kertészségeket.

Kimutatás a Csanád megyei kincstári kertészségekben az egy numerusra és egy hold dohányföldre eső lakosok számáról¹⁵⁸

A kertészség neve	lélekszáma	Numerusok száma	Dohányföld területe holdakban	Egy numerusra eső lakosok száma	1 hold dohánfyöldre	Jegyzet
Beka	138	21	84	6,57	1,64	1844
Töviskes	81	10	50	8,10	1,62	1845
Apácza	1000	146	730	6,85	1,37	1844/45
Nagymajláth	644	100	500	6,44	1,29	1845/46
Geöcztelep	654	130	650	5,03	1,01	1844
Mednyánszkyháza	500	100	500	5,--	1,--	1844/45
Ambrózfalva	545	120	600	4,51	0,91	1844/45
Alberti	578	150	750	3,85	0,77	1844/45
Királyhegyes	174	60	300	2,90	0,58	1844/45
Összesen	4314	837	4164			
			Átlag:	5,15	1,04	

Az átlaghoz Geöcztelep és Mednyánszkyháza van a legközelebb. Ez azonban csak azt jelenti, hogy vannak nálunk hátrányosabb és előnyösebb helyzetben lévőek. A négy kincstári kertészség, mely a közepesnél jobb mutatókkal rendelkezik: Beka, Töviskes, Apácza és Nagymajláth. Az első kettőnek 1843-ben, Apáczának meg 1841-ben járt le a szerződése. Mind a három település kertészség volt a szerződése lejártáig. Az első kettőnél a kertészség területét adottságai miatt nem lehetett növelni. Apáczánál a numerusok számát 100-ról 146-ra emelték az új szerződés megkötésekor.¹⁵⁶ Ha ez nem történik meg, úgy igencsak ez a kertészség érte volna el a legjobb mutatókat. Nagymajláthot részben azok alapították meg, akik az előző bérleti ciklusban is ott dolgoztak.¹⁵⁷ A régebbi kertészségekben az átlagnál jobb mutatók arról árulkodnak, hogy a lakosság azelőtt is foglalkozott dohánytermesztéssel, és az élet követelménye ilyen népességet kívánt meg tőlük. Az egy numerusra eső lakosok száma ott, ahol azelőtt is foglalkoztak dohánytermesztéssel, legalább 6,5. Az 1100 négyszögöles területű holdon lévő dohányföld minden holdjára a meg nem nagyobbított, volt kertészségeknél 1,6, míg a megnagyobbítottaknál 1,3 lakos jut. Geöcztelep 1844-ben ezt a szintet nem érte el, ezért nyugodtan mondhatjuk, hogy a dohánytermesztés igen sok kézi munkát igénylő feladatainak ellátására nem volt elegendő lakossága. Az újonnan alakult kincstári kertészségek közül Csanád vármegyében kétség kívül Geöcztelep népessége közelítette meg leginkább az élet által megszabott követelményeket, ezen a vonalon megyszerte megelőzte a többi, vele együtt újonnan alapított kincstári kertészségeket.¹⁵⁸

Az 1844. év folyamán felépült kertészfalu jelképe a község első pecsétje. A nemes egyszerűséggel, jó ízléssel megszerkesztett és kellő gonddal vésett pecsét álló ovális alakú és 33x27 mm méretű. Erőteljes vonalkeretben zömöknek tűnő, könnyen olvasható, nyomtatott nagybetűs körirata felül közepén kezdődik, a szövege a következő: „:GEÖCZ TELEP K: K: DOHÁNY KERT PECS:”. A lapka tükrének alsó kétharmad részében a teret jól kitöltő, felül három csúcsban végződő pajzs, felette az osztrák korona körvonalaiba rajzolt magyar Szent Korona. A vastag betűk, a pajzs és a korona együttes rajzolata, széles és a lapkamezőt teljesen kitöltő alakjuk miatt, robusztus jelleget kölcsönöz a pecsétnek, és erőteljes benyomást kelt. A pajzs és a korona találkozásánál a nyomtatott körirat betűinek mintegy kétszeres nagyságában jobbra dőlt számokkal bal oldalon 18, jobb oldalon 44, azaz 1844, a község megalakulásának éve látható. A finoman, vízszintesen vonalkázott pajzs közepén hegyével lefelé álló, vékonyan erezett, kisímított dohánylevél kocsányát hegyével balra, fokával jobbra álló dohánylevélűző tű döfi át a pajzs felső részében. Ez az ábrázolás beszédesen dokumentálja a település kertészség voltát azok előtt is, akik nem tudnak olvasni. Ezt a viasznyomatos bélyegzőt nem használta a község előljárósága minden egyes ügyirat hitelesítésére, hanem csak a fontosnak ítélt ügyekben. Éppen ezért nyomatai levéltárakban csak ritkán lelhetők fel. Különösen ritkák a nem sérült, hibátlan, szép tiszta nyomatok.

Arról, hogy az első telepesek honnan érkeztek Geöcztelepre, nem maradt fenn írásbeli feljegyzés, így ezt csak a családi hagyomány őrizte meg. 1864. V. 23-án terjesztette be Birkás János jegyző Pesty Frigyes kérdőíve alapján készült jelentését, melyben erről így ír: „Kunágota községe több megyékből népesített, ugyanis Csanád, Arad, Heves, Gömör és Nógrád megyékből.”¹⁵⁹ Helytörténeti munkák ezt az adatot vették át, és ez ment át a köztudatba. 1896-ban a kunágotai községházán erről a kérdésről a következők hangzottak el: „... Geöczteleprek nevezett...kincstári haszonbéres község... Marczibányi-Dombegyházáról és Heves megye több községéből telepítettett...”¹⁶⁰ Csak napjainkban próbálták meg felderíteni a kunágotai feleskertészek előző lakhelyét. A fáradozásokat csak részben koronázta siker. Sajnos Bencsik János 1848-as névsorból indult ki, és így eleve elsikkadt 26 alapító kertész neve. Óriási erőfeszítések ellenére a 104 alapító kertész közül további 30-ról nem talált adatot, 4-nél alternatív v. bizonytalan választ tudott csak adni, míg kettőnél az adatokat saját kutatásai alapján a szerző korrigálta. Így e forrás alapján összesen 42 kertészcsalád előző tartózkodási helyét közölhetem.

Ezt még meg tudom toldani vizsgálódásaim alapján egypár névvel, ezeknél X jelet használtam. A kutatás időigényességét ismerve egyáltalán nem lebecsülendő eredmény ez, 150 év távlatából. A munka befejezettnek nem mondható, van lehetőség további adatok felderítésére. Az eddigi állapot szerint a letelepült kertészek közel felénél vált ismertté az előző lakhely, melyet táblázatba foglalva mellékelek.¹⁶¹

A Geöcztelepet megalapító kertészek előző lakhelye

Hsz.	I. <i>Battonya</i>	20.	Óz Gáspár
6.	Bakó Gergely		V. <i>Kevermes</i>
9.	Kapás Pál	96.	Berta András
93.	Kovács Mihály	123.	Berta István
4.	Márta János	72.	Csányi Ádám
51.	Moller /Majler/ István	31.	Deák Márton
118,120.	Vaczko /Vaszkó/ István	99.	K. Horváth János
8.	Virág József X	5.	Kerekes József
	II. <i>Bánhidya-Dombegyháza</i>	66.	Kotroczó József
33.	Belovai /Raj/ László	23,95.	Mak /Mag/ Ferenc
32.	Deák Jakab	127.	Novák István
27.	Frank János	43,44.	Páger Ferenc
35,36.	Öreg Piros Ferenc X	41,42.	Páger István
28.	Katkó Tóth András	101,102.	Pápai János
	III. <i>Dombiratos</i>	Hsz.	VI. <i>Kovácsháza</i>
105,106.	Kun Tamás	124.	Csordás Mihály
	IV. <i>Földvár</i>	37.	Pataki József

	VII. <i>Kunszentmárton</i>	79.	Imre Mátyás X
2.	B. Nagy József	77.	Jenák József
	VIII. <i>Marczibányi-Dombegyháza</i>	52.	Mezei István
83,84.	MD. Balázs Ferenc	78.	Morvai Mihály
65.	Öreg Balázs János	60.	Takács Gergely
63.	Ifj. Balázs János	89,90.	Nemes Vincze János
87,88.	Balázs Mátyás		162
59.	Báló János X		IX. <i>Martingó – Dombegyház</i>
71.	Borsos Mihály		
70.	Ifj. Csányi István X	30.	Rigó György
57,58.	Czifra János lakó X		X. <i>Nagyiratos</i>
57,58.	Czifra József X	131.	Hegedűs János
53.	Gábor András		XI. <i>Szemlak</i>
61,62.	Hanyecz István	54.	Nemes Ficsor Mihály

Az ismertté vált adatok közel felénél az áttelepülés valamelyik Dombegyházról történt, és ez az 1896-os adatok helyességét bizonyítja. Bencsik munkájának 244. oldalán közölt térkép a letelepült kertészek születési helyét tünteti fel. Sok születési adat szerepel rajta a Mátrától északra Nógrád, Heves, Gömör és Borsod megye találkozási körüli területen.¹⁶² Azonban a 245. oldalon lévő betelepülési térkép erről a területről mindössze 3 kertész áttelepülését jelzi. Ezek közül kettő a 12 és a 15¹⁶³ későbbi betelepülő, egy a 72. esetében pedig bizonytalan az adat és így figyelembe nem vehető. Tekintve azonban azt a tényt, hogy a kertészek előző lakhelye csaknem egészen a névsor felénél ismert, nincs kizárva, hogy ebből a térségből is volt áttelepülő.

Egyelőre az ismert adatok alapján teljes bizonyossággal csak azt mondhatjuk el, hogy az első telepesek többsége előzőleg a környező községekben, kertészségekben élt, a pécskai tiszttartóság községeinek és pusztáinak közelében. Az említett munka nagyon helyesen különbséget tesz a születési hely és a betelepülés előtti lakóhely között. Az igen sokszor lakhelyet változtató kertészeknél a legritkábban fordul elő, hogy a kettő ugyanaz. Éppen ezért a születési helyet nem szabad a betelepülés előtti lakhelynek tekinteni, mint azt – a félreértések sorozatát előidézve – 1864-ben Birkás jegyző tette.

A kunágotaiak kiejtésében régen szerepelt a palóc „a” hang, de ugyanakkor bizonyos szavak ő-zős használata is ismert volt. Nem véletlen ez a keveredés, ugyanis az alapító családok közül többen szegedi v. Szeged vidéki származásúak voltak, vagy átmenetileg ezen a vidéken éltek. Az első telepesek közül szegedinek tekinthető családnevek: Bakos, Báló, Barát, Bedő, Csányi, Frank, Novák, Ruzsa, Vetró,¹⁶⁴ a keresztnévekből és a mesterségek, foglalkozások elnevezéseiből kialakított vezetéknéveken kívül, amelyeket országszerte használtak.

A Geöcztelepet megszálló lakosok a beltelekhez nem sorshúzás, hanem *szabad foglalás útján* jutottak. Ez is bizonyítéka annak a ténynek, hogy *az első lakosok nem egyszerre, hanem időben széttagolva érkeztek* meg új helyükre. A Battonyáról jött kertészek többsége az alakuló falu délnyugati részében telepedett le. A Bánhidy-Dombegyházáról áttelepülők az északnyugati és a délnyugati tömbből a mai Rákóczi út mindkét oldalát szállták meg. A Kevermesről érkezettek egy része az északkeleti tömbnek a mai Rákóczi út felé eső csúcsában foglalt helyet. A Marczibányi-Dombegyházáról jövők a mai Árpád utca északi tömbjének középső és északra eső részén választottak lakhelyet. Az egy helyről érkezettek közül nem mindenki csatlakozott a tömbökhöz az előbb említett helyeken, hanem elvegyültek a még felderítetlen helyről származó áttelepülők között.

Ha megjelöljük azoknak portáit, akik 1843. VII. 30-án Pécskán a szerződést aláírták és át is települtek, akkor az egyes falvak eddig említett letelepedési helyén találjuk őket, biznyságául annak, hogy az első megtelepedők között voltak. A Kevermesről jöttek nagyfokú szétszórtságából viszont arra lehet következtetni, hogy nem tartoztak a legelső áttelepülők közé. Az is érdekes, hogy a szerződést aláírók – tehát feltehetően a legelőször érkezők – közül a délkeleti házhelytömbben csak egyetlenegy kertész települt meg, az is a szélén, a déli sarkában, a mostani Árpád utcai részén. Az első betelepülők az Ecsedy időjárási feljegyzéseiben szereplő aradi és gyulai árvíznek valami nyomát láthatták a Kovácsházi-érben, hogy üresen hagyták és olyan gondosan elkerülték ezt a házhelytömböt, meghagyva a később érkezők részére. A kincstári mérnök falutervező munkájával kapcsolatban így nyilvánult meg az új települők jogos kritikája. Valóban nem lett volna szabad a falu helyét úgy meghatározni, hogy rajta menjen keresztül az a „lapos”, amit hivatalosan Kovácsházi-érnek neveznek, és ami vizes években a falu lakosainak oly nagy kárt okozott már több ízben.

A kertészek házasodási szokásairól nem sokat tudunk. Az anyakönyvi bejegyzések szerint a hajadon és nőtlen fiatalok általában novemberben, az adventi idő beköszönte előtt tartották esküvőjüket, az özvegyek pedig leginkább a farsang legkezdetén. Megyesi József, aki 19 éves nőtlen kertész, a 18 éves hajadon Nagy Rozáliával 1844. XI. 6-án kötött házasságot.¹⁶⁵ Nem volt ritkaság, hogy a házasulók még ennél is egy-két évvel fiatalabbak voltak. Általában korán történt a házasságkötés, és valóban „ásó-kapa és a nagyharang” választotta el a házas társakat. Házassági ígéreteiket komolyan vették, kitartottak egymás mellett. Az élet tisztelete és szeretete jellemezte ezeket az embereket, s szűkös viszonyaik ellenére sok gyermek volt a családban. A gyermeket Isten ajándékának tekintették, féltő gonddal nevelték. A családban igen nagy volt a fegyelem, a szigorúság. A szülők beleszóltak gyermekeik életébe, sokszor még a házasságkötésükbe is.

Megyesi József és Nagy Rozália esküvője volt Geöcztelepen az első házasságkötés, melyet azután még igen sok követett, jelezve egy falu életerejét és életrevalóságát.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

A kamarai birtokok élete és vezetése

1. Kupa ma Kunágóthához tartozó határrész. Az egykori puszták helyén a felsorolás sorrendjében a következő községek vannak: Medgyesegyháza, Medgyesbodzás, Csanádapáca, Pusztaföldvár, Nagy- és Almáskamarás, Magyar- és Nagybánhegyes, Dombiratos. A Battonya és Tornya között levő Basarága és Szionda megmaradt pusztának. Mindkettőt a trianoni határ osztja két részre.
2. Magyar Országos Levéltár /MOL/ E 73. 182 csomó /cs./ 18. kútfő /k./ 41 820/48 1842. Banat. Geöcz László kamarai tanácsos saját kezűleg írt előadói íve. A hivatkozásoknál a zárójelekben levő rövidítéseket használjuk. /Az előadói ívre a továbbiakban „Geöcz 1842. XII. 5.”-tel hivatkozunk./
3. Ft-tal jelöljük az akkori szokás szerint az az idő tájt forgalomban levő forintot, megkülönböztetve a mai Ft-tól.
4. Ez az épület ma is áll Medgyesegyházán az evangélikus templom mögött.
5. 1 pozsonyi mérő 62,53 liter.
6. Kétszeres a búza és rozs együttes termesztéséből nyert kenyérgabona.
7. 1 bécsi mázsa 56.006 kg.
8. MOL E 673. 64. cs. 1 k. 27 499/9 1853.
9. 100 kr volt egy osztrák értékű forint. Ez a pénz 1857–1892 között volt érvényes fizetőeszköz hazánkban.
10. *Csernovics Diodor*: A délmagyarországi kincstári birtokok és telepes községek múltja és jelene. Arad, 1913. Kiadja: Az aradi magy. kir. államjósázigazgatóság. Nyomatott Bloch H. könyvnyomdájában Aradon 24. o.
11. *Wertheimer Ede*: Bárány Ambrózy Lajos kiadatlan emlékirataiból. Budapesti Szemle, 1898. 95. kötet 1. o. A továbbiakban: B. Sz. 1898/
12. Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye. Szerkeszti: *Borovszky Samu*. 403. o. A továbbiakban: Bor. Temes vm./
13. *Fallenbüchl Zoltán*: A Magyar Kamara tisztségviselői II. Józseftől a polgári forradalomig 1780–1848. Levéltári Közlemények, 1972. 346. o. /A továbbiakban: F. Z. 1972./
14. *Juhász Kálmán*: A 100 éves Kübekháza 16. o. /A továbbiakban: J. K. Kh./
15. *Székfi Gyula*: Magyar történet. V. kötet Budapest, 1943. Kir. M. Egyetemi Nyomda 319, 424. o. /A továbbiakban: Sz. MT. V./
16. Magyarország története 1848–1890. Főszerkesztő: *Kovács Endre*. Szerkesztő: Katus László 6/2. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 1495. o. /A továbbiakban: M. T. 6/2. 1979./
17. Sz. MT. V. 441–442. o.
18. J. K. Kh. 16. o.

Az Appaldónak magyarországi dohánykertészségekre van szüksége

19. *Grosschmid Gábor*: Magyarhon népesedésének áttekintése. Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat évkönyve 1887. 222. o. Lásd még Oltványi Pál: Bánáti telepítvények a múlt és jelen században II. r. Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat évkönyve IV. évfolyam 1888. 73. o. /A továbbiakban: GGBTT 1887. és OP-TRÉ 1888./
20. MOL E 73. 182. cs. 18. k. 41 820/47 1842. Banat Dr. L. A. Krause: Promemoria. 23. bekezdés. /A továbbiakban: Promemoria./
21. B. Sz. 1898. 15. o.
22. Regie: Állami egyedárusítási jog, valamint egyes kizárólagos jogok, így a dohányjövődék is.
23. Burnót v. tubák: orrba szippantva élvezett dohánypor.
24. *Szontagh Gusztáv*: A dohánytermesztés ügye hazánkban. Magyar Gazda 1845. 37. sz. 630. o. /A továbbiakban: Sz.G. M.G. 1845./
25. Promemoria 23. bekezdés
26. Csongrád Megye Évszázadai. Történelmi olvasókönyv I. A honfoglalástól a polgári forradalom és a szabadságharc végéig. Szerkesztette: Blazovich László. 293. o.

27. Appaldó: eredetileg bizonyos állami jövedelmek kibérlése. Itt azonban az osztrák dohányjövődék értendő.
28. Promemoria 2–13 és 31. bekezdés.
29. *Érmentí*: Dohánytermesztést s kereskedést tárgyaló észrevételek Biharból. Magyar Gazda 1843. 58. szám 911. 916. o. /A továbbiakban: É. M. G. 1843./
30. Promemoria 17, 13. bekezdés
31. MOL E 148. NRA Fasc. 1871. No 30, 31, 38, 40, 42, 43
32. MOL H 26. 5. cs. 22. k. 213. p.
33. Numerus: a kertésztelek. Nagysága vidékünkön általában 20 1100 négyszögöles hold volt, melyből 1 hold beltelek, 15 hold szántó, 4 hold rét és legelő volt.
34. Sz. G. M. G. 1845. 605. o.
35. Privilegiális: kiváltságos, kivételezett.
36. Promemoria 19. bekezdés
37. É. M. G. 1843. 916 ol.
38. Abszolutisztikus: önkényuralmi, önkényuralmon alapuló.
39. Promemoria: emlékeztető feljegyzés.
40. MOL E 73. 184. cs. 16. k. 1122/4 1843. Banat. Grosschmid János 237/P. sz. felterjesztése. Első bekezdés. /A továbbiakban: G. 1842. VIII. 24./
41. A promemoria felzetén
42. Promemoria
43. MOL E 73. 182. cs. 18. k. 41 820/48 1842. Banat. Br. Ambrózy 1843. IX. 13-i keltű és 224/Praes sz. jelentésének 1. bekezdése /A továbbiakban: Ambrózy 1842. IX. 13./
44. G. 1842. VIII. 24.
45. Geöcz 1842. XII. 5. 68. bekezdés

A fogalmazványból kihúzott hivatali fricskáért – Geöcztelep

46. MOL E 73 184. cs. 16. k. 1122 1843. Banat, és E 73. 185. cs. 16. k. 38 704 1844. Banat.
47. GGBBTT 1887. 224. o.
48. Geöcz 1842. XII. 5. 68. bekezdés
49. MOL E 73. 184. cs. 16. k. 5830 1843. Banat.
50. Ambrózy 1842. IX. 13.
51. F. Z. 1972. 336, 346. o.
52. MOL E 81. Gremiale 1790–1848. 55. csomag 1. kútfő 1816. Kinevezések, előléptetések. A 13. 680. sz. és 1816. május 29-én kelt dekrétum másolata
53. *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IV. kötet. Pest 1858. Kiadja Ráth Mór. 364–365. o. /A továbbiakban N. I. IV. 1858./
54. *Szinnyei József*: A magyar írók élete és munkái. III. k. Fa-Gwoth. Budapest 1894. Kiadja Hornyánszky Viktor könyvkereskedése 1132. o. /A továbbiakban: Sz. III. 1894.
55. MOL Mikrofilmtár A 91. doboz
56. *Geöcz László*: Scripta Posthuma 1820–1837. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár. Oct. Hung. 414. 1. 17. /A továbbiakban: G. L. S. P./
57. Úrbér: a földesúrnak járó jobbágyi szolgáltatások.
58. *Trócsányi Zsolt*: Az Északi Partium 1820-ban. /A Conscriptio Czirákyana adatai/ Bp. 1966. 6. o. /A továbbiakban: É. P. 1820./
59. Magyarország Történeti Kronológiája II. kötet. 1526–1848. Főszerkesztő: *Benda Kálmán*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982. 632–633. o. /A továbbiakban: M. T. Kr. II. 1982./
60. Magyarország története 1790–1848. I. k. 5/1. Főszerkesztő: *Mérei Gyula*. Szerkesztő: Vörös Károly. Akadémiai Kiadó, Bp. 1980. 636. o. /A továbbiakban: M. T. 5/1. 1980./
61. É. P. 1820. 8. o.
63. M. T. 5/1. 1980. 637. o.
63. É. P. 1820. 8. ol.
64. északi Partium: Északi Részek, az egykori Közép-Szolnok és Kraszna vármegye és Kővár vidéke, amelyek a XVI. és a XVII. sz. folyamán az államilag különálló Erdélyhez kerültek.

65. É. P. 1820. 8. o.
66. Vándorpatrióta: egyik megyéből a másikba vándorolva megyegyűléseken terjesztik a reform szellemét, kezdeményezésükre a megyék egymás után felszólalnak az országgyűlés összehívása és a törvényes állapotok helyreállítása érdekében. Egyes megyékben sikerült elérniük, hogy a főkörmányszékek felmondják az engedelmességet.
67. *Trócsányi Zsolt*: Wesselényi Miklós. Bp., 1965. Akadémiai Kiadó. 45–47. o. /A továbbiakban: T. Zs. W. M. 1965./
68. M. T. 5/1. 1980. 637. o.
69. Gubernium: főkörmányszék.
70. *Trócsányi Zsolt*: Erdélyi kormányhatósági levéltárak. Akadémiai Kiadó, Bp., 1973. 228. o. /A továbbiakban: E. K. L. 1973./
71. M. T. 5/1. 637. o.
72. E. K. L. 1973. 228. o.
73. M. T. Kr. II. 1982. 635. o.
74. Urbárium: az úrbéri viszonyt, a földesúr és a jobbágy kölcsönös jogait és kötelezettségeit szabályozó okmány.
75. T. Zs. W. M. 1965. 47. o.
76. Scripta posthuma: írott szellemi alkotás, mely a szerző halála után kerül első ízben a közönség elé.
77. Sz. III. 1894. 1132. o.
78. G. L. S. P.
79. Geöcz 1842. XII. 5. 1. és 8. bekezdés.
80. *Gaál Jenő*: Arad vármegye és Arad szabad királyi város közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása. Arad 1898. Monographia Bizottság XI. Arad vármegye és Arad... város monographiája. III. 1. 56–57. o.
81. Geöcz 1842. XII. 5. Félreérthetetlen utalás ez Wodianerék Nagykomarason, Földváron, Dombiratoson és Csernovics Péternek Bánhegyesen /Éhlak/ és másutt is történt telepítésére.
82. Wodianerék ellen meg is indult a peres eljárás, melynek a vége egyezség lett, e szerint Földvár és Nagykomarás átengedéséért 84 000 ft-ot fizet a kincstár. MOL H. 26. 5. cs. 22. k. 12 468/1848. Bánáti. Előadói ívek.
83. Geöcz 1842. XII. 5. a 17. oldalon levő áthúzások.
84. MOL E 73. 182. cs. 22. k. 34 566/34 570/18 1842. Banat.
85. MOL E 148. NRA Fasc. 1871. No 34.
86. MOL E 148. NRA Fasc. 1871. No 12, 34 és 35.
87. Geöcz 1842. XII. 5. 17. o.
88. Apparátus: itt hivatali gépezet.
89. G. G. B. B. T. T. 1887. 224. o.
90. Illegális: itt törvénytelen, jogtalanság.
91. MOL Mikrofilmtár 6392 doboz, E 148. NRA Fasc. 1876. No 20.
92. Cso. M. Lt. Csanád vármegye bizottmányának iratai IV. B. 101. 1848–1849. a./ Közgyűlési jegyzőkönyvek 160/1849. sz.
93. Közhasznú és mulattató nemzeti v. hazai Kalendárium... Krisztus urunk születése után 1845-ik... esztendőre. Szerkesztették és kiadták Trattner és Károlyi Pesten. Harminczegyedik esztendei folytatás
94. Trattner és Károlyi nemzeti kalendárium-a 1846-dik esztendőre. 32-dik esztendei folytatás.
95. *Sashgyi Oszkár*: Az abszolutizmuskori levéltár. D 59. K. K: Disciplinar Comite. 243–244. o.
96. MOL Mikrofilmtár A 91. doboz.

Út a szerződéskötéshez

97. MOL E 99. Benigne Resolutiones 1790–1848. a./ iratok 620. kötet, Februárius 4. sz.
98. MOL E 99. Benigne Resolutiones 1790–1848. a./ iratok 621. kötet, 1843. Martius 102. sz. 2356/P. P. Udvari leirat.
99. MOL E 99. Benigne Resolutiones 1790–1848. a./ iratok 622. kötet, 1843. Április 33. sz.
100. Regália: a nemesi tulajdonnal összekötött haszonvételek, a hús-, az italmérési jog, malom-, vásárjog, stb.
101. MOL E 73. 184. cs. 16. k. 26 705/1843. Banat 25 766/427. sz. és 1843. VII. 6-i keltű udvari leirat.
102. MOL E 73. 184. cs. 16. k. 26 704/4 1843. Banat. /A továbbiakban: U. L. 5343/P. P. 1843. VII. 6./
103. In solidum, egyetemlegesen, egy mindenkiért, mindenki egyért.
104. MOL E 148. NRA Fasc. 1874. No 71, Fasc. 1875. No I, 13, 20, 25, 29.
105. MOL E 73. 184. cs. 16. k.
106. U. L. 5234/P. P. 1843. VII. 6. 4. pont.
107. U. L. 5234/P. P. 1843. VII. 6. 15. pont.
108. MOL E 73. 184. cs. 16. k. 26 704/4 1843. Banat.
109. MOL E 73. 184. cs. 16. k. 5830/4 1843. Banat.
110. MOL E 73. 185. cs. 16. k. 3207/9 1844. Banat. Br. Ambrózy 695/Praesi sz. jelentésének 35, 36. o. /A továbbiakban: Ambrózy 1843. XII. 31./
111. MOL E 148. NRA Fasc. 1876. No 20.
112. MOL E 73. 185. cs. 16. k. 11 472/9 1844. Banat. A temesvári jószágigazgatóság 1844. III. 7-i keltű és 3263. sz. felterjesztése. /A továbbiakban: T. J. 1844. III. 7./
113. *Czinkotszky Márton*: Az 1563-diki jobbágyok és Alberti. 44. o. A Csanádmegyei Régészeti és Történelmi Társulat évkönyve 1902. Budapest, 1902. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.
114. MOL E 148. NRA Fasc. 1876. No 20.

...és Geöcztelep mégis felépült 1844-ben

115. MOL E 73. 185. cs. 16. k. 3207/9 1844. Banat és MOL E 73. 185. cs. 16. k. 13 695/9 1844. Banat.
116. Hadtörténeti Intézet Térképtára: II. katonai felvételezés XLI. Colonne 5960 Section.
117. Harmswort's universal encyclopaedia. Edit: Hammerton, J. A. Vol 12. S. t. s. I. I. kötet 262. o.
118. Magyarország 1931. IV. 5. 5. o.: Móricz Zsigmond: Húsvét előtt – Interjú a disznóólnál –
119. Munkatérképek 4566.
120. Ambrózy 1843. XII. 31. 36. o. 1. bekezdés.
122. Új Magyar Lexikon 6. S–Z. kötet 894. o.
123. A magyar nyelv értelmező szótára IV. k. 472. o.
124. Cso. M. Lt. Csanád vármegye levéltára. Alispáni iratok 431/1897.
125. Battonyai róm. kat. plébánia anyakönyvei. /A továbbiakban: Batt. rk. ak./ III. 161, 164, 159. ol, XV. 88. o.
126. Cz. M. Alberti 45. o.
127. MOL E 73. 185. cs. 16. k. 11 490 1844. Banat.
128. Pionír: úttörő valamilyen téren, pl. első telepes.
129. *Borovszky Samu*: Csanád vármegye története 1715-ig II. k. 318. o.
130. A Békés megyei múzeumi kutatások eredményeiből. Tanulmányok és forrásközlemények. *Bencsik János*: Kunágota kertésztelep paraszti társadalma 1844–1871. 197. o. /A továbbiakban: Bt-BJ./
131. MOL E 148. NRA Fasc. 1871. No 75, 21 és 33 sorszám alatt.
132. Ecsedy Gábor időjárás feljegyzései 1834–1852. A Tiszántúli egyházkerület Nagykönyvtára R. 363. /kézirat/. Az időjárás ismertetése a Kunágotától mintegy 40 km-re levő Gyulán naponta készült feljegyzések alapján történt.
133. Bt-BJ 200. o.
134. Törek: A polyvánál jóval hosszabbszálú cséplési melléktermék, mely gabonaszalma, kalász és levélrészek apró törmeléke, melyben kisebb mértékben megtalálható a termék pelyvéja is.
135. Pelyva: A gabonafélék csépléséből származó melléktermék. Főként a gabonaszemet borító vékony, hártyás csépléskor leváló és összegyűlő pelyvalevelek tömege, mely tartalmazza még az apróra összetört kalászcsoportok mellett, a levelek és a szalmarészek finomabb töredékét is.

136. Potos: Szabadföldi dohányszárító. Két földbe ásott oszlopra vízszintesen egy gömbfát erősítenek. Vele szemben egy dohányzsinór távolságában ennek a tükörképét készítik el. A felfűzött dohányzsinórokat kukával a két vízszintes gömbfára akasztják száradni. A hirtelen szárítás következtében a dohánylevél közepe zöld marad, a szélek beszakadoznak, kirojtosodnak. Pipadohánynak megfelelő ez a módszer, de szivardohány szárítására nem alkalmas.
137. Cz. M Alberti 45. o.
138. Magyar Gazda 1843. 67. sz. 1061. o., 1844. XI. 1. 1452. o., 1844. I. 24. 383. o., 1845. XII. 20. 1677. o.
139. *Bálint Sándor*: Ünnepi kalendárium I. kötet. Budapest, 1977. 451. o.
140. Cso. M. Lt. Csanád megye levéltára. Csanád vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei 1844. 1365. szám
141. MOL E 673. 64. cs. I. k. 51 033/1. 1853.
142. MOL E 679. 13. cs. II. Staat 57/1858. 10 396.
143. MOL K 271. P. M. Gazd. O. 1876. XVIII. 61 219.
144. Cso. M. Lt. Csanád megye levéltára. IV. 9. B. Rovásadóösszeírások: a 481. füzetből kiemelve a házsámozás és a kertész neve. A házastársak nevét az alábbiakból állapítottam meg:
 A: Battonyai róm. kat. plébánia anyakönyvei
 B: MOL E 148. NRA Fasc. 1876. No 20 Az 0-szel jelöltek a szerződés aláírói.
 C: Cso. M. Lt. Csanád megye levéltára. A népművelési küldöttség iratai. Kassai János jegyző és tanító 263/1844. sz. jelentése. /A továbbiakban: Kassai 263/1844./
 D: Cso. M. Lt. Csanád vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Néesség-összeírások. XV: 15. a. 9 doboz
 BT-BJ adatai 1848-tól rögzítik a község népességét, így az 1844-es induló állapot ebből a munkából sajnos nem állapítható meg. A későbbiek során a kertészek a zárójelben levő nevüket használták. Az asszonyok a zárójelben levő néven is szerepelnek a fent jelzett okiratokban.
145. MOL Mikrofilmtár 31 380 doboz, néesség-összeírás 275. füzet és 31 559 doboz 1844. évi rovásadó-összeírás, 481. füzet
146. MOL E 148. NRA Fasc. 1876. No 20
147. Cso. M. Lt. Csanád vármegye nemesi közgyűlésének iratai. IV. A. 3. d., 1 doboz. Csanád vármegyének nemesi lajstroma
148. MOL mikrofilmtár 31 559 doboz 1844. évi rovásadó-összeírás 181. f.
149. MOL E 148. Fasc. NRA 1876. No 20.
150. Ambrózy 1843. XII. 31. 36. o.
151. MOL E 148. NRA Fasc. 1876. No 20.
152. Kassai 263/1844.
153. *Szántó Imre*: A népoktatás helyzete Csanád megyében a reformkorban. Különlenyomat a Magyar Pedagógia 1971. évi 1–2. számából 132. o.
154. MOL Mikrofilmtár 31 380 doboz, néesség-összeírás 275. füzet
155. Kunágota plébánia irattára: Historia Domus.
156. Ambrózy 1843. XII. 31. 38, 40. oldalon.
157. *Körmendi János*: Nagyér /Nagymajláth/ története a telepítéstől az örökváltsági szerződés megkötéséig 1843–1878. Makó, 1980. Makói Múzeum Füzetek 62. 23–29. o.
158. A táblázat adatait Cso. M. Lt. Feudális Összeírások Levéltári Gyűjteménye XV. 15. a. és MOL Mikrofilmtár 4426 sz. doboz adatai alapján állítottam össze. A jegyzetben szereplő számok azt az időszakot mutatják, melynek idejére, v. idejében készítették a néesség-összeírást.
159. Pesty Frigyes Helységnévtára 13. kötet 136. o.
160. Cso. M. Lt. Csanád megye irattára. Alispáni iratok 431/1897.
161. A leteleplők előző lakhelyét BT-BJ 204–208. oldalon és 209–214. oldalon levő táblázat adatainak egyeztetése alapján állította össze a szerző, de a házsámokat az első házsámozás alapján tüntette fel. X-gal jelölték előbbi lakhelyét a szerző saját kutatásai alapján közli.
162. Martingló: valószínű Mattencloit
163. A 12, 15, 72 a numerusok száma, ami egyeznek az 1851-ben bevezetett házsámmal. Az egyszerűség kedvéért Bencsik az áttelepülteket nevük helyett az 1851-es házsámmal jelölte a térképén. Nevüket a BT-BJ 209–214. oldalán és a BT-BJ 204–208. oldalon lévő táblázatok adatainak az egyeztetésével tud-

- hatjuk meg. 12. hsz. Kovács Mihály 1846-os, 15 hsz. Gábor János 1847-es betelepülő, míg a 72. hsz. Szabó Imre alapítók közé sorolandó, de az áttelepülés előtti lakhelyében Bencsik bizonytalan.
164. **Bálint Sándor:** A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1974/75-2. 80, 81, 95, 96, 99. o.
165. Batt rk. ak. XI. k. 10. o.

A ZÁSZLÓTARTÓ (Bereczki Mátéra emlékezve)

DR. SZABÓ PÁL

Amikor egy közösség, egy község életében mérföldkőhöz – kerek évfordulóhoz érkezik, akkor felvetődnek azok a kérdések: mikor és hogyan történt az indulás? Kik voltak az elődök? Mit örököltünk? Kik voltak azok az egyéniségek, aki nem merülhetnek feledésbe?

Kunágota alapításának 150. évfordulójára készülve így gondolunk Bereczki Mátéra, hazai gyümölcsészetünk úttörő apostolára, akinek hamvai temetőnkben kaptak végső pihenőt küzdelmes életútja végén. Bereczki (Bagyinszki) Máté 170 évvel ezelőtt – 1824. szeptember 22-én – Romhányban született.¹ 1995-ben lesz 100 éve, hogy Kunágotán – 1895. december 9-én befejezte a teremtés formálásával felérő életét. Ennek során kitartó munkával teremtette meg a magyar gyümölcsészet bölcsőjét, amelyből európai hírű gyümölcsészeti kincseskert fejlődött ki hazánkban.

Tudjuk, hogy az emberiség legelső és legfontosabb tápláléka a gyümölcs volt. A teremtéstörténet leírás, a Könyvek-Könyve, a Biblia szerint hamarabb lett a gyümölcs, mint az ember.² A világ teremtésekor Isten a gyümölcstermelő fákat már a harmadik napon, míg az embert csak a hatodikon teremtette. Mindjárt adott is neki az Édenben ajándékba egy szép kertet, eledelre jó gyümölcsökkel.

A Szentírásból kitűnik, hogy a gyümölcsöskertnek, benne a gyümölcsnek, milyen fontos szerepet szánt a Teremtő, de az is, hogy milyen nagy feladatot kapott már akkor az ember: őrizze és fejlessze azt! Becsülje a kicsiny gyümölcsöt, amelyben óriási életerő, évmilliók milliárdnyi napsugara, hasznos energiája feszül.

Bereczki Máté megértette és megszívlelte a Bibliába foglalt ősi tanácsokat. Életének nagy részében elszegődött Pomona – a gyümölcsészet – szolgálatába és hirdette, hogy az őскеzdet óta a gyümölcsöt termő fák a legönzettelenebb, legártatlanabb és leghálásabb lényei a világnak. Kevés gondossággal, hosszú évtizedeken, néha több emberöltőn át, évenként megújulva, ellenszolgáltatás nélkül újabb és újabb terméssel táplálja az embert.

Már a vándorló, honfoglaló magyaroknak is nélkülözhetetlen eledele volt a gyümölcs, vándorlásaik során könnyen hozzájuthattak. A honfoglaláskor hazát adó Kárpát-medence erdős vidékén is sok gyümölcs virított. Talán ez is elősegítette idevándorolt elődeink letelepedését. Az itt élő és ide települt lakosság évszázadokon át a hegyes-dombos vidékeken az erdőkből szerezte be gyümölcs-szükségletét. A XVIII–XVIII. századig sokkal több gyümölcsöt fogyasztott. Később azonban a földesurak a köznépet, a jobbágyokat fokozatosan eltiltották az erdők használatától, így az erdei gyümölcs szedésétől is.

A módszeres gyümölcsstermesztés Magyarországon a módosabb birtokosok, – egyházi személyek, kolostorok és a király kertjeiben az 1600–1700-as években kezdődött. Ha valamely nagyúr kedveskedni akart: szép gyümölcsöt – leginkább almát – küldött a másik úrnak, vagy a királynak. Az alma nemcsak a paradicsomi bűnbeesés csábító gyümölcse, hanem az élet folytonosságára is utal. A hatalomnak, a szépségnek és a szerelemnek is az aranyalma a jelképe. Az alma a gyümölcsök ősanyja éppúgy, mint az embereké Éva. Világhistóriai nagy szerepe már a történelem előtti időkre nyúlik vissza.

A gyümölcs jelentősége napjainkban sem csökkent. A legújabb táplálkozástudományi kutatások megerősítették, hogy az emberi szervezetnek minél több gyümölcs fogyasztására van szüksége, mert a gyümölcs tökéletes táplálék. Azokban az államokban, ahol az utóbbi évtizedekben csökkent a szív- és érrendszeri betegségek száma, az elsősorban a fokozott gyümölcs- és zöldségfogyasztásnak tudható be. A gyümölcsnek élethosszabbító hatása van, mert olyan a beltartalmi értéke, mely lelassítja az emberi sejtek öregedését.

A gyümölcsészet nemcsak fontos termesztési ág, hanem megszeretteti a vele foglalkozót a természettel úgy, hogy hasznos átalakítójává is válik.

Bereczki Máté így fordult esdő szavakkal az anyákhoz, hazai gyümölcsészetünk érdekében: „tanítsátok gyermekeiteket szeretetre, a természet szent szeretetére! Ha a természet szeretetére megtanítottátok kedveseiteket; szíveikben ojtottátok ugyanakkor a szabadság és a haza szeretét, az erénynek, a szépnek és a jónak szeretét is! Nemes célotokhoz, – gyermekeitek szívében a természet szeretetét felébreszteni, – legbiztosabban elvezet benneteket a gyümölcsészet. A gyümölcsészet évenként megújuló élvekkkel, örömmel és hosszú élettel szokta jutalmazni ápolóit. A gyümölcsész, midőn egy vad fát megnemesít, merész kézzel a teremtés művébe avatkozik; magát a szép természetet teszi áldottabbá, bájlozóbbá maga körül. A gyümölcsészet egy áldással teljes tudomány; olyan mint a szeretet vallása, mely nem egyes népeket, hanem az egész világot törekszik boldogabbá tenni, keblére ölelni. A gyümölcsészet a vele foglalkozót megnemesíti, mint megnemesíti az átojtás a vad fát.”³

A magyar gyümölcsstermesztésnek sok nagy alakja volt. A legkiemelkedőbb Bereczki Máté, aki a legmostohább körülmények között, a legtöbbet tette Magyarországon a nemes gyümölcs elterjesztéséért.⁴ A múlt század második felében Mezőkovácsháza és Kunágota térségében alapított gyümölcsöskertjeinek hatása jelentősen elősegítette, gazdagította a magyar gyümölcsstermesztést. Születése és halála évfordulójára emlékezve idézzük fel életútját.

*

A hegyes-halmos Nógrád megye barátságos kis falujából, *Romhányból*, a dombra épült, sárból készült kicsiny házból, plebejus családból indult az életbe.⁵ *Apja Bagyinszki András kőfaragó mester, anyja Balázs Katalin*. A család harmonikus egyetértésben élt, a katolikus vallás szerint nevelték Mátét és az 1827-ben született Illés nevű fiukat. Az édesanya volt a legnagyobb hatással a gyermekek

fejlődésére, jellemük alakítására. Szelídsége, tiszta jelleme különösen Máté szívébe vésődött be, olyannyira, hogy egész életén át meghatottan ápolta édesanya emlékét.

Az érdeklődő, csendes természetű Máté előbb oltott gyümölcsfát, mint ahogy iskolába járt. *Nyolc-tíz éves korában végezte el az első nemesítést.* Erre az életét meghatározó nagy eseményre úgy emlékezett vissza, hogy ő rendszerint a kis gyümölcsfákat gondozó és oltogató édesanyja mellett sürgölődött, szemlélte, hogy az hogyan bánik el a vad fákkal, hogy azokat nemes gyümölcsfákká változtassa. Többször kérte édesanyját, hogy oltana már ő is.⁶

Egyszer, midőn nagyon unszolta, az így válaszolt: „Jól van fiam, itt egy szép vad körtefácska. – éppen olyan nagy mint te; legyen e fa egészen a tied, örülj annak egykor, hogy azt te ojtottad.” Máté remegő ujjakkal oltotta be a magonert.” Alig várta, hogy mi lesz a eredmény? Naponta hússzor is megnézte a kis fáját: éjjel-nappal ott lebegett folyvást előtte; látta álmában kifejlődni; látta terebélyes fává növekedni. Mintegy két hét múlva azt vette észre, hogy a kis szem nagyobbodni, duzzadni kezd. E látványra arcába szökött a vér; szemei megteltek örömkönnyekkel; szíve hangosabban dobogott s alig fért meg a kisded kebelben. Egy húr rezdült meg ekkor a szívében, mely bűvös hangjával egész lényét megváltoztatta. Valami kimondhatatlan édes érzet szállta meg valóját. Nem sejté még akkor, hogy ami ezt okozta, a természet szeretetének ébredése, ez a gyümölcsészet kegyes istennőjének, Pomonának első csókja vala.”

A szokásostól eltérő módon végezte *iskoláit.* Az 1830-as években még nem volt kötelező az iskolába járás. Máté is otthon, az édesanyjától tanulta meg a számolás, írás, olvasás alapismereteit. 14 éves korában írták be a romhányi elemi iskolába, mert csak az elemi iskolai bizonyítvány birtokában volt lehetséges, hogy gimnáziumba kerülhessen, s tovább tanulhasson. Az elemi iskolában gyorsan haladt a tananyag megismerésében, úgyannyira, hogy az akkor szükséges elemi iskolai ismereteket egy év alatt elsajátította.

A helybeli rk. pap segítségével, *15 évesen – 1839-ben – került a váci piarista (most Váci Madách Imre) gimnáziumba* azzal a reménybeli céllal, hogy esetleg ő is lelkes lesz. Gyorsan szívta magába az ismereteket. Eleven, természetes esze, képzelődésre hajlamos fantáziája nagyban segítette a tudomány, a tananyag megismerésében. A gimnázium a maga szintjén már akkor is hírneves intézet volt. Tudományos, társadalmi és papi pályára készítette fel a növendékeket úgy, hogy ugyanakkor kifejlődhetek tanulóikban azok az eszmék is, amelyek a hazai nyelv és reáltudományok fontosságát és szükségességét felismertették. Bereczki nagyon szeretett tanulni. A holtak tűnő történelmi, irodalmi anyagba életet tudott képzelni. A szerzett ismeretek naponta adtak neki új élményt, egy új, addig ismeretlen világba vezették be. A tudás iránti vágyódás kölcsönözte neki azt a hatalmas erőt, amely minden akadályt elhárítva sarkallta a tudásszerzésben. Különösen a magyar nyelv és történelem iránt lekesedett.⁷ Már az első tanévben is az „irodalom és tudományok” tantárgy elsajátításában a legjobb osz-

tályzatot elért tanuló volt. Ezekben segített nehezebben tanuló társainak is. A gimnázium tanárai és tanuló társai megkedvelték és becsülték az igyekvő, segítőkész, szelídlelkű Mátét. Az első évben a tanítási költséget a szülők még ki tudták fizetni, a második évtől azonban már nem bírták vállalni. Az apa mindkét fiából kőfaragót akart nevelni. Máté azonban tanulni vágyott. Hosszas beszélgetésben az anyja egyetértő támogatásával kikönyörögte apjától, hogy tovább tanulhasson a gimnáziumban. Vállalta, hogy szülei támogatása nélkül, *a maga erejéből* fogja előteremteni a tanuláshoz szükséges kiadásokat. Az apja hozzájárulásával viszont átért a gimnáziumba. Folytathatta a második és a további évfolyamokon a tanulást. Ezeket az éveit nélkülözések között élte át. Hihetetlen szorgalommal és kitartással tanult. Minden munkát vállalt, köztük az alsóbb osztályosok tanítását, a módosabb osztálytársai korrepetálását. Ez a szorgalom egész életére jellemző volt. Már itt a gimnáziumban *hozzáedződött a szerény élethez, a kemény helytálláshoz, a szegénységből eredő létért való küzdelemhez*. Egyik – 1884. december 9-én kelt levelében – visszatekintve tanuló éveire – írta, hogy a tanulásban első volt társai közt, noha tanítói nem sorolták első helyre a szegény kőfaragó fiát a nagy dinasztiai fiai mellett. Rászoktatták arra, hogy ne akarjon első lenni. Hogy aki szegény, húzódjék össze, mint ahogy a szegényhez illik. Szokás volt ebben a gimnáziumban az is, hogy a tanulóknak érdemrend (tanulmányi eredmény) szerint kellett helyet foglalni az iskolai padokban. „Osztályomban én voltam a legnagyobb, szégyelltem magamat az apró népség közé keveredni. Kértem tanítómat, hogy a leghátsó padba ülhessek. Pedig (akkoriban) számárpadnak nevezték a leghátsó padokat! Jó magaviseletemre, a tanulásbeli igyekezetemre tekintettel meg is engedték. Jól éreztem magamat itt a számárpadban. A vásott fiúkat, akik közé kerültem, példával és szép szóval jóra serkentettem; a gyengébb elméjűeket, akik akarva nem akarva idekerültek, testvéri szeretettel igyekeztem tanulmányaikban, föladványaik megfejtésében.”

Iskolai tanulmányai során Máté sohasem vallott szegényt. Tudásával, jellemével tiszteletet, elismerést szerzett. Mégis nagyot lélegzett, amikor az utolsó iskolai vizsgát letette. Az iskola általában bátrabbá tette a félénkebb tanulókat. Mátét azonban félénk, tartózkodó magatartása elkísérte az iskolán kívüli nyilvános életbe is. Az 1848–49-es események során sokat változott. Rádöbbsent, hogy a haza védelme határozottabb cselekvést tesz szükségessé.

Miután a gimnáziumot elvégezte, Mátéban inkább a világi, tudományos pályák iránt volt érdeklődés. *Kossuth Lajosnak*, a jogásznak, a politikusnak hazafias és szociális megnyilatkozásai vonzóak voltak számára. Különösen Kossuth nézetei hatottak gondolkodására. Nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy *a pesti jogi egyetemet* választotta tanulmányainak folytatásául. Az egyetemi tanulmányaihoz és diplomájához szükséges pénzt – a gimnáziumi tanulmányai idején kialakult módon – társai korrepetálásával és a magántanítókodással szerezte meg.

Egyetemista korában önszorgalomból, minden tanári segítség nélkül sajátította el a német és a francia nyelvet. Mindkét nyelvből kellő ismeretre tett szert, aminek később nagy hasznát vette. A jogi egyetemen ismerkedett meg a vele azonos évfolyamra járó Vasvári Pállal és a köréje csoportosuló, haladást sürgető fiatalokkal, a későbbiekben márciusi ifjakkak elnevezett forradalmi gondolkodású társaival. Az itt szerzett élmények jelentősen hozzájárultak az 1848–49-es szabadságharcban tanúsított radikális magatartáshoz.

Vasvári Pállal bensőséges baráti kapcsolatba került. A francia forradalom – a szabadság, egyenlőség, testvériség – eszméit vallották mindketten. Radikális, forradalmi demokratikus szemléletük párosult a nemzeti függetlenség, a polgári haladás iránti törekvéssel, a kirívó társadalmi igazságtalanság megszüntetésére való harccal. Bereczki ekkori jakobinus nézete egyértelműen tükröződik Illés öccséhez 1847. december 13-án Pestről írt leveléből: „Hát azért teremtett minket az Isten, hogy szüntelen inséggel és nyomorúsággal küszködjünk? azért teremtett, hogy éjjel-nappal vérverítéssel dolgozzunk és ne legyen számunkra egy vidám órácska sem? azért teremtett minket, hogy midőn mi éhezünk és fázunk, munkálkodunk és nyomorgunk, másokat köljön nézni mint vigadoznak, mint dorbézolnak abból amit mi keresünk számokra. Közeleg már az idő midőn megadják a munkának igazi jutalmát. Ne csüggedjünk el kedves öcsém, bízunk a sorsban. De azért ne is tegyük ám össze a kezünket, hogy úgy várjuk a sültgalambot a szánkba. Isten azt mondja: Ne hunyáskodjatok meg emberek az emberek előtt. Ez a föld, ahol éltek és ennek minden javai a tietek egyenlőképpen. Ne engedjétek egy-két embertársatok kezeibe azokat, amihez nektek egyenlő jussotok van. Ne hagyjátok magatok közt megfészkelni olyanokat, aki följebbvalónak tartják nálatok magukat. Mi itt Pesten és mindenfelé az egész világon számtalan sokan megértettük az Isten szavát. És prédikáljuk azt mindenfelé és megjövendöljük a világnak, hogy közeleg az idő; midőn mindnyájunknak egyenlőképp kell lennünk, mert lassanként egyformává lesznek az emberek és nem lesz se úr se paraszt, hanem mind egy országnak polgárjai...”⁸

1848 elején feltűnik egy ragyogó távlat a szabad magyar haza megteremtésére. Március 15-én a forradalmi ifjakkal és a felkelt pesti néppel Bereczki Máté is részt vett az eseményekben. A Nemzeti Múzeum előtt is ott volt a többi fiatalal, majd a pesti városházi tüntetésen, és utána a sajtóvétség miatt bebörtönzött Táncsics Mihály börtönből való kiszabadításánál.

Március 15-étől a forradalom Vasvári Pált országos politikai és szervezési feladatokra – *Teleki Blanka* hazafiságról híres leánynevelő intézetéből – elszólította. A maga helyére – magyar-történelem tanárnak – Bereczki Mátét ajánlotta. *Március 16-ától már Bereczki tanítja, neveli az intézetben a hazafias lelkiületű fiatalokat.* A tanári foglalkozás mellett, mint *fegyveres nemzetőr* segít a főváros rendjének, közbiztonságának őrzésében. A haza védelmére honfitársait, – sőt még a szülőfalujabelieket is igyekezett megnyerni. Április 28-án levelet írt földjeinek Romhányba, hogy ők is lépjenek be minél többen a nemzetőrségbe,

mert a nemzetőrség nem azonos a katonasággal, amelyről sok rossz tapasztalata volt. Olyanok is, hogy sokszor távol a hazától, idegen országban kellett az osztrák császár katonájának lenni. „Tik nem lesztek katonák, – írta – hanem nemzetőrök, azaz a nemzetnek, saját falutoknak, saját cselédjeiteknek és magatoknak őrzői. Mert azt csak mégsem akarjuk, hogy bőrünket holmi ringy-rongy német, vagy tót katona őrizze! Én is nemzetőr vagyok és nem katona. Van már egy iszonyatos nagy puskám: de azért mégis csak az vagyok, aki voltam. Legyetek ti is nemzetőrök! Tanuljatok fegyvert forgatni, mert csak akkor lehet szabadságokat megőriznetek.”

Ugyanebben a levélben felhívta a figyelmét földijeinek a közelgő (júniusi) népképviseleti országgyűlési választásokon való részvételre, ennek fontosságára: „Kedves ismerőseim, barátaim és atyámfiai! Közelekvén az idő midőn ti is valahára befogtok ereszteni oda, ahol ezer esztendőktől fogva egynéhány zsarnok határozott a népek sorsa fölött; be fogtok ereszteni oda, ahová azelőtt nem mehettetek még hallgatódzni sem, megátkozhattátok volna azokat, kik inségtek és nyomorúságtoknak okozói voltak; ahol ezután szabadon elmondhatjátok mind azt amit kívántok. Hogy szabadságokat megtarthassátok arra csak egy mód van. Most két hónap múlva nemzeti gyűlés lesz itt Pesten. Ha erre a nemzeti gyűlésre oly embereket küldünk, aki a szabadságot és a népet szeretik; akkor biztosítottuk és megmentettük a szabadságunkat; mert ezek csak hasznos törvényeket fognak hozni; de ha másokat választunk: majd hoznak törvényeket, de nem lesz köszönet bennük. Én tudakozódtam mindenfelé, hogy kik lennének jó követek, a közt a számtalan sok úr között, amely Nógrád vármegyében van. A választás dolgában ne hallgassatok se úrra, se papra, se vármegye tisztre; mert ezek nem a ti barátjaitok, még jégre vezetének.”⁹

A Habsburg császári ház ármánykodása következtében a fényes kilátást hozó márciusi lelkesedés elhomályosult. Nem sokkal később fegyveres harc kezdődött a függetlennek kikiáltott haza védelmére, amelyet a császári haderő és a fellázított nemzetiségi csoportok támadása kényszerített ki. Növekedett a sebesültek száma, de egyidejűleg a harcoló honvédők támogatása is.

Bereczki Máté egész októberig folytatta az intézetben lévő lányok tanítását és nevelését, amelyet mindinkább kiegészített az a gyakorlat, hogy pénzt és fémhártyát gyűjtöttek és sebkötözésre alkalmas tépést készítettek a harcoló honvédek részére. A lányok gyakran kérték történelemtanárukat – Bereczkit, hogy a történelemórákon a múlt helyett inkább a jelen eseményeivel foglalkozzanak, mert az jobban érdekli mindannyiukat.

Windischgraetz támadásai következtében Pest veszélyeztetése miatt a nevelőintézet növendékei ősszel hazautaztak a szülőkhöz. A hadihelyzet romlott. Kossuth, mint a honvédelmi bizottmány elnöke, október 16-án rendelkezést adott ki *népfölkelés* szervezésére, a hazai földet bitorló ellenség ellen. „Bereczki is beállt honvédőrnök a Pesti szabadcsapatba.”

Az Országos Honvédelmi Bizottmány felhívásának megfelelően, társait szóban és írásban buzdítva, küzdött a szabadság védelméért.

A „*Március Tizenötödike*” című lap korabeli számában olvashatjuk írását: „Mi is elmentünk a szabadság zászlói alá. Vezérünk szólt: vész környezi a hazát. Vérrel szerzett szabadsága van megtámadva. Jertek a szabadság zászlói alá, siesünk segédkezet nyújtani máris vérző testvéreinknek. Alakuljunk egy szabadcsapattá, melyen korunk nagy eszméi, a szabadság, egyenlőség és tesvériség fognak uralkodni. Leírhatatlan volt öröme lelkünknek, midőn a vészbenforgó szent hazáért fegyvert foghatunk. hogy mi is ott lehetünk a szabadságharcosok sorai közt. Olyan csapatban lenni, hol legszentebb meggyőződését lelkünknek nem kell feláldoznunk. Sietünk a szabadság zászlói alá. Magasztos öröm dagasztá kebleinket, midőn összesereglettünk felesküdni a vérpiros zászlók alá, melyen írva volt: Csatára magyar... Megindulánk elszánt akarattal gyilkolni a hon és a szabadság rablóit, gyilkosait.”

A Pesti Szabadcsapatban (gerilla) Bereczki Máté Felső-Magyarország (Kassa-Tokaj) térségében több sikeres ütközetben vett részt. Kisebb csapatokban szerveződve, az éjt és a nappalt felhasználva minden lehetséges és alkalmas módon nehezítették az ellenség életét, nem hagyták soha pihenni, a legváratlanabb időben és körülmények között csaptak le rájuk, vették el a megriadt ellenség utánpótlásra szánt élelmét, vagy lőszert szállító szekereiket. Ha kellett, csatarendbe sorakoztak, ha szükség volt, gyorsan visszavonultak, hogy néhány óra múlva újra kezdjék az ellenség és az utánpótlási szállítmányok megsemmisítését. „Veszélyre nem gondolva – írta Bereczki a már említett korabeli újságba – sebesen haladtunk völgyön és hegyen, keresve a zsarnokság lélektelen bérenceit. Vetekedve rohantunk a zsványok után, apró csapatokra oszolva, egyik egy, másik más úton, mint vérengző saskeselyűi a vadonnak, mint bosszúálló angyalai a megsértett szabadság istenének. És láttuk a nyomorék fajzatot, amely nem irtózott szövetkezni a sátánnal, égbekiáltó istentelenséggel dulongani a szép hon terein. Láttuk miként űzi lépésről lépésre a félelem. Láttuk miként siet biztos tanyát keresni a seregek sújtásai ellen, mint az éj madarai hajnal felé keresik a szikla nyílásait, barlangokat és omladékokat. Mi felkerestük tanyáit. Elraboltuk tőle, mi előnkbe akadt. Az öldöklő eszközöket – mellyel a szabadságot remélte kiírtani – ellene fordítottuk. Felriasztottuk őt álmából; félelmissé tettük nekik a biztosnak vélt tanyát...” Az ellenség jobban félt az ilyen gerilla harcmodortól, mint a reguláris, egyenruhás katonáktól. Ezért nagyon veszélyes volt a szabadcsapatban résztvenni, mert ha egy ilyen szabadcsapatos embert (gerillát) az osztrákok elfogtak, rögtön ki is végezték.

1849. május 2-ától Szemere Bertalan lett az ország miniszterelnöke és belügyminisztere. Kormányzásának első intézkedései közé tartozott, hogy feloszlatta a nemzetőrséget és az alig félévvel korábban, Kossuth kezdeményezésére létrejött szabadcsapatokat.

Ez a forradalomellenes intézkedés váltotta ki Bereczkiből (Romhányi) szintén a „Március Tizenötödike” c. lapban 1849. május 29-én közölt, „A volt pesti gerillákhoz” címzett kesergő, mégis buzdító terjedelmes felhívást. „Ti hozzátok szólok bajtársak, akik velem kölcsönös bizalom és szeretetben eggyé lettetek. Mielőtt szétvonulnátok a fővárosból, le akarom róni, mivel bizalmatoknak tartozom. Tudjátok a mi szíveinknek oly édes vágya volt, nem teljesülhetett. Szemere miniszterelnök hozzánk küldött nyílt rendeletében azt fejezte ki miszerint: a hazának többé szabadcsapatokra szüksége nem lévén. Barátaim, halljátok, hogy messze északon zúgás hallatszik, mely pusztító zivatarban édes hazánk felé akar közelegni. A muszka akarja megkísérteni, mint erősebb gyermeke a sátánnak, a szabadságunk fáját ledönteni. Új ellenség jön, hogy szétszaggassa közöttünk a szeretet lánczait és elfojtsa ajkainkon a hangot, hogy lerontsa az egyetértés templomát, s helyére emeltesse imádásul az egymás iránti gyűlölség bálványát. Új ellenség jó, hogy kinpadokat állítson számunkra, hogy hóhérokat hozzon, kik a halál munkáját végezzék közöttünk, hogy élő holtakká tegyen bennünket is. Emlékezzetek meg, hogy gerillák voltatok; ti is, mint számtalan testvéreink, előharcosai azoknak, akik a szabadság és igazság országát voltak hivatva a földön megalapítani. A pesti csatár, a pesti gerilla elismerést vívott ki magának. Egy honfi, egy polgár mit is kívánhat többet elismerésnél, mert betölté kötelességét? Vétkes, aki nem teljesíti azt... Lett volna bár vész százszor rémletesebb, nem kellett több, mint tudnotok azt, hogy haldokló anyátokat, a szeretett hont veszély fenyegeti, és ti sietve mentetek a legnagyobb áldozatra elkészülten. A félelem maga félt tőletek; a bátorság bennetek testesült meg. Mi lelkesített, mi bátorított föl benneteket, mi gyomláta ki utolsó szárait is szívetekből a félelemnek? A honszerelem, amely benneteket a harcmezőre vitt, mely félelmet nem ismerő elszántságot öntött szívetekbe és erőt adott karjaitokba, a honszerelemre szólítalak föl benneteket bajtársak, feleljetek meg a haza várakozásának. Legyetek ismét fegyveres védői a hazának. Ne hagyjátok el egymást. Válasszatok ki egy zászlóaljot, hova besoroztatni kívántok. Legyetek azok ismét, amik valátok, ne kívánjatok urak lenni testvéreitek és barátaitok fölött, mutassátok meg, hogy ne rang vagy dicsőségvágy az, amiért harcolni mentek, hanem a szeretet szent kötelességét teljesíteni akaró kívánat. Legyetek, miként valátok, testvérek egymás között. Örökre szemetek előtt lebegjen a kedves hon, ha szenvedtek érte, szenvedtek, ha a legnagyobbat, életeteket áldoztátok fel, ő érte áldoztátok azt. Én ott leszek, ha vészfelhő újonnan tornyosul.”

*

Amilyen nagy lelkesedéssel vett részt a szabadságharcban, annyira lesújtotta a *világosi tragédia*. Barátai és a haza elvesztése miatt az ő szíve is vérzett. A félelem lett urrá a hazában, menekülés, bujdosás az üldözők elől. Bereczkinek is rejtőznie kellett. Romhányba nem mehetett, mert ez kész veszedelmet jelentett számára. Több idegen nyelv ismeretével ő is kimenekülhetett volna az országból, azonban nem ezt tette. Nem szakadt el a hazájától, s az ország különböző

részein bujkált. Rejtőzködésre alkalmas tájakon húzta meg magát. *Pálfalvára és Hosszúfalvára ment gr. Teleki Blanka* birtokára. Teleki Blanka több társával együtt be is fogadta, s mint „írnokának” *Erdei Máté álnéven* tartós menedéket adott. Abban reménykedtek, hogy az ország elnyomása nem fog sokáig tartani, mert hamarosan újabb forradalom lesz, amely lezárja a Habsburg elnyomást. Kossuth az országon kívül próbált ehhez a nyugati hatalmak körében – és az emigrációban élő hazafiak összefogásával támogatást szerezni. Keresték a lehetséges módját az újabb forradalomhoz szükséges szervezkedésnek.

Bereczki Máté jó kapcsolatot teremtő, megnyerő személy volt. Teleki Blankától azt a megbízást kapta, hogy az országban járva megbízható személyektől tájékozódjon, hogy *a remélt újabb szabadságharc* esetén lehet-e rájuk cselekvően számítani. Az eredményekről Bereczki nemcsak szóban, hanem olykor levélben is tájékoztatta Teleki Blankát. A jól szervezett osztrák kémelhárításnak mindez tudomására jutott. Gondosan, előre megszervezve, a rendőrség és a csendőrség egyidőben – 1851. május 13-án – csapott le Teleki Blanka kastélyára, amikor éppen Bereczki Máté is ott tartózkodott. Bereczkit Teleki Blanka az elfogástól úgy menekítette meg, hogy addig nem nyitott kaput a fegyvereseknek, amíg Bereczki a kastély hátsó részén – a falon átmászva – ki nem jutott. Bereczki megmenekült, azonban *Teleki Blankát* – több mindennel vádolva – *10 évi börtönre* ítélték, felróva neki bűnéül bűjtetését is.

A Hadtörténeti Múzeumban még megtalálható iratokból kitűnik, hogy *hosszú ideig kitartóan nyomoztak* Bereczki elfogása és felelősségre vonása érdekében.

A Teleki Blanka és társai ellen 1853. május 25-én kelt vádirat szerint Teleki Blanka tudta, hogy Bereczki Máté „.. a felettes hatóságok által üldözött, súlyos bűnökkel terhelt egyén, mégis megmentette a letartóztatástól”¹⁰

Bereczki Máté 7. év és 8 hónapon át, 1857. május 11-éig bújdosott a hazában, mert körözték, el akarták fogni. Barátai, ismerősei és volt tanulótársai rejtgették. Náluk, mint kerti munkás ezrével ápolt és oltogatott gyümölcsfákat. Amint ő mondta: „Amerre elhalad; nemes gyümölcsfákkal jelölte meg útját, s áldás kelt nyomában, mely megédesíté neki a bújdosás keserű kenyerét.”

1858–1860-ban Ausztria nemzetközi helyzete megingott, különösen Olaszország és Franciaország részéről volt veszélyeztetve. Magyarországon is rossz hangulat uralkodott. 1859-ben Olaszország és Franciaország háborút indított Ausztria ellen. Ausztria – országon belül és kívül – politikai, katonai és gazdasági válságba került. *Kossuth* ebben a helyzetben lehetőséget látott újabb kísérletre Magyarország függetlenségének és szabadságának kivívására. Több jelentős előkészületet tett külföldön és Magyarországon is. A kilátásba helyezett külföldi segítségben bízva hozzáfogott *a hazai felkelés* megszervezéséhez. Megbízottakat küldött Magyarországra.

Az osztrák kormánynak és a császárnak mindez tudomására jutott, megijedt és 1860. október 20-án az összmonarchiára kiterjedően új alkotmányt – „*Októberi diplomát*” bocsátott ki, amelyben a magyar nemzetnek is több szabadságot ígért. Kilátásba helyezte, hogy lemond a tejhatalmú egyeduralomról; az 1848-as közjogi alapon helyreállítja a magyar alkotmányt és intézményeit. Ígérte az országgyűlési és az önkormányzati választások lehetőségét, a magyar nyelvű közigazgatást és a magyar országgyűlés összehívását.

Kossuth az emigrációból azt üzenté a hazai ellenállóknak, hogy ki kell használni a „Diploma” által a közigazgatásban is megadott nagyobb lehetőségeket és cselekedni kell. Felhívást küldött, hogy aki képzettségénél fogva szolgálatot tud vállalni a megyei, községi hivatalokban, ne késlekedjen. A magyarországi nemzetiségekkel, jogaik biztosítására, mindenütt barátságérősítő helyi megállapodásokat kell kötni.

Bereczki Máté az üzenet szerint cselekszik. Az alkotmányosabb légkörben a haza szabadságának támogatása reményében, a megyei önkormányzatok visszaállításának eredményeként *1860-ban a Bihar megyei belényesi járás hat falujában, Magyar-Cséke központtal körjegyzőséget vállalt.* Ezáltal Magyar-Cséken kívül Csiszorra, Dusest, Kerpest, Korbést, Topest községekben is elátta a jegyzői teendőket. Az összesen 2800–3000 lélekszámú hat faluban a román nyelv volt a „divatozó”, a nagyobbszámú.

A jegyző a községi előjáróság legfontosabb tagja, a falu legbefolyásosabb személyisége volt. Hivatalos tevékenysége a közigazgatásnak csaknem minden ágára kiterjedt. Napi kapcsolatban volt a lakossággal, hatni tudott rájuk. A jegyzőnek naponként temérdek problémával, nehézséggel kellett megküzdenie.

Bereczki végzettségénél és képzettségénél fogva nyugodtabb, jobban fizetett állásba is elhelyezkedhetett volna, de ezzel is hazáját kívánta szolgálni, s szorgalmasan végezte a napi munkáját. Reménykedett az alkotmányosabb viszonyok további erősödésében, az eljövendő újabb szabadság győzelmében, Kossuth jövetelében. Ez azonban a nemzetközi helyzet – Ausztria számára kedvező – változása miatt egyre késett, s végül elmaradt. Az osztrák kormány 1861 nyarán visszavonta a korábban ígért szabadságot. Alkotmányosabb viszonyok biztosítása helyett még a magyar országgyűlést is feloszlatta és megint a teljes önkény lett az uralkodás formája: a korlátlan zsarnokság és bizonytalanság.¹¹

Az abszolutizmus újra durva lett, Bereczki helyzete is kedvezőtlenre fordult. Nem volt értelme a további jegyzősöködésnek. *Névváltoztatáshoz* folyamodott és immáron *véglegesen, hatósági engedéllyel felvette a Bereczki nevet.* Szinte remeteségbe vonult a délföldi pusztaságba, megteremtteni a magyar gyümölcsészet „bölcsőjét”. Erre jó alkalomnak kínálkozott a szombatsági Vertán Endre révén megismert *Sármezei Antal* mezőkovácsházi illetőségű, állami földet bérő nagybirtokos népes családja, ahol nyolc gyermek tanítására szerény

bérért tíz évre elszegődött magántanítónak. A tanítás mellett lehetőséget kapott gyümölcsöskert alapítására. Kezdetben 5 holdnyi területen fogott hozzá megvalósítani régi vágyát, egy gyümölcsöskert megteremtését.

Hosszas üldöztetés és bujdosás után itt az Alföld legtávolabbi részén Mezőkovácsháza határában.

*

Bereczki Máté itt találta meg azt a parányi helyet, ahol – gazdájának, Sármezei Antalnak támogatásával, de a maga erejéből olyan országos jelentőségű, később európai hírvű gyümölcsöskert megteremtésébe kezdett, amelyhez hasonló Magyarországon még nem volt. Mi adta neki az indítást, a bátorságot e nagy vállalkozáshoz? Miként lett hazai gyümölcsészetünk legnagyobbja? Honnan kölcsönözte az erőt, amely egy teljes életpályára lelkesedést tudott benne gyűjtani és tartani?

Ezt csakis az anya, – a haza – és a természet szeretetéből meríthette! Elszántsággal valotta, hogy segíteni fogja hazánk gyümölcsészetét a fejlett európai országok színvonalára emelni. Felismerte ennek gazdasági szükségességét. A polgári fejlődés útjára lépett legfejlettebb nyugat-európai országokban az új, nemes gyümölcsfajták kitenyésztése már a XVIII. században nagyot fejlődött. Az új francia gyümölcsfajták és a fejlett gyümölcsészeti módszerek leginkább német közvetítéssel jutottak el hazánk nyugati – elsősorban dunántúli – részébe. Az Alföldön, a Duna-Tisza közén kevés gyümölcsfát lehetett találni. A nyugati országhatár közelében a gyümölcsstermesztéssel komolyabban foglalkozni kívánó földbirtokosok könnyebben megtalálták a módját az értékes angol, francia vagy német gyümölcsfacsmeték beszerzésének. Az élelmesebbje ezekből gyümölcsfaiskolákat teremtett. Azonban a különböző faiskolák nem voltak fajtahitelesek és egymástól ekülönülve, még az azonos új fajtákat is más-más néven árulták. Nem volt a gyümölcsészet terén kellő irányítás. Igen nagy volt a zűrzavar. A korszerű magyar gyümölcsstermesztés gyorsabb fejlődését ez nagymértékben akadályozta.

Halaszthatatlan szüksége merült fel olyan elméleti és gyakorlati útmutatás elkészítésének, amely az elméleti és gyakorlati tisztánlátás megteremtésében segít rendet csinálni. Ezt felismerve, Bereczki tollat ragadott és írásba foglalta tapasztalatait. Szaklapokban, a múlt század hatvanas éveiben megjelent írásaiban hangoztatta, hogy *elméleti és gyakorlati gyümölcsismeret nélkül* nem tehetjük virágzóvá gyümölcsészetünket. A művelt nyugat gyümölcsismertető munkával hosszabb idő óta bőven rendelkezik, míg nekünk magyaroknak sajnos ilyenek ezideig nem állnak rendelkezésünkre. Német- és Franciaországban, Angliában és Észak-Amerikában terjedelmes irodalma van a gyümölcsészetnek. Csinos könyvtárak telnének meg azokkal a kötetekkel, amelyek ott kizárólag a gyümölcsészettel foglalkoznak. Hazánkban olyan *önálló gyümölcsészeti munka nincs*, vagy nem ismert, amely magában foglalná legalább nagyobb vonásokban a gyümölcsfa tenyésztés és gyümölcsismeret köréből mindazokat a tudnivalókat,

amelyek mindenkinek hasznos, a kezdő gyümölcsészetnek pedig nélkülözhetetlenül szükséges volna. Elhatározta, hogy ő megkísérel ilyen irodalmi művet készíteni: „*Rajtunk áll, hogy nekünk is legyen ilyen gyümölcsismertető munkánk.*”

E nagy feladat megvalósítására most reális lehetőséget látott. Édesanyja már kisgyermek korában megkedveltette vele a természet szeretetét, a növényekkel való bánásmódot és bevezette őt a gyümölcsnemesítés rejtelmeibe. Édesanyja biztosan nem is gondolt rá, hogy ezzel milyen szolgálatot tesz a hazának. Nem sejtette, hogy fia az első szemzéssel, oltással megkezdte aranybetűvel bevésni a nevét a magyar gyümölcskertészet, a pomológia történetébe. A gyümölcsészet iránti érdeklődése sohasem szűnt meg. Méginkább felerősödött benne a közel nyolc esztendeig tartó üldöztetés idején, amikor az országon belül, annak különböző részeiben alkalmi kertészkedéssel kereste kenyerét.

Közel negyvenéves volt már, amikor véglegesen elhatározta, hogy kincset érő gyümölcsöskertet teremt az Alföldön, hogy hátralévő életét, minden képességét a magyar gyümölcstermelés fejlesztésének szenteli. „Ha senkisésem akarná rajtam kívül, hogy legyen a magyar gyümölcsészet, én mégis akarnám és teljes erőmből arra fogok törekedni, hogy legyen magyar gyümölcsészet, mint van francia, német és angol gyümölcsészet.” Majd így folytatja: „Van e szép hazának földje, amely gyümölcstermesztésre kedvezőbb mint akármelyik más hazájé; földje melyben nyugat közönséges gyümölcse is jóvá, a jó pedig fölségesseé válik. Csak akarnunk kell s szebbé tehetjük e szép hazát, melynek térségeit a gyümölcsészet kegyes istennője tavasszal virágerdővé, s ősszel a legnemesebb gyümölcsök tárházává változtatja.”

A magyar gyümölcsészet fölvirágoztatásához, ennek módjához messzeteremtő és megvalósítható tervei voltak. “Hogy hazai gyümölcsészetünk fölvirágozhasseék legyenek tapasztalt és jártas gyümölcsészeink. Ha a hazánknál sokkal mostohább talajú és éghajlatú országokat a gyümölcstenyésztés virágzó állapotba bír helyezni – vegyük csak pl. Würtenberget, ahol az elszegényedésről jogosan senkisésem panaszkodhatik nekünk, akik a gyümölcstenyésztésre oly kiválóan alkalmas talajjal és éghajlattal bírunk, végelszegényedésünk ellenszerei közt több gondot kellene fordítani a gyümölcsészetre mint eddig.” Cselekvésre és baráti összefogásra bízta a magyar gyümölcskertészeket. „Lehetetlen, hogy ne akadna közülük akárhány, aki képes volna hazánk jóhírét a művelt külföld előtt a gyümölcsészet terén is megvédeni. Csak ismernünk kellene egymást, csak sorakoznunk kellene hazai gyümölcsészetünk zászlaja körül: sorakozzunk! Lássuk mi is, lássa a kormány is, hogy kik a gyümölcsészet barátai? Legalább keressük föl egymást megánlevélben, igyekezzünk egymást tanáccsal, útmutatással segíteni. Közöljük egymással eszméinket. Emeljük magasra gyümölcsészetünk lobogóját, aki e zászló alá összeseregrendünk, legyünk mind testvérek!” Teljesen egyetértett az Amerikai Egyesült Államok legkitűnőbb gyümölcsészenek, – több ütköztetben részt vett hírneves hadvezérnek – P. Wilder marsallnak, az amerikai pomológiai társaság elnökének azzal a véleményével, hogy: „A

gyümölcskertész elvetvén a nemes magot, s a szenvedély kitartó szorgalmával ápolván a kikelt csemetét és évek múltán egy új, a természetben még nem létezett, jeles gyümölcsöt ad az emberiségnek, nagyobb dicsőségre, hálára érdemes, mint ama hadvezér, aki véráztatott földön a legdicsőbb győzelmet aratta.”

Amikor Bereczki hozzáfogott gyümölcsöskertjének megvalósításához, akkoriban e tájon egy-két haldokló közönséges meggyfán, s néhány mohával belepert élveholt szilvafán kívül egyéb gyümölcsfa nem volt. *A kertalapítást teljesen előlről kellett kezdeni*, a talaj mély megforgatásával, – amelyet gazdája, Sármezei végeztetett el. Azért, hogy minél hamarabb legyen termés, a hazai kertészek-től kész oltványokat vásárolt. Nagy meglepetéssel látta, hogy az elültetett fák közül nagyon sok elpusztult, vagy nem bizonyult fajtahitelesnek: nem egyeztek a megrendelt fajtákkal. Bizalommal fordult kitűnő gyümölcskertészekhez, intézményekhez, akiktől gyümölcsészeti törekvéseihez gyümölcsfajtákat kért és kapott. Beszerzett több jeles magyar, német és francia nyelvű gyümölcsészeti leírást tartalmazó munkákat. A leírásokat összehasonlította a kertjében meglévő fajták növényzetével és meg tudta állapítani, hogy milyen korábban vásárolt gyümölcsfák díszlenek kertjében. Fölismerete, hogy azok közül több nem fajtahiteles. Ez abból adódott, hogy hazánkban nem voltak olyan teljesen megbízható gyümölcsfaárúsító helyek, ahonnan a gyümölcsfajtákat valódi nevük alatt beszerezhetette volna.

Ekkor egy újabb elhatározásra jutott. Hogyha sorsa és egészsége engedi, *kertjét olyan kísérleti pomológiai gyümölcsteleppé fejleszti, amelyből a nemes és fajtahiteles gyümölcsöt termelni vágyó kertészeket segíteni tudja.*

Az általa valódinak fölismert gyümölcsfajok oltóvesszőivel szigorú lelkiismeretességgel fogja ellátni őket, és egyidejűleg a legjelesebb gyümölcsészeti művekre is felhívja a figyelmüket. Ezzel is azt akarta elérni, hogy a magyar gyümölcsészet elérje Európa gyümölcstermesztésben legfejlettebb országait.

Hozzá is kezdett a „Kertészgazda” című lapban ismertetni gyümölcsészeti tapasztalatait, a kertjében a valódinak fölismert fajták, és a belga „Van Mons” Gyümölcsészeti Társulat nálunk is meghonosításra érdemes jeles gyümölcsseinek részletes ismertetésével. Ezzel nemcsak az ismeretbővítés volt a célja, hanem az is, hogy a legjobbnak bizonyult fajták megismertetésével használjon a hazának. „Hazafiúi kötelességemet vélem teljesíteni, midőn gyümölcsészeti tanulmányaimat elmondom; midőn gyümölcsleírásaimat hazámfiái használatára közrebocsátom. Remélem, hogy nem sok idő múlva számos jeles gyümölcsfajtát leszek képes megnevezhetni, melyek a legnagyobb előnnyel lesznek ültethetőek és tenyészthetőek hazánkban.” De nemcsak a hazai szaklapokba írt, hanem külföldiekbe is, és itt különösen a magyar fajtákat ismertette.

Látva, hogy hazánkban csak kevés olyan hiteles gyümölcsfajta van, amely Európa legjobb fajtáival is fel tudja venni a versenyt, az 1860-as évek közepén *levelezés útján kapcsolatot teremtett az irodalomból ismert híres külföldi – belga, német, francia – tudósokkal, kertészeti egyesületekkel és ezektől is oltásra al-*

kalmas gyümölcsfajtákat kért. Így találkozott kora legkiválóbb európai pomológusaival: Obernickkel, Lucassal és Simon Loussal, továbbá tagja lett a német pomológiai társulatnak. E nagy tudósok kedvezően értékelték tudását és munkásságát. Ezekről a kapcsolatokról így ír: „A német pomológok társulata, melynek 5 év óta én is tagja vagyok, legutóbbi gyűlésén engem is beválasztott bizottmányi tagjai közé Magyarország képviselőjében! Előbb megismernek külföldön, mint saját hazámba, hol folytonos tevékenységem mellett csak az az egynehány gyümölcskedvelő honfitársam ismer, akik nevemmel a szaklapok útján szoktak találkozni. Igaz, hogy a pomológia olyan tudomány, amely nem egyes hazái vagy nemzeté: hanem az összes emberiség tulajdona. Aki a pomológiát bárhol is előmozdítja, az az összes emberiségnek tesz hasznos szolgálatot, de nekem mégis százezerszer kedvesebb volna, ha minden tehetségemet egyedül a hazám gyümölcsészetének szentelném. Működésem (hazai) elismerésének bármily csekély jele százszor inkább érdekelne, mintha az külföldről talál meg engem. Igen, mert akkor azt látnám, hogy szellemi tevékenységem, szenvedélyem tárgya, a gyümölcsészet hazámba is pártoltatik, hazámba is figyelem tárgya kezd lenni.”

A *belga Van Mons Társaság* nemcsak felvette tagjai sorába Bereczkit, hanem ingyen küldött részére 40 jó gyümölcsfajta vesszőiből. *Franciaországból a Simon-Luis kertésztestvérektől* 120 legkitűnőbb gyümölcsfajta vesszőjét kapta meg.

Külföldi kapcsolatai még inkább meggyőzték, hogy hazánk a gyümölcsészet ismeretében Európa leghaladottabb országaitól mennyire lemaradt. Egyre szélesebb irodalmi tevékenységével és leveleivel, személyes példamutatásával serkentette a magyar gyümölcsészeket, birtokosokat a jó minőségű, nemes gyümölcsstermesztésre.

*

Bereczki gyümölcsöskertje szépen fejlődött, a hazai gyümölcskertészek egyre inkább érdeklődtek iránta. 1871. július 1-jén Dörgő Dánielhez írta, hogy a pusztára kerülése óta kertje „... a hazai gyümölcskertészetünk kincsbányájává nőtte ki magát. Kincs, mert már eddig is sok hiteles névvel ellátott gyümölcsfaját adtam ki vesszőkben a haza különböző vidékeire. Annyi hitelesfajú gyümölcs aligha lesz valahol a hazába mint nálam, aki már eddig is Európa elsőrangú gyümölcsészeitől közel 1000 fajt szereztem be.

Eljön annak ideje – írta barátjának –, ha életbe marad Magyarország, hogy munkámnak lesz haszna a hazára nézve. Később vagy korábban jöjjön el ezen időszak, de eljő. Ebben a hitben én egészen biztos vagyok. Avval, hogy én ezt az időt nem érem meg, egy cseppet sem törődöm. Nem magamért, saját hasznomért vagy dicsőség hajhászásból végeztem a munkát, hanem egyedül azért, hogy égő szenvedélyemnek áldozva tehetségem szerint igyekeztem imádott hazám javát előmozdítani.”

A gyümölcsöskert haszna, híre egyre terjedt. A területe azonban a fák növekvő száma és az egyre terebélyesedő koronájuk miatt mindinkább szűknek bizonyult. Ezért szükség volt *ú.n. anyafák, próbafák, vagy fajfák* nevelésére, szaporítására. Ezek olyan fák voltak, amelyeknek koronaágaira a hasontermészetű gyümölcsnemekből több fajtát oltott. Elsősorban próbául szolgáltak arra, hogy a rájuk oltott fajták milyen mértékben felelnek meg a várakozásnak. Ugyanakkor a szemzővesszők nevelésére is alkalmasak voltak. *Bereczki kertjében száznál is több ilyen fa volt. Egy-egy fán általában tíz gyümölcsfajtát helyezett el, de előfordult harminc is.*

Bereczki az ilyen fák tenyésztését másoknak is ajánlotta, különösen olyanoknak, akik nem rendelkeztek kellő mennyiségű földterülettel. Néhány ilyen fa a gyümölcsfajták számát tekintve szinte egy kis családi kerttel fölért.

Bereczki rendszeretére az is jellemző volt, hogy nemcsak a kertjében található gyümölcsfák helyéről készített pontos rajzot, hanem a próbafajták koronaágaira oltott fajták elhelyezéséről is. Melyik táblán, hányadik sorban, a sornak hányadik fájára, a fának – alulról kezdve az ágakat számítva – hányadik ágára, milyen fajtát oltott, s melyik égtáj felé nőtt ki az új ág a törzsből. Rajzaival évenként rendszerint összehasonlította a fák beoltott ágainak fejlődését és az esetleges változásokat bejegyezte.

Amikor már kellő nagyságúra megnőttek *a szemzésre és oltásra alkalmas vesszők*, az idősebb és magasra nőtt fák tetejéről hosszú póznára erősített hernyózóval – rendszeresen januártól márciusig – szedte azokat. *Évente átlagban 70–100 megrendelőnek 500–800 fajtáról, hétezerőtől tizenötezer szálat vágott le és küldötte el /szálját 8–10 krajcárért/.* Arra nagyon vigyázott, hogy a megrendelők ne csalódjanak. Ennek volt az eredménye, hogy szerte a hazában elterjedt az a vélemény, hogy: „A fajták valódiságáért jót áll az öreg Bereczki bátyánk neve, ha az oltógallyakat ő küldte.”

A Gyümölcsészeti és a Konyhakertészeti Füzetek 1880. januári számában Balogh Agost koskóczi plébános is lelkeshangú cikkben számol be Bereczki kertjéről és munkamódszeréről: „... különös szerencsének, sőt hazánkra nézve büszkeségnek tekintjük azt, hogy Csanád megyében Mezőkovácsházán egy olyan megbízható gyümölcsöskert létezik, minőt magunknak óhajtani, sőt képzelni is csak képesek vagyunk. Valóságos kincs és aranybánya a gyümölcsészre nézve, annak kezelője és alapítója pedig Bereczki Máté, aki hazája iránti szeretetből feladatául tűzte ki hazai gyümölcsfajtáink ismeretét tisztázni, a külföldi fajok értékét, különösen ugyanazonosságát évek hosszú során tanulmányozni és honfiaihoz hozzásegíteni, hogy biztos gyümölcsforrásuk legyen, ami nélkül jövedelmező gyümölcsstermelés mégcsak nem is képzelhető. Gyümölcsészünk maga fárad, maga jelöli meg a valódiaknak bizonyult fajokat a leglelkiismeretesebb gondossággal, maga metéli a megrendelt gallyakat és 10 krajcárért adja darabját. /Más cégek biztosíték nélkül 25–50 krajcárért adják a gallyakat./ Nemcsak méltányos, hanem határozottan túl olcsó.”

A legnagyobb mennyiségű oltóvessző-vásárlók közé tartozott *Unghvári László ceglédi és Bethlenfalvi István miskolci kertész*, akik nagy sikerrel fogadták meg Bereczki Máté tanácsait és meg is gazdagodtak.

Unghvári László Bereczki Máté hatására kezdetben 5 holdnyi homokos földön kezdett gyümölcsöst telepíteni. Gyümölcsfajtaikat Bereczki kertjéből szerezte be, majd szaporítva – gyümölcsfa árjegyzékben – már másoknak is sikerrel úgy ajánlotta, hogy azok Bereczkitől származó fajták. A múlt század végére Unghvári többszázholdas birtokra, benne 100 holdat meghaladó gyümölcsösre, ezáltal nagy vagyonra és európai hírré tett szert. Hatalmas vagyonából alapítványt is létesített a Magyar Tudományos Akadémia számára.

Bethlenfalvi István még Unghvárinál is nagyobb vesszőmennyiséget rendelt. Kizárólag Bereczki kertjéből szerzett fajtákat tenyésztett és szaporított nagy eredménnyel. 1885. július 7-én Bereczkihez a következő tartalmú levelet írta: „Igen tisztelt barátom, szeretett mesterem! Hála a mindenhatónak haladunk előre, 32 ezer oltvány van a telepemen, ez ősszel a jövő tavasszal elárúsítható 10 ezer oltvány áll rendelkezésre. Vadalma és vadkörte magoncon a nyáron szemzés illetve télen kézben nemesítésre ki van ültetve 40 ezer. Ha Isten segít két-három év alatt 80–100 ezer ojtvánnyal szaporíthatom a nemesített fák számát az országban s ez roppant lelki öröömre fog szolgálni s emellett magam is becsületes és szép jövődelmet fogok élvezhetni fáradtságom után. Áldom azon pillanatot, midőn önrel – habár csak levél útján – megismerkedtem. S napról-napra fokozódik ezen érzélem bennem, midőn fácskáim évről-évre termőre fordulnak, gyönyörködök az új fajok látásában és élvezhetem a gyümölcsök kitűnőségét, s én mindezt önnek köszönhetem, – hány ember lett a gyümölcsészet ügyének megnyerve az által, hogy kertemben meglátta és ízlelte a finomnál finomabb öntől nyert gyümölcsöket, higgye meg tisztelt barátom, hogy egy ilyen alkalommal majdnem könnyezek öröömbe.

Most legközelebb Gyulai Pál /a költő, író, kritikus/ volt nálam s másfél órát töltött olyan irtóztató hőségbe a kertembe, hogy csorgott róla a víz, bámulva a gyümölcsökkel megrakott fácskákat, s olyan érdeklődéssel nézte az ojtványiskolát, hogy egy kertésznek is becsületére vált volna. Két év előtt ojtványokat rendelt tőlem s azok már mind termőre fordultak nála. Roppant dicsekedett vele s most újból tett megrendelést. Magasztalások között távozott. Bárcsak közelebb lakhatnám önhöz, hogy meggyőződhetne róla miként iparkodom méltó tanítványa lenni, s hogy tanácsait meghallgatva az ország ezen részén is az ön keze s jóindulata, akarata működik általam. Bethlenfalvi István.”

Bereczki két nap múlva – július 9-én válaszolt: „Szívemből örvendek haladásának; de méginkább, hogy szavamra hallgatott. Kezébe ragadta azt a kulcsot amellyel fölnyithatja a boldogság kapuját. Ez a kulcs a becsületes munka, mely nemcsak annak használ aki ezt végzi, hanem használ a hazának s az emberiségnek, a jelennek, a jövőnek is.”

Tekintélyes belföldi egyesületek megtisztelő módon ismerték el Bereczki eredményes gyümölcsészeti törekvéseit. Díszes oklevelekben szépen méltatták a tőle kapott támogatásokat.

A Bihar Megyei Gazdasági Egyesület és a Szécsényvidéki Gazdasági Egylet a faiskolájuk gazdagítására több ízben küldött s kitűnő eredményt nyújtó nemes oltóvesszőkért és Bereczki országosan kimagasló érdemeiért; a Kecskeméti Gazdasági Egyesület és az Erdélyi Gazdasági Egylet a hazai gyümölcsészetünk emelése körül szerzett érdemekért; a Csikmegyei Gazdasági Egylet és a Debreceni Kertészeti Egylet a gyümölcsstenyésztésünk országos emelésében szerzett kiváló érdemekért; az Országos Magyar Gazdasági Egylet /OMGE/ a hazai gyümölcsészet terén szerzett halhatatlan érdemeiért adta az elismerő kitüntetést.

A *külföldi elismerések* közül a Német Gyümölcsészek Társulatáé volt a legjelentősebb. Nemcsak felvette tagjai sorába Bereczkit, hanem Magyarország képviselőjeként bizottmányi tagnak is beválasztották. Ilyen gesztus abban az időben nemigen fordult elő, s így nagy megtiszteltetésnek számított.

Bereczki örömmel és kellő tisztelettel fogadta az elismeréseket. Egyet sem hagyott szó nélkül az elismerések kézhezvétele után. Ezeket /nagyon lerövidítve/ a következőképpen lehet összefoglalni: „A haza javára való törekvés szent kötelessége minden hazafinak. Aki hazája javára törekszik, annak ezen törekvéseért nem volna szabad egyéb jutalomra számítania, mint csupán arra, amit a híven teljesített kötelesség tudata nyújt lelkének. Ez már maga is gazdag jutalom annak, aki hazáját igazán szereti. Ha aztán az illető jutalomhoz hozzájárul honfitársainak részéről nemcsak az elismerés, hanem még a nem várt kitüntetés is; ez már olyan jutalom egy hazáját igazán szerető hazafinak, aminél szebbet nemesebb becsvágya kielégítésére senkisem kívánhat. A honfitársak részéről nyert kitüntetésért ezután nem elég folytatni a haza iránti kötelesség teljesítését úgy, mint előbb teljesítette azt valaki; mert avval még koránt sem teszi magát a kitüntetés jutalmára érdemessé: hanem oda kell törekednie, hogy erejét megfeszítve többet tegyen annál, mint azelőtt tett; mert csak akkor róhatja le tartozását; akkor teszi magát a kitüntetés jutalmára érdemessé. Meg lévén győződve arról, hogy a tisztelt egyesület kitüntetésemmel buzdítólag kívánt csak hatni szerény magamra is és mindazokra is akik hazánkban a gyümölcsészet terén munkálkodnak. Részemről én úgy tekintem a kitüntetésemről szóló okmányt mint egy szép koszorút azon zászlóra, melyet a gyümölcsészeti pályám kezdetén én és barátaim úgyszólván a porból emeltünk föl.”

A kertalapítás kezdetétől alig két évtized múlva Bereczki örömmel számolt be egyik hívének gyümölcsészeti sikeréről. Boldogan közölte, hogy: „Nekem is van egy gyümölcsstelepem, hová szenvedélyem szent lelkesedésével igyekeztem összegyűjteni a világ nevezetesebb gyümölcsseit, melyeket terjesztésre méltónak találtam, a hazában elterjesztésre.”

Ez a kert alig két évtized alatt a magyar gyümölcsészet búcsújáró helyévé vált. *A hat holdnyira megnövelt területen* Bereczki Máté – Amerikától Oroszorszáig – a világ minden tájáról származó *mintegy 3000 gyümölcsfa fajtát* – a világ gyümölcsfafajta irodalmában nyilvántartott 15.000-ből a legjobb fajtákból itt gyűjtötte össze. *Ebből 1500-at részletesen leírt* és mintegy 1200-at – köztük több mint 60 Amerikából származottat – könyvében bő terjedelemben meg is ismertetett.

„Nincs Magyarországnak már egy megyéje sem, ahová oltóvesszőt ne küldtem volna: de bátran merem kimondani, hogy nincs egyetlen olyan ember sem, aki elmondhatná, hogy tőlem egy hamis vagy nem valódi fajtát kapott volna; nincs olyan ember egy sem, aki – ha rábízta a választást – egyetlen egy selejtes vagy kevésbecsű fajtáról kapott volna oltóvesszőt. Amit életemben cselekedtem – írta levelében – azt nem azért cselekedtem, hogy érte valakitől jutalmat várjak, hanem tettem azon szent kötelességből melyet lángoló hazaszeretetem parancsolt reám. Én azon céлом, melyet kertem alapításával magam elé tűztem, jóformán elértem már; mert magam is megismertem, másokkal is sikerült körülményesen /részletesen/ megismertetnem gyűjteményemben lévő gyümölcsfajtákat, melyek közül az értékeseket szélére el is terjesztettem már a hazában. Sikert a gyümölcsészet áldásos voltáról honfitársaim nagyrészt meggyőzni és a gyümölcsészet iránti kedvet a hazában szélében fölébreszteni.”

*

Bereczki fáradozása, eredményeinek és nagyarányú irodalmi ismertető tevékenységének hatására gyümölcsöskertje iránt folyton nőtt az érdeklődés. Még a Bereczkit „feketelistán” tartó Tisza kormányzat minisztere, gróf Széchenyi Pál is felfigyelt Bereczki Máté országos sikereire. *Göndöcs Benedek* – a jómódban élő római katolikus lelkész, Gyula város jeles plébánosa, országgyűlési képviselő, az Országos Méhészeti Egyesület elnöke – minisztere megbízásából 1884. március 9-én levelet írt – a mostoha körülmények között, krajcárokból élő – Bereczki Máténak: „Tisztelt Bereczki úr! Egész bizalommal és tisztelettel felkeresem önt mint hazánk első pomológusát. Istvántelken, /Budapesten/ Rákospalota mellett lesz 15 holdas országos központi faiskola. Széchenyi Pál földművelési miniszter megígérte, hogy a már kinevezett két gyümölcsész vándortanárhoz még egyet ki fog nevezni és az lesz voltaképpen a fő-vándortanár, akinek vezetése alatt fog állani a másik két vándortanár is. Magyarországon a gyümölcsstenyésztés ügye ezen fő-vándortanár kezében lesz letéve, – mely állás betöltésére én kegyednél szakértőbbet és érdemesebbet jó lelkiismerettel sem ismerek – nagy szerencse lenne az, ha kegyed elvállalná a fentebb említett állást. A miniszter által neveztetik ki. Igen kérem kegyedet, vegye tekintetbe azt, hogy Magyarország gyümölcsészetének jövője egészen kegyed kezébe lesz letéve, kegyed mindent keresztülvihet, amit jónak fog találni a gyümölcsészet ügye országos terjesztésébe. Egész életének pedig kedves tanulmányát és fáradozásának drága gyűjteményét és kincsét /a 3000 gyümölcsfa fajtát, amelyet akkoráig már

összegyűjtött/ az országos központi faiskolába leteheti és átadhatja hazánknak, mely örökké fogja az ön nevét megőrizni és áldani érte. Végre legyen szabad kegyed előtt őszintén bevallani, mi vezetett engem ezen szent ügyben? az hogy szeretném, miszerint hazánk /egész területe/ egy gyümölcsöskert legyen idővel, mit megkezdeni kegyed van hivatva.

Istentől minden jót kívánva, becses válaszát várva vagyok őszinte tisztelője Göndöcs Benedek apát és lelkész.”

Bereczki március 14-én a választ – dühös mosollyal a bajusza alatt – Budapestre el is küldte: „Mélyen tisztelt apát úr! Tervbe vett Országos Központi Faiskola vezetésére semmi esetre sem vállalkozhatok és kérem, hogy engem semmiféle országos vállalatnál kombinációba hozni ne méltóztassék. Hazai gyümölcsészetünk jövődjére szerény tehetségemnél fogva, nekem már csakis azon az úton lehet munkálkodnom, amelyen hátratekintés nélkül haladtam ekkoráig céloim felé. Erről az útról engem csak a halál lesz egyedül képes letéríteni. Egy, már évek óta kegyelemkenyérre szorult embernek fényes állás az kétségtelenül jól jönne, aminek elfoglalására engemet felszólítani kegyeskedik, de elgondolhatja, hogy azon ember, akinek határozott életcéljai vannak, semmi kecsegtetőt nem találhat fényes állásban. Kérem bocsásson meg nekem, hogy óhajtatását nem teljesíthetem. Őszinte tisztelője: Bereczki Máté.”

Bereczki Máté Dörgő Dániel nevű barátjához írt március 16-i levelében a Göndöcs féle levélváltásra is kitért. Ebből többet is megtudunk, hogy miért nem fogadta el a csábító állást. Többek között ezt írta: „Nem elég a sok koca pomológussal folytatott levelezés; még Göndöcs Benedek apáturam is eljő, hogy gondokkal úgyis eléggé terhes fejembe próbálgasson szögeket verni, Szegény! rosszul ismer engemet, mert azt hiszi, hogy egyéb céloim sincs mint a kacér nőnek, hogy vonakodásommal udvarlásra ingereljem őt. Nem akartak észrevenni, amikor erő dagasztotta karjaimat s amikor talán még ráhagytam volna magamat beszélni arra, hogy megküzdjem a földadattal. Későn ébredtek föl! amikor már nekem csakis az lehet az válaszom; keressenek oda fiatal, erőteljes embert, aki dicőséget talál abban, hogyha oda kerülhet ahova most engem kecsegtetnek.

Azt mondja az apát úr, hogy Magyarország gyümölcsészete az én kezembe lenne letéve, ha elfogadnám a kínált állást. Nem hiszem, hogy el nem pirult az apát úr, amikor azt a nagyhangú üres frázist leírta. Ha Magyarország Magyarország marad, lelkemből megvagyok róla győződve, hogy gyümölcsészetével jövődjét nem vándortanárok fogják megalapítani, hanem azok aki arra törekcsenek, hogy számára gyümölcsészeket neveljenek. Én arra törekcszem, hogy az utánam következő nemzedéknek módot nyújtsak arra, hogy magát gyümölcsészsé tudja képezni. Ha nem leszek is országos vándortanárr; hiszem, hogy hazám gyümölcsészetének jövődje, legalább ezidőszerint mégis az én kezembe marad.”

Bereczki a nehezebbet vállalta ismét. Maradt ezen a tájon, innen terjesztette az ismereteket a nemes gyümölcsfajtáiról. Folytatta eddigi tapasztalatainak könyvben történő összegezését. Kinn a pusztán, járatlan utakon, egymaga olyanra vállalkozott, amelynek eléréséhez még a gazdag külföldön is több személy évtizedes munkájára volt szükség. Felgyülemlett elméleti ismereteit és gyakorlati tapasztalatait – barátainak és a gyümölcskertészek szorgalmazására, no meg azért, hogy maradandó nyomot hagyjon maga után – nagy anyagi terhet vállalva, minden megtakarított pénzét föláldozva, saját költségén, négy nagy kötetben, összesen 2150 oldalon, Aradon nyomtatva kiadta „Gyümölcsészeti vázlatok” című könyvét. Ilyen terjedelmű és nagyon tartalmas könyv példa nélküli a magyar gyümölcsészeti irodalomban. Mondhatni, hogy ez a könyv a magyar gyümölcsészet bibliája és országunkat a külföldi pomológiai tudomány magaslatára emelte.

A „Gyümölcsészeti vázlatok”-at azért nem túlzás a magyar gyümölcsészet bibliájának nevezni, mert a maga nemében a gyümölcsészeti kultúrára, a gyümölcsészet hosszú megfigyelésére épül és a gyümölcsstermelőket segítő, forrásértékű tudományos pomológiai alapkönyv.

Kiválóan alkalmas volt és még ma is alkalmas az általános és szakismeretet gyarapítására. Összefoglalója, továbbadója átfogó gyümölcsészeti ismereteknek. Kutatások és kísérletek eredménye. Gyakorlati tapasztalatok bő tárháza. Gazdag tartalmú, zamatos magyarsággal íródott. Bereczkinek a gyümölcsészet iránti szeretete olyan líraisággal párosult, hogy megragadja és teljesen leköti még a laikus figyelmét is. Ezt az „Esdő szavak az anyához, hazai gyümölcsészetünk érdekében”, vagy „Hol a hiba, hogy a gyümölcsfatenyésztés olyan lassan halad hazánkban”, valamint az „Ápolgassuk a gyümölcsfáinkat” stb. című fejezetek is igazolják.

A „Gyümölcsészeti vázlatok”-at nagy elismeréssel fogadták úgy a belföldi, mint a külföldi szakmai körökben. „Nem volna szabad e kitűnő munkának még egy valamire való telkes gazdánál sem hiányozni, s a nemzet önmaga ellen vétkeznie, ha a sikeres gyümölcsfatenyésztés tudományának eme kincstárát saját hasznára fordítani elmulasztaná”, olvashatjuk a „Gyakorlati Mezőgazda” korabeli számában. „A Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek” a külföld véleményét így summázta: „Mindazon külföldi lapok és tekintélyek, akik ezen munkáról ismertetést vagy véleményt tettek közzé, azt a legjelesebb munkák mellé állítják és nem haboznak arról a legnagyobb elismeréssel nyilatkozni. Óriási bűvárkodás, türelem és személyes tapasztalás eredménye, minővel a külföldi ilyen munkák közül is csak igen kevés dicsekedhet, lelkiismeretesség szempontjából pedig ritkítja párját. Ezért egyetlen magyar gyümölcsfatenyésztőnek sem szabad nélkülöznie.”

Nem maradt el még a német gyümölcsészeti közlönyök dicsérő elismerése sem. Úgy a Württembergben megjelenő „Pomologische Monatshefte”, mint a Bécsben megjelenő „Wiener Obst- und Gartenzeitung” a könyv egész tartalmát közölték és a gyümölcsészet iránt érdeklődő magyar közönség számára nagy nyereségnek mondták.

Az idézett vélemények bizonyosággal szolgálnak arra, hogy Bereczki Máté irodalmunkban is megvalósította azt a célt, amire törekedett: „... letörölni a külföld előtt gyümölcsészetben való hátramaradottságunk szégyenfoltját.” Az egész országra kisugárzó irodalmi tevékenységének és szellemi utódainak kedvező hatása jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy gyümölcskertészetünk a századforduló előtti és utáni években nagyot fejlődött. Különösen 1930 és 1980 között, amikor hazánk gyümölcsstermelése – 50 év alatt ötszörösére – 300 ezer tonnáról egymillió 500 ezer hektárra – növekedett. Magyarország a világ legtöbb almát exportáló országai között – Franciaország és Olaszország mögött – a harmadik helyen volt. Határainkon innen és túl, hirdették az eredmények a magyar gyümölcskertészek szorgalmát, tudását. Magyarországnak a gyümölcsstermesztésben megnövekedett jó híre lett.

Bereczki Máté könyvének tartalma tehát maradandóan beépült és továbbra is beépülhet a magyar gyümölcsészetbe, ha ezt a könyv újrakiadásával hozzáférhetővé tesszük a későbbi nemzedékeknek is. A több mint száz éve megjelent értékes könyvből már csak alig-alig, egy-egy példány és csak a legnagyobb könyvtárak némelyikében található. Ez a könyv már ki sem kölcsönözhető. Lényegében múzeális mű lett, mert ilyen nagy terjedelmű könyv helybenolvasása sokak számára aligha lehetséges.

De mi lett a sorsa a gyümölcsészeti „kincsesbányának”, a gyümölcsöskertnek?

Az 1880-as évek végén az a terület, amelyben Bereczki Máté nagyértékű kertje feküdt eladásra mégiscsak ki lett jelölve. *Bereczki hiába kérte, hogy hagyják meg neki élete végéig.* Pedig ennek érdekében Törs Kálmán, a Vasárnapi Ujság szerkesztője, országgyűlési képviselő is szót emelt az országgyűlés 1888. február 6-i ülésén.

Igen meggyőző érvekkel ismertette, hogy: „..... a Csanád megye pécskai uradalmához tartozó telkek egyikén ez előtt 28–30 évvel egy szegény ember, egy magántanító saját költségén létesített oly faiskolát, mintatelepet, amely most már nemcsak országos, hanem európai hírvé is. E férfiú nagyon szerény anyagi helyzetében életét egy ügynek szentelve, irodalmilag is úttörője lett a gyümölcsészetnek Magyarországon. Különösen az Alföld köszönhet neki sokat. Ha ezen telep most eladásra kerül, bizony nem tudhatjuk, vajon nem olyan értelmetlen emberek kezébe fog e jutni, akik nem tudva méltányolni egy egész életnek ebbe a telepbe beruházott fáradságát, szakértelmét, szorgalmát: úgy veszi mint más földet, fát, s az egész telep, amely most országos kincs, tűzre kerül. Ezt tűrnünk nem volna szabad, az ország részére meg kellene menteni. Ne következ-

hessék be azon eset, hogy eladva a birtokot azt mondják ennek az érdeemes férfiónak, aki a gyümölcsészeti eszmének élt és aki ezt igazán sikerrel szolgálta, úgy, hogy a magyar gyümölcsészek vezérének tekintették: öreg napjaidban mehatsz. A fő azonban; azt a faiskolát az ország számára meg kell menteni. A kormány gondoskodjon arról, hogy az értelmetlen kezekre ne jusson.”

Nem egészen egy év múlva, 1889. január 18-án Bereczki levélben értesítette Törs Kálmánt, hogy „.... kertem ügyében minden fáradozása hajótörést szenvedett a hatalmasok zátonyán. Nem ismerik azok a gyümölcsészeti becsét, fontosságát. Amióta tudom, hogy kertem semmivé lesz, valahányszor bemegegyek a kertbe, ahol az előtt oly édes örömmel dolgozgattam, úgy elszorul a szívem mindannyiszor, hogy szemeimben a keserűség gyöngye sajtolódik, s emiatt a gyásznál egyebet nem látok.”¹²

Közel egy évig Bereczki nagy vívódásban élt. Törs Kálmán rábeszélésére az év vége felé úgy döntött, hogy mégis *megveszi gyümölcsösét*. Lehetetlennek tartotta megválni kertjétől, gyümölcsészeti kincseitől, élete végnapjainak egyedüli örömeitől, vigasztalójától.

Maradjanak meg ezek a gyümölcsészeti kincsek legalább addig a kevés ideig, amíg él. Föláldozta rá egész élete keresményéből megtakarított minden pénzét. Pedig ennek kamataiból szegényesen megélhetett volna öreg napjaiban anélkül, hogy mások kegyeire, segítségére kellett volna szorulnia.

Azonban nemcsak a kertje hat holdnyi területét kellett megvásárolnia, hanem az egész rátát /23,5 holdat/, amelyben a kertje is feküdt.. Ennél kisebb területet nem volt hajlandó az állam eladni. Bereczki, hogy kertjét mentse, ezért kénytelen volt a hat holdnyi gyümölcsösén túlnyúló szántót is megvásárolni. A kertjének megvásárlása melletti elhatározását az is megkönnyítette, hogy egykori tanítványa, ifj. Sármezei Antal /Tóni öcsém/ ebben az időben vett *Kunágota* határában a X-es dűlőben 200 hold földet. Itt épített lakóházat a szükséges épületekkel és ide is költözött. Mivel Bereczkinek a gyümölcsösében otlakásra alkalmas épülete nem volt, lényegében lakás nélkül maradt. Ifj. Sármezei Antal és jóindulatú felesége segítette a helyzetén. *Lakásukba fogadták Bereczkit*, sőt azt is megengedték, hogy *ide is áttelepítsék kovácsházi gyümölcsöskertjének teljes gyűjteményét, fiatal oltványokban*.

Az, hogy ki tudja hányadszori létbizonytalansága megszűnt, Bereczki *újra fellelkessedett*. Aradról írt egyik levelében közli: „Mostmár látom, hogy helyesen tettem amikor kertem megvételeére szántam rá magamat. Ott a természet szent kebelén száz meg ezerféle változatban akad olyan munkám, amit gyenge karommal is el lehet végezni és így életem végnapjait kellemesen lehet letölteni. Hátha még nemcsak kellemesen tölthetem el a napokat kertemben, hanem a házára nézve hasznosan is?!”

1890-től Bereczki ifj. Sármezei Antal *kunágotai* – a X-es dűlő 7-es szám alatti – *tanyáján élt*. Ettől kezdve innen Kunágotáról írja – a mezőkovácsházi fejlécekkal ellátott leveleit.¹³

A címére küldött levelek is rendszerint az évtizedekkel korábban megnyitott mezőkovácsházi postafiókjába érkeztek. Innen kapta őket kézhez. Ennek az oka, hogy Kunágota postahivatala az új lakásától – a X-es dűlő 7. sz. tanyától – nagyobb távolságra volt, mint Mezőkovácsháza postahivatala. De nemcsak a posta, hanem a vasútállomás /Kunágotának ez még ma sincs/, az orvos, a patika is közelebb esett.

*

Bereczki ismét nagy munkába kezdett. Hozzáfogott az új lakhelyén, ifj. Sármezei Antal tanyáján *egy újabb gyümölcsöskert alapításához*. Az első évben magoncokat nevelt, melyeket a második évtől és a további években a kovácsházi kertjében lévő fákról – a mintegy 3000 nemes fajtából – szedett vesszőből beszemzett és beoltott. 1895 őszéig holdnyi területen újabb értékes gyümölcsös született Kunágotán. Ide sikerült áttelepíteni mezőkovácsházi kertje gyümölcsfajtáinak *több mint háromnegyed részét*. Azért nem többet, mert egyre gyakrabban volt beteg, s ez nagymértékben hátráltatta az áttelepítésben, és a most már *két kert összesen 10 holdnyi* gyümölcsös területének gondozásában, ápolásában. Azonban, ha teste gyengének bizonyult és nem bírta a kertben a fizikai munkát, az írással foglalkozott. *A szaklapokban még 1895-ben is minden hónapban jelentek meg írásai*. Ez év októberében még felkérték, hogy a „Kert” című szaklap gyümölcsészeti rovatának vezetését vállalja el, de ehhez már nem érzett magában elég erőt. A november 16-án kelt – valószínű utolsó – válaszlevelében meghatóan hátrítja el és köszöni meg a bizalmat: *„Érett gyümölcs vagyok már az élet fáján. Minden percben várhatom, hogy lehullok.”*

S alig három hét múlva, *1895. december 9-én* a magyar gyümölcsészetnek egy nagy fényköre hunyt ki a kunágotai pusztán. Lehullott a legfényesebb csillag a magyar pomológia egéről.

A kunágotai harangok zúgása jelezte, hogy ennek a tájéknak munkában, alkotásban, helytállásban kiemelkedő fia eltávozott e világból, és – talán – egy másikban kezdi meg újabb gyümölcsöskertjének létrehozását. Egy olyan ember távozott, akinek önzetlen áldozat volt egész élete. Aki míg élt, becsületesen szolgálta hazáját, hivatását. Élete és minden törekvése egygyé forrt a haza függetlenségének megteremtéséért folyó küzdelemmel, a magyar gyümölcsészet európai szintre emelésének segítségével.

Tudása és segítőkészsége révén Bereczki Máté volt a magyar gyümölcsstermelők között az egyik legtekintélyesebb pomológus. Azóta sem ismerünk gyümölcsészt, aki olyan kitartóan buzdított volna hazai gyümölcsészetünk fejlesztésére, mint ő tette. Kifogástalanabb jellem nem volt nála a magyar gyümölcsészetben, hasznosabb ember is kevés. Teremtő teste felszívódott a természet körforgásában a kunágotai temetőben. De szelleme, betűkben rögzített tanítása az általa honosított, majd elterjesztett gyümölcsfajtákban élő emlékműként megmaradt.¹⁴

A gyümölcsészet hívei más módon is meg akarták örökíteni Bereczki Máté emlékét. Kizárólag áldozatos munkájának és tiszta jellemének tudható be, hogy nagyszámú tisztelői köréből, már a halálát követő napokban, hetekben, az ország minden részéből érkeztek levelek az ország gyümölcsészeti biztosához – Rudinai Molnár Istvánhoz – azzal a kéréssel, hogy köztéren is *méltó emlékművet* kell emelni Bereczkinek. 1896. január 22-én a „Köztelek” szerkesztőségében összegyűlt barátok szobor fölállításáról határoztak. Felhívást tettek közzé, hogy az ország gyümölcsészetet pártoló lakosai is adakozhatnak Bereczki Máté szobrára. Egy év alatt több iskolától, egyesülettől, gyümölcstermelő városok, falvak, puszták gazdáinak, gazdakörök krajcárjaiból, forintjaiból összejött közel 2000 forint.

A szobor fölavatása 1898. április 17-én nagyszámú közönség – köztük Kunágotáról is – jelenlétében történt a *budai Kertészeti Tanintézet* /ma a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem/ kertjében. Az avatóbeszédekben többek között itt is kiemelték, hogy Bereczki élete, munkássága mindannyiunknak követendő például szolgál. A szobor mutatja nemes arcvonásait azon férfinak, aki önzetlenül szolgálta hazánk mezőgazdaságának egyik legelhanyagoltabb ágát, a gyümölcstermelést. Tettei megmutatják, hogyan kell szeretni a hazai földet, amelyből áldást fakaszt a céltudatos és kitartó szorgalom.

A fiatalság nevében a gyönyörű koszorút elhelyező tanuló, minden fiatal nevében találóan mondta: „Amint a koszorúnak nincs kezdete és vége, éppen olyan végtelen a Kertészeti Tanintézet tanulóinak hálája a magyar pomológus iránt.”

Bereczki a korabeli kormánytól – igaz hazafisága miatt – nem kapott semmi támogatást. A későbbiek sem karolták föl szellemi hagyatékának pártolását. Annál inkább a szülőföldje; *Romhány*, ahol utcatáblák, szülőháza helyén emléktábla és kopjafa emlékeztet Bereczki indulására, életútjára. *Salgótarjánban* róla elnevezett utca és márványtábla, valamint a több évtizedes múltú „Bereczki Máté Kertbarát Kör” sikeres munkája mutat példát emléke megőrzésében. *A bajai* „Bereczki Máté Kertészeti, Szőlő és Gyümölcstermesztő Szakiskola” tanulóit az épület előtti Bereczki szobor és a legjobb tanulóknak járó – Bereczki arcvonását tükröző – emléklakett figyelmezteti Bereczki Máté emlékét erősítő, ma is időszerű szép fogadalmukra.¹⁵

Kunágota község lakossága is ápolja emlékét. Több évtizede a falu főterét Bereczki Mátéről nevezte el és e helyen róla készült szobrot állított. Bereczki Máté sírját tisztelettel gondozzák.¹⁶

Jegyzetek és felhasznált irodalmi források

1. Berezcki Máté a nevét élete folyamán többször változtatta. Az eredeti családi neve Bagyinszki. Az 1848-as szabadságharc idején, mint sokan mások, hazafias felbuzdulásból magyarosabb hangzású nevét a „Romhányi” előnevet vette fel, amelyet 11.219/1848. sz. határozatával a Belügyminisztérium engedélyezett. /Országos Levéltár H. szekció 577./ A világosi összeomlás után Magyarországon hatalomra került osztrák hatóság 1849. szeptember 9-én 2905. sz. rendeletével eltiltotta a Romhányi név használatától és 1862-ig a Bagyinszki nevet használhatta. Természetesen 1857. május 11-ig, az általános amnesztiáig életveszélyes volt ezt a nevet használni. Üldöztetése idején Erdei és Berezcki álneveket használt. 1862-től a m. kir. udv. Kancellária 6045/ 1862. szám alatt engedélyezte a Berezcki név használatát. /Források: Századunk névváltoztatásai, Helytartósági és miniszteri engedéllyel 1800–1893. Kiadta: Hornyánszki Viktor 1895. Országos Levéltár H. szekció 577. Vádirat Teleki Blanka és társai ellen 1853. május 25. 6. pont./
2. Szent Biblia, Mózes könyve: I/11; 12; 26; 29 és a II/8; 9.
3. „Gyümölcsészeti vázlatok” I. kötet 5-7. lap: Esdő szavak az anyákhoz hazai gyümölcsésztünk érdekében.
4. Berezcki Máté – ahogyan ő mondta – 1872-től kegyelemkenyéren élt a Sármezei tanyán, azért mert lejárt a 10 évre kötött magántanítói szerződése és megszűnt a fizetése is. Nem volt olyan szobája, ahol elméleti munkáján nyugodtan dolgozhatott volna, pihenni sem tudott, mert a szobáján a háziak átjártak. A fiatalok a háznál elég gyakran rendeztek vigadalmat, s ez is zavarta, de nem szólt, mert megtűrt személy volt. A szobájában télen csak 9–10 Celsius fok körül volt a hőmérséklet. Nyáron pedig – ha a házhoz nevelő nő jött, azt helyezték az ő szobájába, őt pedig a tornácra tették. Napközben a gyümölcsösében dolgozott. Itt nem volt épület, csak egy rozszant méhes, amelynek tetején az eső becsurgott és télen előfordult, hogy a nyakába csurgó hólétől annyira megfázott, hogy életét alig tudták megmenteni.
5. A romhányi Római Katolikus Plébánián az eredetiről kiállított másolatok: 115/1987. sz. „Keresztlevél” Bagyinszki András; – a 114/1987. sz. „Keresztlevél” Balázs Katalin; – 116/1987. sz. „Házasságlevél” Bagyinszki András és Balázs Katalin házasságkötéséről; – 117/1987. sz. „Keresztlevél” Bagyinszki Máté születéséről. Mindegyikből kitűnik, hogy a család plebejus volt.
6. „Gyümölcsészeti vázlatok” I. kötet 5-7. lap.
7. A váci Madách Imre Gimnázium igazgatójának, Kiss Péternek 1993. október 13-án kelt írásbeli közlése.
8. Nógrád megyei Levéltár IV. 102/4-5. ltsz.
9. Nógrád megyei Levéltár IV. 102/1-2. ltsz.
10. Hadtörténeti Levéltár, „Teleki Blanka és tsai büntetőperének iratai.” 1853/7/59. sz. A Cs. K. Csendőrezred 1851. sz. V. 19. sz. jelentése a május 13-án tartott házkutatásról.
11. Magyarország hadtörténete I. kötet I. fejezet 449–581. lap és II. kötet I. fejezet 11-18. lap – Vass Zoltán: Kossuth Lajos élete I. kötet 287-894. lap és II. kötet 7-251. lap.
12. Törs Kálmán országgyűlési képviselő felszólalása az országgyűlésben. /Képviselőházi Napló, 1887-92. III. kötet az Országgyűlési Könyvtárban./
13. A Kir. M. Természettudományi Társulat Választmányi üléseinek jegyzőkönyvei: 1870–1879. évi, az 1880–1899. évi kötetei a Természettudományi Könyvtár őrizetében. Kapcsolódnak a Természettudományi Közlöny 1896, 1899 és az 1900-as évfolyamai. A Berezcki Máté által írt levelek a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárában – a belföldi gazdasági egyesületek elismerő oklevelei és Berezckinek ezekre adott válaszai a Kertészeti és Elelmiszeripari Egyetem Könyvtára Archivumában található.

14. Ma megállapíthatjuk, hogy Kunágota, Mezőkovácsháza és Battonya határában, ahol Bereczki gyümölcsöskertjei voltak, már egyetlen egy Bereczki féle gyümölcsfa sincs, csupán mezőgazdasági és erdőterület található.
15. Az évfordulók során gondoljunk arra is, hogy több mint száz éve nem lett újra kiadva a magyar gyümölcsészet alapkönyve: a „Gyümölcsészeti vázlatok.” Nem került az olvasóközönség elé a magyar gyümölcsészet történetét visszatükröző, páratlan értékű – a nagyvilágban sem ismert hasonló – kiadásra kész „Bereczki leveleskönyv.” Pedig száz évvel ezelőtti végrendeletében Bereczki minden vagyonát azzal hagyta a közre – a Magyar Természettudományi Társulatra, /a pénzben ki sem fejezhető értékű, – a leltár szerint mintegy 400 métermázsos búza árának megfelelő – szakmai könyvtárát és az ezer métermázsos búza árát képviselő gyümölcsös ingatlanát/ hogy annak értékét halála után a gyümölcsészeti irodalom fejlesztésére és terjesztésére kell fordítani. Bereczkinek ez – a végrendeletben foglalt – rendelkezése közel száz éve nem teljesült.
16. De vajon mi lesz a sorsa a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsának a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériummal együttműködve 1974-ben alapított /a „Kertészeti termelésben példamutató szakcsoportok és ezek tagjainak társadalmi elismerésére” alapított/, politikától mentes, de gazdaságilag jobb termelésre serkentő: „Bereczki Máté Emlékplakett és Emlékjelvény” évenkénti – 1990 óta elmaradt – adományozásával? Ez nemcsak Bereczki szellemének, hanem sokkal inkább a termelést serkentő gazdasági törekvéseinknek okoz kárt.

